

Peter Pagh

Erstatningsansvar
for
miljøskader

Jurist- og Økonomforbundets Forlag
1990

Erstatningsansvar for miljøskader

© 1991 by Jurist- og Økonomforbundets Forlag

Alle rettigheder forbeholdes.

Mekanisk, fotografisk eller anden gengivelse eller mangfoldiggørelse af denne bog eller dele heraf er uden forlagets skriftlige samtykke ikke tilladt ifølge gældende dansk lov om ophavsret.

Omslagsfoto: Søren Rud/Alfa press

Tryk: Gentofte Tryk, Charlottenlund

Printed in Denmark 1991

ISBN 87-574-6050-7

Forord

De seneste års stærke fokusering på miljøproblemerne har med stigende styrke rejst spørgsmålene: *Hvornår og i hvilken udstrækning skal forureneren betale erstatning for miljøskader.*

I den juridiske og politiske debat har opmærksomheden samlet sig om, hvorvidt forureneren skal betale erstatning på *objektivt grundlag* eller om erstatningsansvaret forudsætter uagtsomhed fra forurenerens side (culpa). Hovedemnet for disse diskussioner har været *kemikalieforurennet jord* og olieforurening, mens de mange andre typer miljøskader har haft meget ringe bevågenhed.

Hensigten med denne bog er at give en oversigt over, i hvilken udstrækning gælder der et objektivt eller særligt strengt erstatningsansvar for de mange forskellige miljøskader. Samtidigt påvises det bl.a., at miljøskaderne på en ny måde giver anledning til at overveje *forældelsesregler, konkurrerende skadesårsager* og om fælles ejendomsløse værdier som luft, vand m.m.m. er erstatningsbeskyttede.

Bogen er udarbejdet som en fortsættelse af en specialeopgave udarbejdet til 4. årsprøve. Jeg vil rette en særlig tak til Jesper Hermansen, Miljøstyrelsen og Henrik Dahl Sørensen, Justitsministeriet for velvillig bistand med fremskaffelse af materialer under udarbejdelsen. En særlig tak skal også rettes til professor Anders Vinding Kruse, der har bistået med råd og kritik.

Margot og Thorvald Dreyers Fond takkes for økonomisk bistand i forbindelse med udarbejdelsen af bogen.

Bogen er udarbejdet under hårdt arbejdsmæssigt pres, hvorfor dens tilblivelse ikke havde været muligt uden en utrolig støtte og overbærenhed fra mine nærmeste. Tak for det Pia.

Peter Pagh, december 1990

Indhold

1. Del: Begrebet miljøskader og erstatningsansvar

Kapitel 1. Introduktion	12
1.1. Bogens systematik	16

Kapitel 2. Afgrænsning af begrebet miljøskader	20
---	----

2. Del: Reguleringsmidlernes betydning for erstatningsansvar for miljøskader

Kapitel 3. Reguleringsmidler til beskyttelse af miljøet	28
3.1. Privatretlig og offentligretlig adfærdsregulering	28
3.2. Historisk rids	29

Kapitel 4. Offentligretlig regulering	31
4.1. Materielle normer	32
4.2. Kompetencenormer	38
4.3. Betydning af strafforfølgning	40

Kapitel 5. Afgifter og tilskud	42
---	----

Kapitel 6. Offentlige forsyningsvirksomheders erstatningsansvar	45
6.1. Vandforsyningsloven	45
6.2. Affaldsbortskaffelse	47
6.2.1. Gældende ret	47
6.2.2. Forslag til EF-direktiv	49
6.3. Spildevandsudledning	51
6.4. Koncessioneret virksomhed	53
6.4.1. Særlige virksomheder	54
6.4.2. Ledningsbrud og lignende	55

Kapitel 7. Privatretlig miljøhåndhævelse	57
7.1. Forebyggende privat miljøhåndhævelse	57

Indhold

7.2. Naboretlige grundsætninger	62
7.3. Lovregulerede erstatningsregler	64
7.3.1. Produktansvar	65
7.3.2. Transport	66
7.3.2.1. Luftfart	67
7.3.2.2. Jernbaner	67
7.3.2.3. Færdsel på veje	68
7.3.2.3.1. Forureningsgener forårsaget af forhold uden for vejene	68
7.3.2.3.2. Forureningsgener forårsaget af forhold på vejene	69
7.3.2.4. Søfart	72
7.3.3. Hav- og vandforurening	73
7.3.3.1. Havmiljøloven	73
7.3.3.2. Saltvandsfiskeriloven	74
7.3.3.3. Ferskvandsfiskeriloven	75
7.3.3.4. Vandløbsloven	75
7.3.4. Beskyttelse af fauna og flora	80
7.3.4.1. Mark- og vejfredsloven	80
7.3.4.2. Lov om biavl	81
7.4. Ulovreguleret erstatningsansvar for anlægs-arbejder ..	83
Kapitel 8. Uanmodet forretningsførelse og selvhjælpshandlinger	86
8.1. Uanmodet forretningsførelse	88
8.2. Tabsbegrænsningspligten	89
8.3. Selvhjælpshandlinger	91
8.3.1. Er der objektivt ansvar for selvhjælpshandlinger? ..	92
8.3.2. Objektive betingelser for selvhjælpshandlinger efter Mbl. § 49, stk.2	97
8.3.2.1. Væsentlighedskriteriet ved selvhjælpshandlinger ..	98
8.3.2.2. Begrænsning af forureningens udbredelse	98
8.3.2.3. Risikobetonede aktiviteter	99
8.3.3. Hvilke udgifter til selvhjælpshandlinger skal forureneren betale	101
8.3.3.1. Foranstaltninger på og uden for forurenerens ejendom	101
8.3.3.2. Udgifter til undersøgelse og efterforskning	101
8.3.3.3. Udgifter til tilsynsmyndighedens egne ansatte	103
8.3.3.4. Reetablering af fauna og flora	104

3. Del: Afgrænsningsproblemer for hvornår der ydes erstatning for miljøskader

Kapitel 9. De erstatningsbeskyttede interesser	106
9.1. Forskellige miljøskader	106
9.2. Lovgivningens afgrænsning af de erstatningsbeskyttede interesser	108
9.3. Det teoretiske udgangspunkt for afgrænsning af erstatningsbeskyttelsen	109
9.4. Udenlandsk ret	111
9.5. Diskussion om afgrænsning af de erstatningsbeskyttede interesser	112
Kapitel 10. Den retsstridige handling	116
10.1. Den teoretiske retsstridighedslære	116
10.2. Den retmæssige forurening	116
10.3. Selvhjælpshandlinger	120
Kapitel 11. Konkurrerende og medvirkende skadesårsager	121
11.1. Problemstillingen	121
11.2. Bevisbyrde for skadesårsag	122
11.2.1. Ikke identifikation af alle potentielle skadevoldere .	123
11.2.1.1. Erstatning betinges af uforsvarlig adfærd	123
11.2.1.2. Erstatning på objektivt grundlag	124
11.2.2. Identifikation af alle potentielle skadevoldere	124
11.3. Selvstændigt virkende skadesårsager	126
11.4. Medvirkende skadesårsag	127
11.4.1. Naturkræfternes medvirken	128
11.4.1.1. Naturkræfterne den skadeudløsende faktor	128
11.4.1.2. Naturbegivenheder forværrer skadevirkning	130
11.4.2. Skadelidtes medvirken	131
11.4.3. Tredjemands medvirken	132
11.4.3.1. Et faktisk samvirke mellem ansvarsobjekter	134
11.4.3.2. Uafhængige medvirkende	136
Kapitel 12. Adækvans-betingelsen ved miljøskader	139
12.1. Den teoretiske adækvanslære	139
12.2. Adækvansbetingelsen ved objektiveret ansvar	140
Kapitel 13. Forældelse	144
13.1. Lovgrundlaget for forældelse	144
13.1.1. Ikrafttrædelsesloven	145

Indhold

13.1.1.1. Kvalificeringskravet til den strafbare handling . . .	146
13.1.1.2. Tidspunktet hvor forældelsesfristen begynder . . .	147
13.1.2. Specialbestemmelser om forældelse	149
13.1.2.1. Produktansvarsloven	150
13.1.2.2. Atomskadeerstatningsloven	151
13.1.2.3. Søloven	151
13.1.3. Forældelsesregler for strafforfølgning	152
13.2. Forældelse og begrebet »senskader«	154
13.2.1. Cheminova-sagen i Ballerup	155
13.2.1.1. 1908-Lovens 5-års forældelse	155
13.2.1.2. D.L. 5-14-4's 20 årige forældelse	156
13.2.2. Phønix-sagen	158
13.2.2.1. Phønix-sagens baggrund	158
13.2.2.2. 1908-Loven	159
13.2.2.3. D.L. 5-14-4	159
Litteratur, betænkninger m.v.	161
Love	163
Domme	165
Stikordsregister	169

1. Del

Begrebet miljøskader
og
erstatningsansvar

KAPITEL 1

Introduktion

I de seneste 10-20 år har der været en voksende opmærksomhed om forureningen af luft, vand og jord og beskyttelsen af det ydre fysiske miljø. Lovgivningsmæssigt har det givet sig udtryk i en omfattende lovgivning, af først og fremmest *offentligretlig* karakter, dvs. at beskyttelsen af miljøet søges nået gennem *offentlige forskrifter* og gennem etablering af en betydelig *offentlig kontrol*.

Denne udbygning af miljøbeskyttelseslovgivningen har været kombineret med regler, der sigter på en udvidet inddragelse af borgerne ved behandling af nye anlægsprojekter og ved godkendelse af særligt risikobetonede industrier. Reglerne om det *privatretnlige erstatningsansvar* for miljøskader er derimod betydeligt mere spredte.

Udgangspunktet for en undersøgelse af, om der i dansk ret gælder særlige regler vedrørende erstatning for miljøskader er, at der ikke i dansk ret er nogle generelle lovregler om spørgsmålet. Miljøbeskyttelsesloven (Mbl.) indeholder en enkelt bestemmelse, § 86. Bestemmelsen har alene karakter af en kompetenceregulering, hvorefter parterne kan henlægge erstatningskrav om forurening af vandløb, søer, havet og grundvandet til landvæsenkommissionerne.

Der er i den juridiske litteratur enighed om, at »*forureneren betaler princippet*« (pollutor pays principle) er en del af dansk ret.¹ Lovgivningsteknisk har det fundet udtryk i Miljøbeskyttelsesloven, Mbl § 3, stk.3, hvorefter enhver, der udsender forurening samt gennemfører risikobetonede aktiviteter (Mbl. § 2), skal træffe de nødvendige foranstaltninger til forebyggelse af forurening (se Karnov, 1989 s.1539).

Dette *forebyggende udgangspunkt* for miljøbeskyttelsen har fået stor betydning for de *reguleringsmidler*, lovgiver har valgt ved den efterfølgende re-

1. Jvf. Claus Hagen Jensen i Dansk Miljøret bd. 3, 1977 s. 23, samt Jens Christensen i Juristen 1977-453 s. 461-462ff og Gomard i UfR.1978.B.66. Princippet er fastsat i en række EF-direktiver, bl.a. direktiv 75/442 om affald, art. 11, samt direktiv 78/319 om giftigt og farligt affald art. 11. Det EF-retlige indhold af princippet er nærmere fastsat i Rådets henstilling 75/436 om påligning af omkostninger og de offentlige myndigheds indgriben på miljøområdet.

gelfastsættelse. Opmærksomheden har samlet sig om, hvilke tekniske og adfærdsmæssige krav der skal stilles for at undgå, at miljøskader overhovedet opstår, samt at tilvejebringe et offentligt tilsyn, der skal sikre overholdelse af de mange teknisk prægede forskrifter. Resultatet er, at Danmark har fået en meget omfattende og nærmest uoverskueligt regulering af miljøbeskyttelsen.

I hovedsagen er der tale om offentligretlige regler. De *materielle normer* består af tekniske krav til anlægs etablering og drift kombineret med regler, der sætter grænser for, hvor meget de enkelte virksomheder må udlede af de forskellige stoffer i luft og vand – de såkaldte *emissionsnormer*. Denne *type regler* suppleres med regler, hvis mål er at lette det offentlige tilsyn henholdsvis håndhæve reglernes overtrædelse i form af regler om *anmeldelse, tilladelse, godkendelse, dispensation, påbud og forbud*. Overtrædelser af såvel de materielle normer som de formelle normer om anmeldelse er strafsanktioneret.

En tilsvarende udvikling har kunnet konstateres i EF-retten gennem 1980'erne. EF kan i modsætning til dansk ret ikke fastsætte sanktioner for overtrædelser, men kan hvor der er tale om f.eks. totalharmonisering af mærkningsregler for farlige stoffer indirekte påvirke strafsanktioneringen, idet medlemsstaterne i disse tilfælde ikke kan stille strengere krav til mærkning.²

I bogens 2. del (kapitel 3-8) er der en nærmere omtale af de forskelligartede reguleringsmidler, der indgår i miljøbeskyttelseslovgivningen.

De første juridiske diskussioner om *erstatningsproblemerne* i forbindelse med udbygningen af miljøkravene samlede sig om, i hvilket omfang de offentlige krav kunne anses for ekspropriative indgreb, der er omfattet af Grundlovens § 73, eller om indgrebene kunne begrunde anden særlig erstatning for det tab, virksomheder led på grund af skærpede miljøkrav.³ Med baggrund i retspraksis om Naturfredningsloven, Råstofloven og Zoneloven m.fl. må det

2. Således Ratti-sagen, EF-domstolens sag nr. 148/78, der vedrørte direktiv 67/548 om klassificering, emballering og etikettering af farlige stoffer (EF-domssaml.1979, s.1629). Tilsvarende kan EF-regler om undersøgelse og anmeldelse udelukke straf for overtrædelse af andre nationale regler om anmeldelse, jvf. EF-domstolens afgørelser i bl.a. to sager om Danmark, sag 278/85 (EF-domssaml. 1987 s.4069) og sag 29/87 (EF-domssaml. 1988 s.2965). Se i øvrigt Peter Pagh: »EF's miljøret« 1990.

3. Betænkning om miljølovgivning og -erstatning fra oktober 1976 omhandler således overvejende erstatning for og tilskud til gennemførelse af miljøkravene. Med hensyn til erstatningsansvar for miljøskader bemærker udvalget alene, at der gælder dansk rets almindelige culperegulering, men at der i retspraksis kan spores en tendens til udvidelse af ansvarsgrundlaget, uden at culpa i sædvanlig forstand er godtgjort. (Betænkningen s.15)

anses for sikkert, at der er et betydeligt område for erstatningsfri regulering.⁴ Herudover er det af Bent Christensen fremført, at der er et betydeligt reguleringsområde inden for miljøretten, hvor der ikke gælder ekspropriationserstatning, men en billighedserstatning.⁵

Det *privatretlige erstatningsansvar for miljøskader* har i dansk ret historisk bygget på naboretlige grundsætninger og det ulovregulerede almindelige erstatningsansvar, herunder det skærpede erstatningsansvars-grundlag for farlig bedrift.⁶ De forskellige regler om ekspropriationserstatning har ingen betydning for det civilretlige erstatningsansvar, jvf. **U.1959.818Ø**, hvor ØL afviste, at der kunne tilkendes erstatning for sætningsskader i forbindelse med et afvandingsanlæg på objektivt grundlag med baggrund Landvingslovens § 7, der omhandlede ekspropriations- og ulempeerstatning for offentlige myndigheder – også selvom sætningsskaden indtrådte i forbindelse med disse myndigheders afvanding.

Sondringen mellem, om erstatning skal gives efter naboretlige regler eller efter almindelige erstatningsretlige principper, bygger i et vist omfang på, om der er tale om *vedvarende ulempe* eller om en *enkeltstående skadetilføjelse*, jvf. således A. Vinding Kruse i Erstatningsretten 5.udgave 1989 s.248.

De betydelige skader, som kan forårsages af den højtudviklede teknologi, har fået lovgiver til i nogle tilfælde at formulere særlige ansvarsregler. Der er således objektivt erstatningsansvar i:

- Sølovens § 267 om ansvar for olieforurening fra skibe,
- Jernbanerstatningslovens § 1,
- Luftfartslovens for skader på 3. mand, jvf. § 127, stk. 1,
- Lov nr. 294, 1972 om naturgasforsyning § 7,
- Lov nr. 332, 1974 om erstatning for atomskader § 13,
- Lov nr. 291, 1981 om olierørledning § 5,
- Lov nr. 292, 1981 om olieborplatforme § 20,
- Lov nr. 293, 1981 om anvendelse af Danmarks undergrund § 35,

4. Se således U.1979.939Ø hvor en kommune ikke var erstatningspligtig for afvisning af ændring af en ejendoms anvendelse som hotel. U.1972.603H angik et forbud mod formalning i EF-farvand (af hensyn til forurening) – forbudet ikke anset for ekspropriativt.

5. Nordisk Tidsskrift for Retsvidenskab, TfR.1970.113 og TfR. 1976.1. Synspunktet understøttes af bl.a. U.1972.53H, hvor der tilkendtes en skønmæssig fastsat erstatning efter Byplanlovens § 15, samt U.1974.30H om næringstab for en benzintank i forbindelse med vejoplægning.

6. Se således A. Vinding Kruse, Erstatningsretten 5. udgave, 1989, s.188 og B. Gomard og L. Skovby, Transport af farligt gods, 1982, s.67.

- Lov om biavl, jvf. § 7, stk. 2. – idet dette dog kun er undtagelsen, jvf. § 7, stk. 1,
- Lov nr. 302, 1982 om vandløb § 23.
- Lov nr. 337, 1985 om vandforsyning, jvf. § 23 og § 28.
- Råstofloven nr. 617, 1987 § 25, stk. 3.
- Stærkstrømsloven § 6.

Disse erstatningsregler kunne skabe en formodning for, at lovgiver fastlægger et særligt strengt ansvarsgrundlag ved farlig virksomhed baseret på ny teknologi (jernbaneerstatningsreglerne er fra 1917). Noget sådant er imidlertid ikke éntydigt tilfældet. I Lov nr. 288 af 1986 om miljø og genteknologi er ingen erstatningsregel, og i Lov nr. 420, 1990 om affaldsdepoter henviser § 3, stk. 3 erstatningsansvar til de almindelige erstatningsbetingelser, hvilket må forstås som et culpaansvar.⁷

Derimod er de særligt strenge ansvarsregler i danske love oftere vedtaget med baggrund i internationale konventioner. Sølovens kap. 12 var således resultatet af Konventionen af 1969 om det privatretlige erstatningsansvar for olieforurening, der i art. 3. fastlægger et objektivt ansvarsgrundlag. Konventionen blev til på baggrund af den store forureningsulykke forårsaget af tankskibet *Torrey Canyon* ud for Englands kyst.⁸ Og Atomerstatningsansvarsloven blev vedtaget med baggrund i Pariskonventionen fra 1960 ændret i 1964. Luftfartslovens skærpede ansvarsgrundlag for skader på tredjemand bygger på Warszawakonventionen af 1929.

Udenlandsk ret er præget af de samme tendenser som dansk ret. Miljøbeskyttelsen sker ved offentligretlig regulering, mens det privatretlige erstatningsproblem i hovedsagen er løst efter de almindeligt gældende erstatningsregler. En undtagelse herfra udgør dog *naborettens* regulering, ulemper og skader, hvor der gælder et objektiveret erstatningsansvar som i dansk ret samt reglerne om *produktansvar*, hvor der ved EF-direktiv er gennemført objektivt ansvar. Endvidere har Belgien og Tyskland objektivt ansvar for farligt affald og Italien tilsvarende for farlige aktiviteter. En del forskelle udviskes dog af

7. Lov om affaldsdepoter afløste den tidligere Kemikalieaffaldsdepotlov nr. 262, 1983. Denne indeholdt i § 18, stk. 3 en bestemmelse, der svarer til den nuværende lovs § 3, stk. 3.

8. Konventionen var en udbygning af Londonkonventionen fra 1954 – Oilpoll. Denne konvention indeholdt et delvist forbud mod udtømning af olie fra skibe, men tog ikke stilling til det civilretlige erstatningsspørgsmål og den danske gennemførelse af konventionen ved Lov nr. 70, 1956 indeholdt ingen nærmere erstatningsregler. Londonkonventionen fra 1954 er kommenteret af Gomard i UfR.1956.B.102 og UfR.1956.B.209. 1969-konventionen er nærmere omtalt af Allan Philip i UfR.1971.B.149.

forskellige krav til bevis. I Norge og Sverige er der gennemført objektivt erstatningsansvar for miljøskader, og i Tyskland er der den 31.10.1990 vedtaget objektivt ansvar for alle miljøskader. Og i EF har Kommissionen fremsat direktivforslag, der indebærer et objektivt erstatningsansvar for virksomheds-ejere for skader forvoldt af affald fra virksomheden.

Også i Danmark er opmærksomheden om eventuelle særlige erstatningsregler for miljøskader vokset. Under Justitsministeriet er nedsat et udvalg, der skal overveje nærmere regler. Og der har været en række artikler om, hvorvidt der efter retspraksis gælder et særligt strengt ansvarsgrundlag for miljøskader, senest i UfR.1990.B.169 og 176.

1.1. Bogens systematik

De almindelige erstatningsregler uden for kontrakt bygger på en videreførelse af Romerrettens erstatningsregler, hvorefter erstatning forudsætter:

- Et *tab* (skade eller ulempe) der kan gøres op i penge, forudsat det er en *været interesse*
- *forårsaget* af et *identificerbart ansvarssubjekt(er)*'s
- *handling* eller *undladelse*, der kan anses som *retstridig*, og som kan *tilregnes* ansvarssubjektet som uagtsomt eller forsætlig, hvis ikke særlige holdpunkter for objektivt ansvarsgrundlag, og som kan anses som en *adækvat følge*, forudsat
- kravet ikke er *forældet*, eller der ikke er indtrådt *prækclusion*.

Når bortses fra forældelsesproblemet bygger erstatningsreglerne på det faktiske forløb, der indeholder tre led: et forudgående forløb, der på grund af en menneskelig aktivitet forårsager et tab.

I den juridiske teori er der gjort en del ud af at afgrænse ovenstående begreber nærmere. Særligt har spørgsmålet om skyld (*culpa*) med baggrund i den romerretlige *actio, lex-aquila* været genstand for opmærksomhed. I »Risiko og skyld« har Trolle med baggrund i retspraksis rettet kritik mod denne begrebsanvendelse og specielt mod antagelsen af *culpa*-reglen som en almindelig regel i dansk ret. Trolle fremhæver bl.a., at der ved en række skader mere er tale om en RISIKO-AFVEJNING – hvem er nærmest til at bære byrden – end om en uagtsomhedsbedømmelse.⁹ W.E. von Eyben har i forlængelse af dette risikosynspunkt påpeget, at når byggearbejder, udgravninger og lignen-

9. »Risiko og Skyld«, 2. udgave 1969 s. 374.

de medfører miljøskader, må et evt. erstatningsansvar på objektiv grundlag ikke nødvendigvis ramme den, for hvem arbejdet *er til gavn*, men i højere grad ramme den, der i kraft af planlægning og kontrol har truffet de valg, som medfører skaden, *planlægnings- og kontrolsynspunktet*.¹⁰

Den hidtidige diskussion om erstatning i forbindelse med miljøskader har især fokuseret på *ansvarsgrundlaget*, hvor der for visse særlige handlinger er antaget et objektivt ansvar. Således f.eks. ved farlig virksomhed, ved naboretlig erstatning og ved brud på vandledninger og lignende.¹¹

En nærmere undersøgelse viser imidlertid, at erstatning for miljøskader rejser en række andre problemer i forhold til de almindelige erstatningsprincipper. En diskussion af ansvarsgrundlaget for miljøskader efter dansk ret sammenholdt med forureneren betaler princippet er omtalt i kapitel 5 og 6, og overvejelser om ansvarsgrundlaget indgår iøvrigt i behandlingen af de forskellige erstatningsretlige problemer i bogens 2. del.

Begrebet miljøskader må afgrænses i forhold til andre skader, for at det overhovedet kan gøres til genstand for en nærmere undersøgelse. (Omtales i kapitel 2)

Men den begrebsmæssige afgrænsning giver kun en ramme. Miljøbeskyttelsen er præget af *andre reguleringsmidler* for borgernes adfærd end erstatningsreglerne. En undersøgelse af erstatningsproblemet må derfor også omfatte, i hvilket omfang denne adfærdsregulering udelukker eller påvirker erstatnings-fastsættelsen. Dette spørgsmål tages op i kapitel 4, 5, 6 og 7, hvor der også er en gennemgang af de lovregulerede erstatningsregler.

Ved miljøskader vil der ofte være tale om, at offentlige myndigheder har haft udgifter til oprensning og begrænsning af forureningen. Nogle af disse udgifter vedrører ejendomsløse værdier, som f.eks. et vandløbs rensning. En undersøgelse af erstatningsproblemet må omfatte, i hvilket omfang disse *selvhjælpshandlinger* kan anses for en værnet interesse. Herunder omtales Håndhævelsesloven nr. 250, 1984, der har betydet en udvidet adgang for offentlige myndigheder til at få dækket selvhjælpshandlinger, jvf. således den ændrede bestemmelse i Mbl. § 49, stk. 2. Selvhjælpshandlinger omtales i Kapitel 8 i sammenhæng med de *risikobetonede aktiviteter og uanmodet forretningsførelse*; herunder behandles, om en overtrædelse af sikkerhedsforskrifter kan medføre krav om dækning af udgifter til selvhjælpshandlinger for at afværge en særlig risiko. Et helt særligt spørgsmål i denne forbindelse er, hvem der har *søgsmålskompetence*.

10. Se UfR.1989B.81, og kommentar i UfR.1989.B.365, samt W.E. von Eybens svar i UfR.1989.B.439.

11. Senest er ansvarsgrundlaget behandlet i UfR.1990.B.169, 176 og 393.

Det forhold, at der foreligger en miljøska­de, indebærer ikke med sikkerhed, at der er tale om en *erstatningsbeskyttet interesse*. Er f.eks. de fisk, der er ødelagt af forurening fra en virksomhed, beskyttet af erstatningsreglerne? – Og kan de tab dækkes, som fiskerne lider på grund af forureningen af have og søer? (Se f.eks. U.1984.2360, hvor en fejlbetjening af anlæg forure­nede Nyborg Fjord, og hvor firmaet skulle betale 120.761 kr. i erstatning, men hvor der ikke er rejst spørgsmålet om dækning for næringstab). Dette omtales i Kapitel 9.

Også den forudgående *retsstridige handling* eller *undladelse*, der normalt er en betingelse for at ifalde ansvar, rejser problemer ved miljøska­der. Trolle har i »Risiko og skyld« omtalt problemet i forhold til naborettens ubetingede erstatningsansvar for en ulempe fra virksomheder, der iøvrigt anses for nød­vendige. Trolle peger på, at der i disse tilfælde ydes erstatning for en retmæs­sig handling.¹² Retsstridighedsspørgsmålet omtales i kapitel 10.

Kravet om retsstridighed er næppe tilstrækkelig grund til, at der f.eks. ikke pålægges erstatningsansvar for skader på bygninger og skove på grund af for­suring af luften. Her foreligger der en skadegørende handling, hvis virkning er kendt – og som f.eks. ved overtrædelse af luftemissionsnormer for virk­somheder eller ved kørsel med særligt forurenende biler uden katalysatorer ikke ubetinget kan anses for retmæssig. Skaden er også adækvat, men *ansvarssubjekter* for den enkelte skade er ukendt, og der foreligger flere forure­ningskilder. Problemet med at identificere skadevolder hænger også sammen med, at der ofte forekommer *konkurrerende skadesårsager* ved miljøska­der. Forsuringen af nedbøren og luften medfører betydelige bygningsska­der og skader på skove – men der er millioner af forureningskilder fra ind- og ud­land, der forårsager skaden. Også ved forurening af vandløb, ved sætnings­skader på bygninger, ved olieforurening af vandet og ved forurening af grund­vand optræder ofte flere mulige forureningskilder. I nogle tilfælde foreligger der flere selvstændige uafhængige forureningskilder, der hver for sig har *bi­draget* til skaden – de såkaldte *medvirkende skadesårsager* – og ofte er der tale om, at én af kilderne til skaden er naturkræfterne. For skadelidte er det ofte et større problem at bevise *hvem*, der er forureningskilden – end at påvise uan­svarlighed fra forskellige potentielle skadevoldere. Konkurrerende skadesår­ sager, medvirkende skadesårsager og *bevisbyrde* for årsagssammenhæng om­tales nærmere i kapitel 11.

12. Se »Risiko og Skyld« 2. udgave 1969 s. 37 og 38. Fr. Vinding Kruse er inde på samme tanke for de naboretlige ulemper, idet han dog kun vil tilkende erstatning, hvor den skadelidte er indforstået med, at virksomheden fortsætter, eller hvor samfundsinter­esser kræver, at ulempen opretholdes. (Se Ejendomsretten I, 2. udgave 1945, s. 349)

Ved miljøskader er der ofte en betydelig adskillelse i rum og/eller tid mellem årsagen og virkningen. I sager om miljøskader, har manglende *adækvans* ofte været påberåbt af sagsøgte. I f.eks. sager om støjskader på minkfarme, var netop den fjerntliggende og upåregnelige mulighed af skade årsag til frifindelse i en række ældre sager. Adækvansproblemet omtales i kapitel 12.

I mange tilfælde indtræder de største skadevirkninger lang tid efter at forureningen er afsluttet. På baggrund af den betydelige adskillelse i tid og/eller rum mellem årsag og virkning, har *forældelsesproblemet* særlig betydning ved miljøskader. I flere nyere domme er DL 5-14-4's 20 års forældelse blevet fortolket på en ny måde ved miljøskader (Phønix-sagen **U.1989.692H** og Vestre Landsrets dom af 13.1.89 i Cheminova-sagen) – og det samme var tilfældet med hensyn til arbejdsbetingede skader i asbestdommen, **U.1989.1108H**. Med baggrund i Rosenholm kommunes store forureningssag, der efter hjemvisning af sagen i Højesteret (**U.1987.256H**) endte med frifindelse for straf grundet forældelse, må også de strafferetlige problemer overvejes.¹³ I en anden utrykt dom vedrørende en straffesag mod en Tjærefabriks nedgravning af kemikalieaffald fandt retten, at forældelsestiden først begyndte at løbe fra opgravningstidspunktet.¹⁴ Forældelsesspørgsmålet omtales nærmere i kapitel 13.

13. Den endelige afgørelse i Rosenholmsagen er utrykt VL-dom af 25.6.1987 fra 5. afdeling i ankesag S 290/1987.

14. Nyborg byrets dom af 2. oktober 1987

KAPITEL 2

Afgrænsning af begrebet miljøskader

En miljøskade er, som udtrykket siger, en skade på miljøet – hvorved alene forstås det *fysiske miljø*. Det volder imidlertid en del vanskeligheder at nå til en nærmere afgrænsning af begrebet. For det fysiske miljø omfatter i videste forstand alle materielle genstande, jord, luft, dyr, mennesker, planter, bygninger, løvsøre o.s.v. For en praktisk retsanvendelse er dette ikke hensigtsmæssigt, da miljøskader på denne måde må opfattes som enhver ikke-immateriel skade.

I den juridiske litteratur er begrebet miljøskade anvendt om en mere begrænset gruppe af skader. Miljøskader bruges i den juridiske litteratur om forurening med farlige stoffer, ødelæggelser af naturligt kredsløb og delvist erstatningskrav for skader på fast ejendom, der baserer sig på naboretlige grundsætninger.¹⁵

Et fælles træk ved flere indlæg om forureningsskader og miljøskader er, at forfatterne ikke går nærmere ind på, hvad der menes med begrebet. I dansk Miljøret bd. 3, tager Claus Haagen Jensen ikke nærmere stilling til de mere definitions-mæssige problemer, men nøjes med at bemærke, at erstatningsansvar for forureningsskader må afgøres efter dansk rets almindelige erstatningsregler (s. 169) – idet den stadig tættere regulering dog skaber en formodning for en streng culpanorm. W.E. von Eyben går heller ikke nærmere ind på problemet i Miljørettens Grundbog, 1986 s. 210, men nøjes med at konstatere, at Mbl. ikke udelukker erstatningsansvar for forurenere over for private, som udsættes for tab. Og i W.E. von Eybens artikel i UfR.1989.B.81, om bygherrens og entreprenørers erstatningsansvar for miljøskader, som understreger det strenge ansvarsgrundlag, der gælder for disse skader, er de definitions-mæssige overvejelser uomtalt. I UfR.1990.B.177, ff omtaler Jan Hoffmeyer meget kort begrebs-afgrænsningen i forbindelse med en gennemgang af erstatningsansvar uden for kontrakt for forureningsskader, idet han bemærker, at der ved »forureningsskader« forstås »skader, som kan henføres til for-

15. Se således A. Vinding Kruse, Erstatningsretten 5. udgave, 1989 s. 259, hvor miljøskader omtales som skader forvoldt ved vandudnyttelse, vandafledning eller forurening af vandløb, grundvand, havet eller luften.

urenende stoffer i almindelighed, typisk olie- og kemikalieforurening«. Med Jan Hoffmeyers definition indskrænkes begrebet til alene at omfatte *forurenende stoffer*, hvorved vægten lægges på stoffets farlighed. Dermed holder Jan Hoffmeyer *støjskader*, *rystelsesskader* og *strålingskader* ude fra begrebet forureningsskader samtidigt med, at Jan Hoffmeyers definition indskrænker begrebet til skader, der udgår fra stoffer, der kan karakteriseres som *farlige*. Det sidste er næppe en rigtig metode, da også stoffer, der normalt betegnes ufarlige, kan forårsage alvorlig forurening af f.eks. vandløb.

Udgangspunktet for den begrebsmæssige afgrænsning af miljøskader er egentlig ikke det beskadigede objekt, men derimod de *handlinger der medfører skaden*, som alle på en eller anden vis kan kaldes miljøskadelige.¹⁶

For en dybere undersøgelse af erstatningsansvar for miljøskader, er denne afgrænsning imidlertid for løs og upræcis. Det er nemlig efter ovenstående forsøg på definitioner uklart, hvornår der er indtrådt en situation, der kan betegnes som en miljøskade. Hvad skal gå forud, og hvilke kvalificerede krav stilles der til den indtrådte tilstand, som kan begrunde erstatningsansvar?

Gomard har i UfR.1978.B.53 om erstatningsansvar for miljøskader forårsaget af nedgravet kemikalieaffald bl.a. omtalt kravene til de erstatningsbeskyttede forhold. Som samlebetegnelse for disse situationer bruger Gomard udtrykket »*en miljøfarlig situation*«, som begrebsmæssig understregning af, at ikke kun det, der normalt forstås ved skader, er erstatningsbeskyttet. Hermed er foreløbig antydning, at erstatningsproblemerne ved miljøskader adskiller sig fra den almindelige erstatningsret. Men uanset at Gomards artikel bidrager til at afdække de erstatningsbeskyttede interesser, når artiklen dog ikke frem til en begrebsmæssig afgrænsning af miljøskader – hvilket heller ikke er nødvendigt, når Gomard alene behandler nedgravet kemikalieaffald.

Jens Christensen (JC) er i en artikel om erstatning for forureningsskader inde på de definitions-mæssige problemer. Han definerer forureningsskade som: »Den uønskede påvirkning af de ydre omgivelser gennem udsendelse af stoffer, støj eller vibrationer«. ¹⁷

Men dermed når Jens Christensen ikke meget videre, idet dette blot er, at lade *forureningsskade* være lig *forurening*,¹⁸ hvorfor han da også vælger et helt andet begreb for erstatningsproblemet, som han kalder *forureningstab*, der er det økonomiske tab, som kan konstateres af en forurening. At Jens

16. I lov om kemiske stoffer § 1, anvendes i formålsformuleringen udtrykket »miljøskade«. Karnov antager, at begrebet udtrykker en særlig kvalificeret ophobning af forurening – Karnov, 1989, note 2.

17. Se Juristen, 1977 s.454.

18. Jens Christensens definition svarer også i hovedsagen til Mbl's anvendelse af udtrykket forurening, jvf. Mbl. § 2 stk 1 – se Karnov, 1987, s. 4410.

Christensen hermed bevæger sig i ring, fremgår senere i artiklen, hvor han trods »sit« nye begreb, alligevel vender tilbage til, »hvilke forureningsskader erstattes« (Jur. 1977 s. 459). Og terminologisk er dette et helt andet problem, nemlig om hvilke skader der kan anses for en af erstatningsretten *værnet interesse*.

Før man når så langt, må det begrebsmæssige problem imidlertid afklares således, at det først afdækkes, hvad der overhovedet forstås ved en miljøskade eller forureningsskade. JC ønsker med sin artikel at gøre op med sondringen mellem éngangsskader og varige ulemper, men kommer herved til at formulere et skadebegreb, der er så vidtgående, at det i realiteten omfatter enhver forurening, og dermed bliver uanvendelig for erstatningsretten. I en senere artikel i Nordisk Forsikrings Tidsskrift 1978, s. 256 – gentager JC i hovedsagen definitionen, men har ændret definitionens anvendelsesområde til at omfatte begrebet *forurening* – i stedet for *forureningsskade*. I denne artikel påpeger JC, at ikke enhver »udsendelse af stof eller energi« fra mennesker kan anses for forurening – hvad enhver kan overbevise sig om, hvis definitionen sammenholdes med elforsyningen. Derimod er JC's eget eksempel med en landmands udkørsel af gødningsstoffer på sin mark lidet heldigt valgt, når det skal illustrere en »ønsket forurening«. For netop udkørsel af gødningsstoffer har givet anledning til flere straffesager om forurening af vandløb (se f.eks. **U.1988.904H**, og **U.1988.722V**, **U.1983.444V**) og en erstatningssag (**U.1988.878V** – anlagt af Danmarks Sportsfiskerforening). Alle sagerne illustrerer det principielle afgrænsningsproblem. En handling kan nok isoleret anses som forurenende – men, om der foreligger noget bebrejdselsværdigt, beror ofte på efterfølgende omstændigheder. I **U.1983.444V** var det et efterfølgende kraftigt regnskyl, som medførte forureningen. Modsat **U.1988.904H** hvor det var selve handlingen, at køre flydende husdyrgødning ud på frosne marker, der var en overtrædelse af bekendtgørelse nr.15, 1986 om husdyrgødning og ensilage, § 24, stk. 3.

Det vil derfor være mere hensigtsmæssigt, at tage udgangspunkt i A. Vinding Kruses definition, som nævnt ovenfor. Denne tydeliggør nemlig, at der ved miljøskader ofte optræder mindst to delvist selvstændige forløb.

Det første forløb er, at der indtræder en forurening, som i sig selv kan være en *ulempe* eller en *konkret skadesrisiko*. Det andet forløb er, at en eller anden skade herefter indtræder på fast ejendom, løsøre eller person. F.eks. kan en voldsom luftforurening medføre skader på en gårdejers afgrøder (**U.1915.296** om beskadigelse af persillekultur og **U.1930.1059**, hvor cementstøv beskadigede gartnerafgrøder). Et ikke afskærmet sandleje kan medføre forurening af gartneriafgrøder ved en storm (se **U.1965.761** og **U.1967.495**). Et afskærmet kemikaliedepot kan under særlig kraftig storm blive beskadiget, som det skete for Cheminova ved hofde 42 ved Harboøre Tange, jvf. utrykt VL-dom af

4.6.1987, 1. afdeling B 402/1984. Forurening af et vandløb kan ramme et ørredbrug (se **U.1971.672** og **U.1976.142**). En manglende rensning af kloak kan medføre, at spildevand løber ud på vej og under frost forårsager færdselsskader (**U.1965.90**). Støjforurening fra flyvemaskiner kan medføre betydelige tab i mink- og rævefarme (**U.1981.415**, hvor forsvaret blev dømt for ekstraordinær støj).

Den første virkning er i realiteten alene en forrykkelse af den økologisk balance – som kan være luftens eller vandets sammensætning af kemiske stoffer eller blot en *ulempe*, der indebærer, at naboer, forbigående m.v. udsættes for en konkret fare, der ofte aktualiseres under særlige vejrforhold (f.eks. risiko for storm (der får sand og støv til senere andre, eller får et træ til at vælte), eller frost, der får spildevand til at blive til is – gliderisiko). Den første del kan udgå fra såvel farlig virksomhed, som mere hverdagsprægede begivenheder, og kan også stamme fra et undladt tilsyn, (se f.eks. **U.1953.519** om et væltet fyrretræ over en bil, hvor amtsvejvæsenet frifundet, da fejlen ikke culpøs). Og **U.1941.291H**, hvor 2 lodsejeres manglende fjernelse af grøde medførte stop for vandtilførslen til et ørredbrug, hvorved fiskene døde og **U.1967.267H** om forurening af landevej, der medførte et færdselsuheld.

Det efterfølgende forløb deler sig i 2 skade-grupper:

- skade på fast ejendom, løsøre, person eller tab af en fordring
- skade på ejendomsløse værdier.

Den første gruppe af skader omfatter de traditionelt erstatningsbeskyttede interesser. Dét, der kan give anledning til afgrænsningsproblemer, er alene i hvilket omfang en persons skade eller bygningsskade forårsaget af **luftforurening** kan siges at have en tilstrækkelig identificerbar gruppe af skadevoldere. I forbindelse med Cheminova-sagen om Harboøre Tange blev det bl.a. oplyst, at der var sket afbrænding af giftigt kemikalieaffald, der medførte at ål opbevaret i hyttefæde havde stærk afsmag. Der ikke i sagen oplyst noget om erstatningskrav, men objektivt foreligger der en **miljøskade**.¹⁹

Derimod giver skader på *ejendomsløse værdier* anledning til mere komplicerede afgrænsningsproblemer. Ved ejendomsløse værdier forstås det vilde plante- og dyreliv, rekreative muligheder, almentilgængelige muligheder som ren luft og færdselsret (f.eks. et skibs passage, der dog ikke blev anset som en erstatningsbeskyttet interesse i **U.1940.117**). Selv om der ikke til disse værdier er knyttet nogen specifik privat eller offentlig rettighed med hensyn til råden – så kan et tab af muligheden udmærket indebære et betydeligt tab, som f.eks.

19. Se VL-dom af 4.6.1987, 1.afd., B 402/1984.

ødelæggelse af udsat fiskeyngel på grund af forurening af vandløb (U.1988.878V, hvor der blev givet erstatning til en sportsfiskerforening, selv om denne ikke havde fiskeret). Tilsvarende kan en ulempe medføre nedgang i ejendomsværdi, jvf. VLT.1955.374, hvor en anlagt vejmateriale-fabriks støvende maskiner var af et omfang, der gik ud over, hvad der måtte tåles af nogle senere byggede parcelhuse, hvorfor en nabo i 65 meters afstand fra fabrikken fik erstatning.

Det særlige ved miljøskader er, at den første handling eller undladelse – *årsagen* – objektivt kan anses for stridende mod, hvad samfundet accepterer (f.eks. forurening af luften og vandet eller en ulovlig affaldsbehandling). Under ét kan dette betegnes som forurening i meget vid forstand.

Når denne handling er indtruffet, beror det i nogle tilfælde på en tilfældighed (som f.eks. vejrforholdene) om det andet forløb – *skaden* – indtræder. I andre tilfælde indebærer den første handling med videnskabelig sikkerhed, at skaden indtræder – som f.eks. grundvandsforurening på grund af nedgravet farligt affald. Uanset om skaden er forudseelig eller ej, vil *skadevirkningen* ofte være fjern fra *årsagen* enten i rum eller tid, som fremhævet af Gunnar Brask i Nordisk Forsikrings Tidsskrift 1977, s. 92. Det er derfor ikke bare en tom akademisk øvelse, at definere miljøskader ud fra en todeling af handlingsforløbet.

De norske regler om erstatningsansvar for miljøskader, vedtaget ved ændring af Forurensningsloven, definerer også miljøskader efter denne todeling. Efter forurensningsloven § 53 stk. 2 og 3 er en »forurensningsskade« således:

»skade, ulempe eller tap (skadesbegrebet), *forårsaket av forurensning* (defineret i lovens § 6, der svarer til Mbl § 2 stk 1) (,) *lys*, eller annen *stråling* (,) tilsvarende for skade, ulempe eller tap forårsaket av *avfald*.«

Definitionen understreger, at forureningen ikke i sig selv er omfattet af skadebegrebet – men først når forureningen medfører *en kvalificeret tilstand*, der betegnes som skade, ulempe eller tab, er der tale om et forhold, der kan betegnes som en miljøskade.

I en anden retning går det forslag til EF-direktiv om erstatningsansvar for person- og tingsskader samt miljøskader forårsaget af affald, som Kommissionen har fremsat. (Se EFT.1989.C.251/04). Som det fremgår af direktivets titel, er der en sondring mellem person-, tingsskader og miljøskader. Dette understeges yderligere i forslagets art. 2 stk. 1 d, hvorefter en miljøskade er:

»Væsentlig og varig beskadigelse af miljøet, forårsaget af en ændring af vandets, jordens og eller luftens fysiske, kemiske eller biologiske beskaffenhed, for så vidt som der ikke er tale om en skade efter litra c) nr. i)« (der omhandler personskaade).

I parlamentets ændringsforslag til direktivet anvendes i stedet betegnelsen »miljøforringelse« om skadebegrebet, der betegnes som »enhver væsentlig fysisk, kemisk eller biologisk forringelse af miljøet« – art. 2, stk. 1, litra d.a. (EF-Tidende 1990, c. 175/108. »Miljøforringelse« må formentlig forstås bedre end »miljøskade«, men begge forslag definerer miljøskade ved *det skadede objekt*, mens den norske definition afgrænser miljøskader ved *den skadevoldende handling*, forurening, lys, stråling og affalds (bortskaffelse). Hvis formålet med begrebet miljøskade er at afgrænse de erstatningsbeskyttede skader på ejendomsløse værdier, er forslaget til EF-direktiv anvendeligt. Men hvis formålet er at undersøge eller fastlægge, et særligt skærpet *ansvarsgrundlag* for miljøskader, er den norske definition brugbar, da erstatning uden for kontrakt nødvendigvis må knytte ansvarsgrundlaget til den skadegørende handling – og ikke det beskadede objekt. Ved forslaget til EF-direktiv er dette problem ikke indgået, idet der alene er tale om forslag til særlige regler for de skader, der forvoldes af »affald opstået under erhvervsmæssig virksomhed«, jvf. forslagets art. 1. stk. 1.

Den norske definition har imidlertid den svaghed, at formuleringen er så bred, at den meget let kan komme til at omfatte hovedparten af al uagtsom skadeforvoldelse, hvis ikke forureningsbegrebet fortolkes indskrænkende. Men med dette forbehold er den norske definition anvendelig. Jeg har derfor valgt at anvende den norske definition, når begrebet miljøskader bruges i denne undersøgelse af erstatningsansvar for miljøskader.

2. Del

Reguleringsmidlernes
betydning for
erstatningsansvar
for miljøskader

KAPITEL 3

Reguleringsmidler til beskyttelse af miljøet

3.1. Privatretlig og offentligretlig adfærdsregulering

Erstatningsretten placeres i moderne jura altid i forbindelse med privatretten. Men som A. Vinding Kruse påpeger, er erstatningskravet et privatretligt *retshåndhævelsesmiddel*, »hvis formål normalt både er at give skadelidte opretning for skaden og skabe prævention«. ²⁰ Dermed betones, at erstatning ikke blot er en måde at *fordele* et tab på. Erstatningsreglerne har også som mål at være *adfærdsregulerende* over for borgerne således, at borgerne i videst mulig udstrækning handler, så skader undgås.

Reglerne for, hvornår der pålægges erstatningspligt, er i dansk ret i hovedsagen udviklet af domstolenes praksis. Eksempler herpå er det almindelige culpaansvar og de naboretlige grundsætninger. Denne hovedregel modificeres dog af, at der i en række love er fastsat særlige erstatningsregler, som f.eks. Sølovens Kapitel 10 og 12., Færdselslovens kap.16 og senest det objektive ansvar for produktskader, jvf. Produktansvarsloven.

Ved siden af erstatningsreglerne har et moderne samfund imidlertid en række andre reguleringsmidler, hvis mål er at påvirke borgernes adfærd.

Straffen skal både tjene som understregning af samfundets misbilligelse af en handling, forhindre den straffede i at fortsætte med forbrydelserne (specialpræventionen) og få borgerne til at indrette deres adfærd, så de ikke udsættes for strafforfølgning (generelpræventionen).

Skatte- og afgiftspolitikken har som mål både at skaffe indtægter til at gennemføre bestemte aktiviteter i offentligt regi og at give borgerne et økonomisk incitament til bestemte handlinger eller undladelser (f.eks. punktafgifterne på cigaretter og spiritus). Den offentlige forsyningsvirksomhed af vand, energi og affaldsbehandling har som noget ganske særligt for økonomiske aktiviteter ofte en regulering af priserne fastsat ved lov, bekendtgørelse eller af særligt bemyndigede råd/kommissioner.

20. Erstatningsretten, 5. udgave 1989, s. 25.

Regler om offentligt tilsyn og godkendelse af/forbud mod bestemte virksomheder eller stoffer tjener både til at skaffe myndighederne kendskab til aktiviteter, der anses som uhensigtsmæssige eller farlige, og til at begrænse disse aktiviteter.

De regler, hvis formål er at beskytte miljøet, er præget af bestemmelser om tilsyn, godkendelse, påbud og forbud samt strafsanktionering for overtrædelser – mens erstatningspligten i hovedsagen er ulovreguleret. En undersøgelse af erstatningsreglerne for miljøskader må imidlertid også omfatte, hvilken betydning disse mange *offentligretlige* specialregler har for, hvornår der skal ydes erstatning.

Nedenstående gennemgang indeholder først et historisk rids over miljøreglerne fra ældre tid (kap. 3.1). Herefter omtales de offentligretlige materielle normer og reglerne om anmeldelse, godkendelse og tilsyn sammen med strafreglernes betydning for erstatningsspørgsmålet i kapitel 4. Den betydning skatte- og afgiftspolitikken har for erstatning (erstatning behandles i kapitel 5) sammen med »forureneren betaler princippet«. I kapitel 6 omtales det (måske) særligt strenge ansvar, der gælder for offentlige forsyningsvirksomheder og lignende – herunder varetagelsen af bortskaffelsen af affald og spildevand.

Efter denne gennemgang af de offentligretlige regler omtales den **privatretlige miljøhåndhævelse** i kapitel 7. Planlovgivningens forsøg på at forebygge bl.a. miljøskader har også betydning for det privatretlige erstatningsansvar og omtales nærmere i Kap. 7.1, hvorefter de naboretlige grundsætningers indflydelse på erstatningskravene omtales i Kap. 7.2. Herefter er en udtømmende gennemgang af de lovregulerede erstatningsregler, der har betydning for miljøskader i Kap. 7.3. Afslutningsvis omtales i dette kapitel det særlige erstatningsansvar ved sætningsskader på bygninger i kap. 7.4.

3.2. Historisk rids

Det er ikke noget nyt, at menneskers aktivitet som producenter og som forbrugere forurener og destruerer det ydre fysiske miljø. Men en blanding af øget befolkningstæthed, større produktion og forbrug samt stadig mere vidtgående teknisk formåen har i dag medført forureningsproblemer, der ikke tidligere er set i historien.

For at få et indtryk af baggrunden for de nuværende reguleringsmidler skal den tidligere »miljøbeskyttelseslovgivning« kort omtales.

De første love der med nutidens terminologi kan betegnes som miljøregler stammer fra landsskabslovenes tid omkring blandt andet udnyttelse af vandløb, vandrettigheder o.s.v. Reglernes formål var imidlertid ikke at beskytte egentlige miljøinteresser, men at regulere naboretlige konflikter. I stadsretterne var der således afstandskrav til svinesti og brønd.

Rovdriften på skovene var årsag til de første regler, der sigtede på at beskytte råstofforsyningen (tømmer til flåden). I forordning af 20.10.1670 blev ejerne af skovene påbudt en vedligeholdelsespligt. Og i en forordning fra 1805 blev fastslået en egentlig fredskovpligt. Truslen om sandflugt afstedkom forordning fra 1720 om forbud mod at afslaae, oprykke eller ødelegge marehalm. Reglen er videreført i Sandflugtloven fra 1961.

»Forgængerne« til Miljøbeskyttelsesloven var først forordning af 19.6.1791 om sundhedskommissioner – der dog sygnede hen og blev ophævet i 1848. Med baggrund i en stor koleraepidemi blev i 1852 vedtaget lov om visse for sundheden skadelige næringsveje, der forbød visse typer virksomhed inden for Københavns volde. Loven blev for hele landet suppleret af Lov om sundhedskommissioner af 12.1.1858.

Disse love var suppleret af regler om vandforsyning i København (1857), om vands afledning og afbenyttelse (1880), om spildevand (1907), og en egentlig vandforsyningslov (1926).

I begyndelsen af dette århundrede fik ønsket om at bevare naturen udtryk i en mere planlægningsrettet lovgivning. Således Kystfredningsloven (1906), Naturfredningsloven (1917), Byplanloven (1925) og Råstofloven i 1931.

Det næste »store spring« i lovgivningen skete omkring 1970. I 1969 kom By- og Landzoneloven, i 1972 den første lov om bortskaffelse af olie og kemikalieaffald. I 1973 vedtog Folketinget Lands- og regionplanlovgivningen samt Miljøbeskyttelsesloven, Mbl. og i 1977 Kommuneplanloven.

Det fremgår af ovenstående opremsning af lovgivningen, at de *reguleringsmidler*, der i dette århundrede har været anvendt for at beskytte det ydre miljø og folkesundheden, overvejende har været af offentligretlig karakter. Det har således primært været overladt til *administrative myndigheder* at sikre, at borgerne og virksomhederne ikke opførte sig på en måde, der skadede det fysiske miljø.

KAPITEL 4

Offentligretlig regulering

Miljøbeskyttelseslovgivningens formål er at forebygge forurening mest muligt og at sikre naturressourcerne.²¹

Udgangspunktet for at formulere regler med dette sigte er, at naturen i obligationsretlig forstand er en forsvarsløs »part« – når bortses fra de naboetlige relationer. I Ferskvandsfiskeriloven nr. 66, 1965 er Danmarks Sportsfiskerforbund dog tillagt en partslignende funktion, idet foreningen dels er påtaleberettiget for offentlige erstatningskrav, jvf. § 66, stk. 4. og dels får tildelt en andel af bødeindtægten for overtrædelser, hvor der er fiskeriregulativ, jvf. § 65. I U.1988.878V blev denne ret udstrakt til krav om dækning af udgifter til genudsættelse af fiskeyngel efter en landmands forurening, uanset foreningen ikke havde fiskeret.

Den offentligretlige miljøbeskyttelse består typisk af tre slags regler inden for hvert enkelt område:

1. De materielle regler, der fastlægger nogle objektive grænser for borgernes adfærd. Denne del har karakter af regler om, hvor meget der må forurenas fra bestemte kilder (emissionsnormer), om hvordan produktionen tilrettelægges for at undgå uheld (driftnormer og planlægningsnormer). Til denne gruppe må endvidere regnes krav til det færdige produkts egenskaber, f.eks. regler om bilers udstødningssystemer, positivlister for levnedsmidlers indhold af tilsætningsstoffer og mærkningsregler af farlige stoffer. Alle disse reguleringer kan under ét betegnes produktnormer. Den sidste gruppe af materielle normer er de egentlige miljøkvalitetsnormer, f.eks. fredninger af områder til vilde fugle, kvalitetskrav til grundvandet og immissionsnormer i form af regler om luftens maksimale indhold af f.eks. bly og asbest.

21. Jvf. bl.a. Mbl. § 1 stk 1, Havmiljøloven § 1, Lov om bortskaffelse af olie- og kemikalieaffald § 1, Lov om kemiske stoffer og produkter § 1, Lov om genanvendelse og begrænsning af affald § 2, Lov om genteknologi § 1 stk 1, Vandforsyningsloven § 2, Vandløbsloven § 1 stk 2, og Lov om lands og regionplanlægning § 1 nr 2.

2. *Kompetencenormer og tilsynsregler*, der har som mål at forebygge overtrædelse af de objektive normer ved offentligt tilsyn og offentligt stillingtagen til de enkelte spørgsmål.

I miljøbeskyttelseslovgivningen har lokale og centrale offentlige myndigheder derfor en omfattende tilsynsforpligtelse. For at undgå at myndighedernes ukendskab umuliggør et effektivt tilsyn, er der fastsat regler om, at en række aktiviteter igangsætning kræver anmeldelse, tilladelse eller dispensation. For at sikre, at myndighederne umiddelbart kan håndhæve reglerne, er der fastsat regler om påbud og forbud – samt særlig bemyndigelse til selvhjælpshandlinger over for en betydelig forurening eller fare herfor. Denne gruppe af regler kan under ét betegnes kompetencenormer, uanset at der til kompetencen knyttes materielle følger.

3. *Strafbestemmelserne* er en særlig side af den offentligretlige håndhævelse af de materielle og formelle miljøregler, der skal udtrykke samfundets misbilligelse af det skete, og skabe et incitament til at borgerne undgår strafværdig adfærd. Det forhold, at samfundet anser en handling/undladelse for så miljøskadelig, at overtrædelse medfører straf, gør det nærliggende at slutte, at der for eventuelle skader er erstatningspligt. Men som A.Vinding Kruse påviser, kan der ikke sluttes analogt fra straf til erstatning og omvendt. (Se Erstatningsretten 5. udgave 1989 side 87-92).

4.1. Materielle normer

De materielle normer, der vedrører farligheden af en aktivitet eller en ting, omfatter produktnormer, drift- og planlægningsnormer og emissionsnormer, mens miljøkvalitetsnormerne i hovedsagen er et udtryk for, hvilken »almindelig« forurening samfundet accepterer. Dog kan fredning af særlige geografiske områder medføre, at samfundet må antages at stille større krav disse steder til agtpågivenhed overfor forureningsfare end andre steder.

Når produkt-, drift-, planlægnings- og/eller emissionsnormer overtrædes, og der indtræder en skade, er udgangspunktet, at der ifaldes erstatningsansvar – da det har formodningen for sig, at netop overtrædelse af normerne har medført skaden. Og omvendt indebærer den tætte regulering af produktionen, at når sikkerhedsforskrifter er overholdt, vil domstolene være mere tilbageholdende med at anse en handling som uforsvarlig. Domstolene vil dog næppe i dag gå så langt som i **U.1931.165**, hvor en kjølevask i benzin medførte eksplosion, og hvor dommen frifinder bl.a. med henvisning til, at der »gan-

ske savnes offentlige forskrifter til afværgelse af de farer, der åbent er tilstede ved den hyppigt brugte benzinvask«.

Således blev der idømt erstatning for skade for væltet skorsten repareret i strid med Ingeniørforeningens forskrifter i **U.1935.663H**. Tilsvarende resultat i **U.1960.713**, hvor en forskrift, om at en centrifuge, der skyllede benzin, skulle holdes lukket, var tilsidesat, samt i **U.1974.1014** og **U.1982.859** om fald fra et ikke forskriftmæssigt opstillet stillads. I **U.1982.859** alene med henvisning til at tilsidesættelse af forskrift måske havde forøget skaden.

U.1965.703V vedrørte en gasekspllosion på skib forårsaget af, at en ansat havde tændt en pibe. VL lagde til grund, at der forudgående var trængt gas ned i lukafet på grund af den måde gassen var tilsluttet på, som var i strid med bekendtgørelse om gasanlæg på skibe. VL tog ikke stilling til om tilslutningen i almindelighed kunne anses som uforsvarlig, men argumenterede for at bekendtgørelsen også finder anvendelse på fortøjrede skibe, og VL fandt på denne baggrund, at gasanlægget var uforsvarligt tilsluttet. Dermed understreges, at VL i denne sag slutter direkte fra forskrift til uforsvarlig – idet tilføjelsen, om at bekendtgørelsen også finder anvendelse på fortøjrede skibe, ellers er uden mening.

Overtrædelse af en driftnorm medfører dog ikke erstatningsansvar, så længe skadelidte forholder sig passiv, jvf. **U.1968.204H**, hvor kommunen i lang tid havde tilsidesat et regulativ om oprensning af vandløb. Kommunen blev dømt erstatningsansvarlig i sagen, men på grundlag af en konkret culpa-bedømmelse, da kommunens oprensning var forsinket 3 uger ud over det aftalte.

Tre sager om forurening af vandløb på grund af dræningsarbejde i de okkerholdige områder (okkerforurening) peger på, at overholdelse af en tilladt *emissionsnorm* kan medføre fritagelse for erstatningsansvar. Den første sag var **U.1937.364V** (Lysbrosagen), hvor en gårdejer efter Hedeselskabets anvisninger havde foretaget afvanding. Under et kraftigt regnskyl døde tusinder af fisk i et nærliggende dambrug. Men da *hjemmel* i Vandløbsloven frifindelse, idet VL også afviste, at dambrugsejer kunne opnå erstatning for naboretlige ulemper.

I **U.1969.450V** skete tilsvarende tab på dambrug på grund af rensning af en drænledning. VL frifandt gårdejer, da han, inden arbejdet med rensningen blev påbegyndt, underrettede dambrugsejer, idet VL bemærker, at når der er sket underretning efter Vandløbslovens § 49 stk. 3 (nu § 3 stk. 3) »har landbruget derved frigjort sig for ethvert erstatningsansvar overfor disse brug« (inden for 6 km). **U.1987.118H** handlede også om fiskedød i dambrug på grund af landbrugsmæssig dræning. Uanset at Mbl. § 17 forbyder enhver forurening af

vandløb,²² anså Højesteret ikke, at dette omfattede landbrugsmæssig dræning før vedtagelsen af Lov nr. 180, 1985 om okker. Landsretten var nået til det modsatte resultat med henvisning til, at Mbl. § 7 bemyndiger ministeren til at fastsætte regler, der kan formindske forureningen, idet en bekendtgørelse var udstedt. Af Højesterets præmisser fremgår imidlertid, at med okkerloven er denne adgang til erstatningsfri landbrugsmæssig forurening ophørt, hvad yderligere understreger betydningen af emissionsnormer, da okkerloven intet indeholder om erstatning, men alene fastlægger at landbrugsmæssig dræning i de okkerholdige områder forudsætter Landbrugsministeriets tilladelse.

Det forhold, at reguleringen af et vandløb er lovlig, fritager ikke for erstatningsansvar, hvis der er tale om skader, der er omfattet af den objektive ansvarsregel i Vandforsyningslovens § 23, jvf. bl.a. **U.1928.378H**, hvor Københavns vandforsyning blev dømt, for skader på rørskær og enge.

Overtrædelse af Mbl. § 17 er ofte grundlag for straffesager mod landmænd for udledning af ensilage, jvf. bl.a. **U.1987.778H**, **U.1987.781H** og **U.1988.722V**. Typisk idømmes ikke erstatningsansvar, men i **U.1988.878V** blev en straffesag efterfulgt af et erstatningssøgsmål fra Danmarks Sportsfiskerforbund for udgifter til udsættelse af fornyet fiskebestand. I dette tilfælde er der tale om, at erstatningskravet begrundes i en miljøkvalitetsnorm, nemlig bestanden af fisk.

Med baggrund i at overtrædelse af Mbl. § 17 skaber en formodning for, at der skal betales erstatning for skader, er det vigtigt at være opmærksom på, at vandforurening efter Mbl. § 17 også antages at omfatte tilfælde af oplægning af forurenende stoffer, når dette sker så tæt ved vandløb og søer, at der kan være fare for at stoffer skylles ud deri.²³ Oplagring af gødning skal efter Miljøbeskyttelsesreglementet overholde faste afstandskrav på 15 meter til vand. I denne forbindelse må fremhæves en sag om en stor forureningsskade i Rosenholm kommune. Sagen drejede sig om en gårdejer, der mod vederlag havde ladet firmaet Holm & Schmidt A/S opstille en jernbanetankvogn til opbevaring af et giftigt kemikalium, perchlorethylen, og hvor der ved et uheld i marts 1982 skete udslip af 13.000 liter perchlorethylen.

22. Karnov fremhæver modsat, at Mbl § 17 omfatter »samtlige de skadelige forhold eller virkninger af økologisk art, som i det hele er omfattet af loven«. Karnov s. 4416. Afgørelsen beror på en lex specialis betragtning.

J. Bjerring og G.Møller anfører i den kommenterede Miljøbeskyttelseslov (s. 190) med henvisning til en utrykt VL-dom af 28.8.1984, afd. 6. S 2761/1983, at opslammet vand i et dambrugs udskylning i vandløb på grund af gentagne bundtrækninger ikke er omfattet af det strafbare gerningsindhold i Mbl. § 17, stk. 1, jvf. Strl § 1. Dette udelukker imidlertid ikke noget erstatningsansvar.

23. Jvf. bl.a. J. Bjerring og G. Møllers kommenterede Miljøbeskyttelseslov, s. 190-191.

I første omgang frifandt VL både for straf for manglende godkendelse efter Mbl. § 35, stk. 1, samt for straf efter Mbl. § 11, stk. 1 og § 17, stk. 1, da VL ikke fandt, at et utilsigtet udslip fra en beholder var omfattet af Mbl. §§ 11 og 17. Dette afviste Højesteret og hjemviste igen sagen til Landsretten (**U.1987.256H**).

I den efterfølgende sag ved VL fremgår af domsreferatet,²⁴ at Miljøstyrelsen fandt, at denne deponering af kemikalier var omfattet af godkendelseskravet i Mbl. § 35, samt at Århus amtskommune som vilkår ved en eventuel godkendelse vil have krævet, at evt. udsivning fra tank blev opsamlet i en spildbakke med tæt bund. På denne baggrund udtaler VL i præmisserne:

»Selve udslippet er af anklagemyndigheden betegnet som en hændelig begivenhed. Ved afgørelsen af, om udledningen desuagtet kan tilregnes de tiltalte som en strafbar overtrædelse af Mbl. §§ 11, stk. 1 og 17, stk. 1, findes det – uafhængigt af, om der skulle have været søgt godkendelse af anlægget efter Mbl. § 35 – at have været uforsvarligt at etablere og drive et anlæg af den i sagen omhandlede karakter, uden at der på en eller anden måde er truffet foranstaltninger til at sikre, at væske, som trods de øvrige sikkerhedsforanstaltninger måtte løbe ud af beholderen, blev opsamlet. Udledningen kan herefter ikke anses som hændelig, men må tilregnes ihvertfald det tiltalte selskab som uagtsom.«

Dermed udstrækkes kravet til agtpågivenhed ved *farlige stoffer* til de *vilkår*, en myndighed normalt vil fastsætte, – uanset om der konkret kan kræves godkendelse.²⁵

Dette resultat understøttes af domfældelsen i **U.1989.1108H** om asbestbetingede arbejdssygdomme på Dansk Eternitfabrik. Af domsreferatet fremgår, at der frem til 1970 ikke var *generelle regler*, og at Arbejdstilsynets *påbud* og *henstillinger* overvejende var efterlevet af fabrikken. Både VL og Højesteret anfører i præmisserne om ansvarsgrundlaget, at virksomhedens ledelse havde *kendskab* til faren ved asbest.

På denne baggrund anfører VL en *formodningsregel*, hvorefter det må komme virksomheden »til skade, såfremt virksomheden måtte have ladet de løbende vurderinger af, hvilke foranstaltninger der skulle træffes for at begrænse støvdannelserne i virksomhedens produktion, påvirke af blotte formodninger om, at produktionsforholdene .... ikke eller ikke længere frembød

24. Som afsagt af VL 5. afdeling den 25.6.1987 i ankesag S 290/1987.

25. VL endte med at frifinde for straf i Rosenholm-kommunesagen med henvisning til forældelse (se herom i kap. 8.1.3.), og udenretligt blev der indgået forlig om dækning af selvhjælpshandlinger (se herom kap. 4).

fare for de ansatte«. Da der ved stikprøvemålinger var konstateret overskridelser af gældende *vejledende* og senere *bindende grænseværdier* fandt VL det bevist, at asbeststøvniveauet »indtil slutningen af 1970'erne først vedvarende og senere jævnlige har ligget over, hvad der efter den til enhver tid gældende arbejdsmiljølovgivning har kunnet anses tilladeligt«. Med hensyn til ansvarsgrundlaget bemærkede VL videre, at der ved arbejde med asbest »påhviler virksomhedsejeren et strengt ansvar over for de ansatte; den omstændighed, at arbejdstilsynsmyndighederne *ikke har påtalt* forholdene i virksomheden i videre omfang end sket, kan derfor ikke føre til ansvarsfrihed for sagsøgte« (UfR.1989, s.1136-37). Højesterets præmisser for domfældelsen er mere kortfattede og nævner alene kendskabet til faren som begrundelse for, at det fornødne ansvarsgrundlag er tilstede. Heri kan næppe indlægges en afvisning af ovenstående betragtninger, men alene at Højesteret fandt, at der i denne sag kunne dømmes på objektive grundlag.

Ovenstående gennemgang bekræfter A. Vinding Kruses formodningsregel om, at hvor færdelikt pålægger straf for handlinger, der erfaringsmæssigt er farlige for andre og fikserer en forsvarlig fremgangsmåde, vil en overtrædelse af denne forskrift også medføre erstatningspligt for eventuelle skader – medmindre der er konkrete holdepunkter for andet. Gomard går en smule videre, idet han antager, at såfremt overtrædelsen af en forskrift »kan have medvirket til skadens indtræden, anses den i almindelighed i mangel af bevis for det modsatte for at være både culpøs og causal i deliktsrettens forstand«. ²⁶

Gomards synspunkt er nok trukket vel langt i **U.1989.692H** om Phønix, hvor der ikke var causalitet mellem en overtrådt forskrift og en grundvandsforurening, men hvor overtrædelse af én forskrift fandtes at være et tilstrækkeligt stærkt indicium for uagtsomhed i andre sammenhænge. Men ellers følger domspraksis ovenstående linie. Således **U.1979.1056V**, hvor kommunen havde oprensingspligt i et vandløb, men hvor en lodsejer foretog grødeskæring, der medførte forgiftningsbølge i dambrug, og hvor lodsejeren ikke underrettede dambrug. Frifindelse, da undladt underretning ikke culpøs, og ikke havde betydning for skadens omfang. Præmisserne i **U.1939.584** om et i Estland godkendt lossespil, der bemærker, at denne godkendelse ikke udelukker erstatningsansvar, er ikke nogen afvigelse, da kravene til et forsvarligt lossespil i Estland og Danmark ikke nødvendigvis er de samme.

En delvis undtagelse fra denne linie foreligger i Cheminova-sagen, Harboøre Tange. ²⁷ I denne sag var der i mange tilfælde sket overtrædelse af en til-

26. Gomard, Obligationsretten I. del, 1989, s. 140.

27. VL-dom af 4.6.1987, 1.afd. B 402/1984.

ladt deponering. Således oplyser domsreferatet, at der var sket spildevandsudledning af kviksvovholdige bejdsemidler uden tilladelse i en lang periode, men myndighederne var *bekendt* med produktionen af kviksvovholdige bejdsemidler. Ligeledes oplyses om en deponering i 1957 i strid med en tidsbegrænset tilladelse. Af domsreferatet fremgår imidlertid, at disse forseelser blev anset for »udbedret« ved Cheminovas efterfølgende meddelelse til myndighederne og disses senere tilladelser. Men også efter 1974 er konstateret en række »mindre tilfredsstillende analyseresultater« af spildevandsudledningen. På denne baggrund er der ikke tvivl om, at der var sket flere »små« overtrædelser af de tilladte udledninger, der med en vis føje kan betegnes som *uagtsomme*. Når kammeradvokaten i sin indstilling imidlertid ikke finder, at Cheminova har handlet culpøst, bygger det ikke alene på en bedømmelse på handlingstidspunktet, men også i høj grad på de offentlige myndigheders efterfølgende passivitet og accept. VL-dommens præjudice er dog svag, idet der alene blev procederet på, at der var *objektivt erstatningsansvar*.

Uanset bemærkninger i **U.1969.450V** om, at opfyldelse af underretningsskylten frigjorde landmanden for ethvert erstatningsansvar ved landbrugsmæssig dræning, kan der dog ikke altid sluttes modsat. I **U.1958.396V** bemærkede VL således, at underretning ikke fritog for det objektive erstatningsansvar efter Vandløbsloven for skader på grund af ekstraordinære begivenheder (under et afvandingsskema godkendt af Hedeselskabet, skete 2 sammenskred, hvorved to tørvegrave blev tømt og forårsagede skader i nærliggende dambrug). I **U.1969.923Ø** fritog overholdelse af en forskrift heller ikke for ansvar. I denne sag var en nedlagt olietank rustbeskyttet efter de da gældende regler, men tanken var efterfølgende blevet utæt på grund af tæring, der medførte skade på naboejendoms brønd og vandforsyning. Reglerne om rustsikring af olietanke var skærpet efter nedlæggelse af olietanken i 1958, mens ejendommen var overtaget i 1961. Ejeren blev dømt erstatningsansvarlig med henvisning til manglende tilsyn med installationen, som han ikke havde noget nærmere kendskab til (meget streng culpanorm).

I betænkning 545, 1969, der dannede grundlag for en efterfølgende bekendtgørelse nr. 67, 1970 om kontrol med olietanke,²⁸ blev der ikke taget stilling til erstatningsspørgsmålet, men udvalget fandt at erstatning skulle bedømmes efter den almindelige culpanorm og fremhæver i den forbindelse 1969-dommen (betænkning 545 om olietanke og beskyttelse af grundvandet, 1969, side 33).

Stig Jørgensen konkluderede på denne baggrund, at overtrædelser af bekendtgørelsen med skade til følge vil medføre erstatningsansvar

28. Nu bekendtgørelse nr. 386, 1980.

(UfR.B.1970.194). Skovgaard-Sørensen vender sig mod denne opfattelse, da det i dommens præmisser bl.a. anføres, at olietanken ikke var helt nedgravet, hvad kunne henlede ejerens opmærksomhed på, at olietanken muligvis stod direkte på klippen, hvorfor isoleringen let kunne være beskadiget. På denne baggrund finder Skovgaard-Sørensen, der er tale om noget, der mere minder om et culpaansvar, idet heller ikke Trolle's risikobetrægtninger (»Risiko og Skyld«, 1969 s. 359-365) fandtes anvendelige. (Se UfR.B.1971.36).

Miljøskader fra olietanke kan i øvrigt give anledning til erstatningsberettigede selvhjælpshandlinger, jvf. **U.1977.183V**. Se kapitel 8.3.

A. Vinding Kruse fremhæver (Erstatningsretten 5. udgave 1989 s. 92), at overholdelse af en sikkerhedsforskrift giver formodning for forsvarlig adfærd, hvilket næppe kan afvises.²⁹ Men henvisningen til **U.1955.607** er næppe bæredygtig efter nyere praksis. Sagen angik skader på minkfarm forårsaget af flyvestøj – hvor flyver overholdt reglementet og blev frifundet. Men i **U.1983.189V** fandt VL ikke, at kyllingeejer burde bære risikoen for skader, og i **U.1981.415H** bemærkede Højesteret, at forsvarers fly ikke kunne fritages for det objektive erstatningsansvar efter Luftfartslovens § 127 for skader på blå-rævefarm, fordi flyene havde overholdt minimumshøjden på 2.000 fod. A. Vinding Kruses formodningsregel vil derfor næppe kunne bruges ved objektive erstatningsregler, hvor kun adækvansbetrægtninger kan lempe ansvaret.

4.2. Kompetencenormer

Offentlige myndigheders tilsyn, attester og tilladelser gør det umiddelbart nærliggende at antage, at der er tale om en offentlig indeståelse, der medfører fritagelse for erstatningsansvar.

Af **U.1930.1059** fremgår imidlertid udtrykkeligt, at *manglende offentligt tilsyn* ikke kan begrunde fritagelse af erstatningsansvar for cementstøv på gartnerafgrøder. Det samme er nævnt i **U.1989.1108H** (asbest-sagen). **U.1989.353Ø** om Sengeløse losseplads fastslår, at erstatningsansvar heller ikke bortfalder, hvor *passivitet* fra en tilsynsmyndighed er kombineret med, at en anden del af kommunen overtræder et påbud. Kommunen afleverede selv slam trods påbud om, at lossepladsen skulle afvise deponering af slam fra en anden myndighed i kommunen. Kommunens handling fritog ikke losseplads for erstatning, men betød nedsættelse med ca. 1/3.

29. Jvf. bl.a. U.1945.547V, hvor et tag blæste af fabriksbygning og medførte skade på nærliggende ejendom. VL frifandt med henvisning til, at manglende forankring ikke var i strid med byggeforskrifterne uanset, at Teknologisk Institut fandt den manglende forankring uforsvarlig.

En *godkendelse* af en maskine som forskriftmæssig forsvarlig fritager heller ikke ejer for ansvar, jvf. **U.1951.136H**. En *offentlig bygningsattest* er ej heller en erstatningsmæssig indeståelse for mangler i fundering, idet dette må »kræve hjemmel i lov«, jvf. **U.1976.444Ø**.

Men modsat kan kommunen ifølge **U.1978.585Ø** heller ikke fraskrive sig et erstatningsansvar for skader på grund af manglende oprensning af vandløb med henvisning til en mundtlig meddelelse givet ved et tilfældigt møde til en gårdejer om at fjerne ensilagestak. I Cheminova-sagen i Ballerup bemærkede VL, at tilsidesættelse af offentlige krav om godkendelse af giftdepoter og talrige uoverenstemmelser med vandforsyningen ikke i sig selv var erstatningspådragende, men dog i praksis fik indflydelse på bedømmelse af, hvor forsvarligt virksomheden havde optrådt.³⁰

Det kan derimod overvejes, om der ved *tilladelse* til en bestemt forurening, f.eks. en spildevandsudledning, skabes en formodning for, at erstatningsansvar er udelukket, som anført af A. Vinding Kruse.³¹ Nogen nærmere domspraksis ses ikke, men uden for en sådan fritagelse må holdes alle områder, hvor der er objektivt erstatningsansvar – idet lovgiver (eller domspraksis ved f.eks. ledningbrud) har valgt på forhånd, at lade skaldevolder bære risikoen. Men hvor der er tale om erstatningsansvar begrundet i uforsvarlig adfærd, vil en tilladelse formentlig alligevel ikke altid virke diskulperende, hvis forureningen er unødvendig, eller hvis pågældendes viden eller burde-viden kunne begrænse skaden. Tilsvarende må gælde, hvis forureneren har et kendskab om skadevirkning, som myndighederne ikke har. Noget tilsvarende gælder i fransk ret for det naboretlige ansvar, jvf. Code Civil art. 544 – men ikke for det almindelige erstatningsansvar, jvf. Code Civil ar. 1382.

Dette gælder efter norsk ret, jvf. forurensningsloven § 56, der dog begrænser byrden for eventuelle selvhjælpshandlinger til det erstatningsansvar, skadevolder var ifaldet, hvis selvhjælpshandlingerne ikke var iværksat, jvf. § 57b. (Samme betragtning er anført om olieforureningsskader af Gomard i U.1956.B.102 og mere generelt i Obligationsretten 1. del, s. 139). Også i forslaget til EF-direktiv om erstatningsansvar for affald understreges, at en tilladelse fra myndighederne ikke diskulperer for ansvar (jvf. art 6, stk. 2 i forslag EFT. 1989 C. 251/04).

30. Se VL-dom af 13.1.1989 – B 2423/1985, B 73/1986, B 2137/1986, B 176/1987. Utrykt dom, da anket til Højesteret.

31. Erstatningsretten 5. udgave 1989 s. 92. En lignende formodningsregel antages af Gomard i UFR.1978.B.59.

4.3. Betydning af strafforfølgning

Det er indlysende, at hvor en strafsanktioneret handlenorm er overtrådt, og hvor en strafforfølgning er gennemført, har det formodningen for sig, at dette medfører erstatningsansvar for eventuelle skader/ulemper fra samme virksomhed/person. I Phønixsagen, **U.1989.692H**, indgik en anden overtrædelse af en handlenorm således i flertallets begrundelse for domfældelse for uagtensomt at have forvoldt skade på en vandforsyning. Tilsvarende har to tidligere straffesager mod Sengeløse losseplads formentlig spillet ind på ØL's bedømmelse af, om der var handlet uforsvarlig – da det var godtgjort at kommunen havde bidraget til forureningen (**U.1989.353Ø**).

Omvendt vil et erstatningsansvar for en miljøskade ikke nødvendigvis indicere en strafforfølgning. I **U.1984.819B** var et plantehormonstof i fareklasse C (d.v.s. ufarligt for mennesker og dyr) blæst af en lastbil under kørsel og havde voldt skade på beplantning i haver. Vognmand dømt erstatningspligtig efter DL 3-19-2 for skader i haver med baggrund i chaufførs manglende undersøgelse af stoffernes farlighed. Skaden anset som adækvat, men politimesteren fandt ikke grund til at rejse straffesag.

Det forhold, at strafansvaret er forældet, udelukker ikke, at der kan tilkendes erstatning, jvf. Rosenholm-kommune-sagen, hvor VL efter hjemvisning (**U.1987.256H**) måtte frifinde på grund af forældelse, og hvor der blev indgået udenretligt forlig.³² I denne sag var strafansvaret forældet efter 2 år, jvf. Strl. § 93, stk.1. nr.1, hvilket efterfølgende er ændret ved en særlig forlængelse af forældelsesfristen i Mbl. § 83, stk.6. Forældelse af strafansvaret kan dog få indflydelse på længden af forældelsesfristen, jvf. forældelsesloven, 1908-loven § 1, stk.1, nr.5 og Ikrafttrædelsesloven § 16.

En særlig sammenhæng mellem strafforfølgning, erstatning, forældelse og EF-ret kan opstå i de tilfælde, hvor der er begået en erstatningspådragende handling, men erstatningsansvaret er forældet på grund af en særlig kort forældelsesfrist, f.eks. Produktansvarsloven. Hvis den pågældende handling samtidig er en overtrædelse af en materiel norm, der er fastsat ved et EF-direktiv, og dette direktiv først er gennemført i dansk ret efter fristens udløb, men gennemført med tilbagevirkende kraft med hensyn til strafforfølgning, vil denne regel ikke isoleret stride mod Grundloven.³³ Hvis handlingen endvidere er begået før vedtagelsen af den danske lov og er tilstrækkelig kvalificeret, vil en strafforfølgning ikke være udelukket, jvf. Strl. § 93, stk.1 nr.2, hvilket igen medfører, at forældelse af erstatningsansvar for handlingen vil være

32. Se VL-dom, 5. afdeling af 25.6.1987 i ankesag S 290/1987.

33. Jvf. Bl.a. Max Sørensen, Statsforfatningsret 2. udgave 1977 ved Peter Germer, s. 191 og 192

20-årig, jvf. Ikrafttrædelsesloven § 16. Men her kommer EF-retten ind, idet EF-Domstolen flere gange har fastslået, at gennemførelsen af EF's miljøkrav ikke må ske med tilbagevirkende kraft.³⁴ På denne baggrund vil det således i disse særlige tilfælde være udelukket at opnå en forlængelse af forældelsesfristerne på grund af strafforfølgning.

34. Således Sag 14/86 ved EF-domstolen, dom afsagt den 11.6.1987 om direktiv 78/659 om kvaliteten af ferskvand samt sag 80/86 ved EF-domstolen, afsagt den 8.10.1987 om direktiv 80/777 om naturligt mineralvand og sag 372 - 374/85 om direktiv 75/442 om bortskaffelse af affald.

KAPITEL 5

Afgifter og tilskud

Skatter og afgifter indbringer stat og kommuner hovedparten af det økonomiske grundlag for udgifterne og indebærer samtidig en omfordeling af samfundets rigdomme. Offentlige tilskud (subsider) bidrager yderligere til denne omfordeling. Ovenfor er omtalt, at afgifter og tilskud også kan have som mål at påvirke borgernes adfærd ved økonomiske incitamenter.

Medlemskabet af EF har sat snævre grænser for den offentlige subsidiering af en række aktiviteter, da dette ofte vil virke konkurrencefordrejende – mens EF's indflydelse på afgiftspolitikken hidtil har samlet sig om momsreglerne.

På forureningsområdet, hvor netop subsidiering og afgiftbelægning er nærliggende reguleringsmidler, er EF gået et skridt videre. Med baggrund i »forureneren betaler princippet« har Rådet vedtaget Henstilling 75/436 om påligning af omkostninger og de offentlige myndigheders indgriben på miljøområdet af 3.5.1975. Uanset at der er tale om en henstilling, må de her fastsatte principper anses for gældende EF-ret og derfor afgrænsende for, i hvilket omfang afgifter og tilskud kan bruges som reguleringsmidler i forureningsbekæmpelsen.

Det følger af bilaget til henstillingen pkt. 4b, at afgifter må anvendes som middel til at tilskynde til forebyggelse af forurening, men at summen af afgifterne på et givet område skal være lig summen af de kollektive udgifter til fjernelse af gener – incl. administrations- og forskningsomkostninger (pkt. 5a og 5b) – og at et evt. overskud bør anvendes som led i en langsigtet miljøpolitik (pkt. 4b).

EF-retten giver medlemsstaterne hjemmel til at fravige ovenstående principper. Der kan således ydes tilskud til forurenere i en overgangsperiode, jvf. Henstilling 75/436 pkt. 6a,³⁵ og hvis miljøkravene medfører strukturproblemer af industriel, landbrugsmæssig eller regional art, jvf. stk. 6.b.³⁶

EF's henstilling understreger, at reglerne ikke præjudicerer et civilretligt erstatningsansvar (pkt. 3, jvf. note og pkt. 5) – hvorfor et evt. erstatningskrav ikke kan udelukkes på grund af afgiftbetaling.

Omvendt er det indlysende, at når borgeren betaler for afhentning eller levering af affald, er dette ikke ensbetydende med, at borgeren ikke har forurenat naturen. Men det økonomiske opgør for en evt. miljøskade er flyttet fra kilden til den private eller offentlige virksomhed, der forestår bortskaffelsen af affald. Dette princip er da også indeholdt i Kommissionens forslag til EF-direktiv om erstatningsansvar for person- og tingsskader samt miljøskader forårsaget af erhvervsmæssigt produceret affald,³⁷ jvf. art 2, stk. 2c. Og efter forslaget kan ansvaret yderligere udstrækkes til de personer, der har kontrollen, hvis producenten af affaldet ikke kan identificeres, jvf. art 2, stk. 2b.

Afgiftpolitikken som middel til at forebygge store miljøskader er mest nærliggende, hvor et erstatningsopgør er udelukket. Lov nr. 832, 1988 om afgift af CFC-gasser har som mål at begrænse forbruget af de gasser, der kan nedbryde jordens ozonlag.³⁸ Der er her tale om et område, hvor et erstatningsopgør formentlig må anses for udelukket, og hvor afgiftpolitikken er nærliggende.

I Danmark er der ved siden af CFC-afgiften gennemført miljøafgifter på engangsservice ved Lov nr. 834, 1988 om visse miljøafgifter. Endvidere afgiftbelægger loven kemiske stoffer der er godkendelsespligtige efter Lovbekend-

35. Hjemmelen blev anvendt af Danmark til Lov nr. 682, 1975 om støtte til miljøinvesteringer, hvorefter der dog ikke kunne ydes støtte efter den 31.12.1980 jvf. § 15 stk 3. Denne lov blev erstattet af Lov nr. 606, 1980 om miljøstøtte, hvorefter der kan gives tilskud til *projekter* med henblik på forureningsbegrænsning og indførelse af ny teknologi samt anlægsbidrag til offentlig spildevandstilslutning. Herudover er der ved EF-forordning 2242/87 om fællesskabsaktioner på miljøområdet mulighed for EF-tilskud til projekter med henblik på bl.a. øget genanvendelse af affald.
36. Denne hjemmel er bl.a. anvendt i Lov nr. 563, 1987 om støtte til miljøforbedrende investeringer i landbruget, hvilket indirekte fremgår af miljøministerens bemærkninger ved fremlæggelsen, jvf. Karnov, 1987, s. 4441. Se iøvrigt E.M. Basses artikel i Jur. 1989, s.97.
37. Se EF-Tidende 1989 C 251/3 og Parlamentets ændringsforslag i EF-Tidende, 1990 C 175/108.
38. Loven suppleres af EF-forordning 3322/88 om begrænsning af produktion og anvendelse af CFC-gasser samt bekendtgørelse nr. 28, 1990 om forbud mod anvendelse af visse CFC-gasser.

gørelse nr. 566, 1989 om kemiske stoffer, Kapitel 7, hvilket omfatter plantebeskyttelsesmidler og skadedyrsbekæmpelsesmidler. Endvidere er der indirekte gennemført en miljøafgift på en stor del af dagligvarernes emballage ved Lov nr. 616, 1988 om afgift på visse detailsalgspakninger, idet loven bevirker en fordyrelse af små indpakninger.

Med Lov nr. 838, 1989 om afgift af affald og råstoffer er der sket en betydelig udbygning af *afgiftsprincippet* i miljøreguleringen. Af råstoffer opkræves 5 kr. pr. kubikmeter, jvf. § 3, mens der af affald skal svares 130 kr. pr. ton, der afleveres til deponering eller forbrænding, jvf. § 10, jvf. § 11 – således at genanvendeligt affald holdes uden for. Affaldsavgiften blev tidligere opkrævet med 40 kr. pr. ton med hjemmel i told- og forbrugsafgiftlovene – indført ved Lov nr. 925, 1986, men har nu et selvstændigt lovgrundlag. Loven vil dog ikke kunne påvirke fastsættelse af et evt. erstatningsansvar, da formålet alene er en tilskyndelse til sparsommelighed med råstoffer og til maksimal genanvendelse af affald, jvf. også bemærkningerne til lovforslaget.

Uanset at bevæggrundene bag benzin-, bil- og energifgifterne måske mere har været skatteprovenue og hensyn til betalingsbalancen, er der også her tale om, at forurenere betaler en faktisk afgift for sin aktivitet – men ikke om at der er den nærmere sammenhæng mellem provenue og anvendelse, som er krævet i EF's henstilling.

Afgiftsbelægning som betalingsform for miljøskader er nærliggende i de tilfælde, hvor forureningen både må anses som samfundsmæssig nødvendig eller acceptabel, og der samtidigt er et ukendt antal af forureningskilder til de enkelte skader. Det vil f.eks. ikke være realistisk, at opkræve udgifter for bygningsskader på grund af forurening af luften fra de enkelte bilejere eller kraftværker.

KAPITEL 6

Offentlige forsyningsvirksomheders erstatningsansvar

Det har i et vist omfang været lovgivers opfattelse, at et særligt middel til at sikre, at en aktivitet forurener mindst muligt, er at henlægge opgaven i offentlig regi. Dette er i en vis udstrækning sket i Danmark, hvor vandforsyning, elforsyning, fjernvarmeforsyning, gasforsyning, affaldsbortskaffelsen og spildevandsrensningen m.m. ofte varetages af offentlige eller halvoffentlige selskaber. Udviklingen i Storbritannien, hvor håndhævelsen af miljøkravene er blevet effektiviseret efter privatisering af en række opgaver, peger dog på, at denne opfattelse i høj grad kan diskuteres

Der er tale om aktiviteter, der er gebyrfinansieret, og hvor forsyningsinteressen i reglen er stærkere end profitmotivet. Der er samtidigt typisk tale om aktiviteter, der kan forårsage betydelige skader, hvis der sker uheld.

For nogle af disse aktiviteter har lovgiver fastsat et objektive erstatningsansvar, mens ansvarsgrundlaget i andre tilfælde enten er en meget strengt culpa-norm eller egentlige risikobetraktninger.

6.1. Vandforsyningsloven

I Vandforsyningsloven nr. 337 1985 § 23 er der gennemført et objektive erstatningsansvar, men kun for skader, der skyldes »forandring i grundvandstanden, vandføringen i vandløb eller vandstanden i søer«. I **U.1928.378H** blev bestemmelsen anvendt i forbindelse med skader på rørskær og enge, selv om vandforsyningsens pumpning af overfladevand kun var medvirkende årsag, og selv om vandforsyningen var ukendt med og ej burde have kendt skademuligheden. Her kan ikke spores megen adækvansbetragtning. Det samme strenge ansvar kan ses i **U.1934.329OLK**. Sagen drejede sig om en gårdejerske, der krævede erstatning for vandmangel i sin brønd fra et vandforsyningsanlæg. Der forelå konkurrerende skadesårsager, da gårdejers pumpe havde bidraget til vandmanglen, og årsagssammenhængen var iøvrigt omtvistet. OLK fandt det »overvejende sandsynligt«, at vandforsyningen var primær

årsag til udtørringen, og gårdejer blev tilkendt »en sikrere og bedre vandforsyning«. I **U.1936.1078H** er udstrækningen af det objektive ansvar fortsat. Sagen drejede sig om sætningsskader på et hus, der var opført *efter*, at vandforsyningen havde sænket vandstanden i et vandløb og påbegyndt pumpning af grundvand. Af sagen fremgår, at huset var meget dårligt funderet og flere steder opført direkte på tørv – hvorfor sætningsskaderne skyldtes udtørring af tørvene. Hverken egen skyld eller den lovlige regulering af vandløbet før husets opførelse medførte imidlertid frifindelse. Af **U.1940.673H** fremgår dog, at det objektive erstatningsansvar kan bortfalde, når skaden overvejende skyldes skadelidtes egen skyld i en sag om utætheder i en mølledæmning.

I **U.1983.866H**, hvor brud på vandledning på Gl. Kongevej medførte skader på uniformsjakker, er vandforsyningens objektive ansvar videreført ud over det lovregulerede område. Højesteret domfældte med henvisning til, at sådanne brud med mellemrum forekommer, uanset at der ikke er mangler ved materialevalg, udførsel eller kontrol, da vandforsyningen »ved sin tekniske og økonomiske planlægning af driften har mulighed for at tage risikoen for sådanne ikke upåregnelige skaders opståen i betragtning«. Hverken sagsøger eller Højesteret nævner vandforsyningslovens objektive ansvarsregel, men de hensyn der er bag lovens § 23, kan også anføres ved skader fra sådanne ledningsbrud. Dermed er disse skader, der tidligere bedømtes efter en streng culpaform med omvendt bevisbyrde (f.eks. **U.1963.806H**) nu underlagt et objektivt erstatningsansvar.

En mellemform betegner **U.1977.40H**, hvor brud på vandledning og fjernvarmeledning medførte sætningsskader. Højesteret domfældte med henvisning til, at risikoen for sådanne skader måtte bæres af kommunen, der ejede ledningsnettet, »i hvert fald når det ikke godtgøres, at der er udvist al mulig omhu for at undgå sådanne brud«, altså en streng culpa med omvendt bevisbyrde.³⁹ Af **U.1988.596V** fremgår, at dette strenge ansvar ikke gælder, når skadelidte er fjernvarmeforsyningen, hvorfor en undtagelse formentlig må gøres for skader på andre ledningsnet.

Uden for det objektive ansvar falder også tilfælde, hvor vandforsyningens oplysninger medfører fordyrelse af kloakarbejde, jvf. **U.1986.676**.

39. Se i øvrigt Niels Pontoppidans kommentar i UfR.1984.B.51.

6.2. Affaldsbortskaffelse

6.2.1. Gældende ret

EF-retten forudsætter, at farligt affald afhentes af firmaer, der er godkendt af miljømyndighederne, jvf. direktiv 78/319 om giftigt og farligt affald art. 10 samt direktiv 75/439 om bortskaffelse af olieaffald art. 6. stk. 1., jvf. ændring ved direktiv 87/101. Og af direktiv 75/442 om bortskaffelse af affald følger det samme som hovedregel for alt affald, jvf. art. 7.

Efter Mbl § 62a er tilsynsopgaven overladt til kommunerne, der skal udarbejde nærmere planer for bortskaffelse af affald og genanvendelsesmuligheder, jvf. nærmere bekendtgørelse nr.428, 1987 om kommunernes plan for bortskaffelse af affald. Kommunerne har fra 1.1.1990 anvisningspligt med hensyn til bortskaffelse af affald, jvf. bekendtgørelse nr. 118, 1989 om bortskaffelse af affald § 7, stk. 2. Den særlige afgiftbelægning af affald er omtalt ovf. i Kap.3.3.

Den enkelte producent af olie- og kemikalieaffald har afleveringspligt og kommunen modtagelsespligt, jvf. Lov nr. 178, 1972 om bortskaffelse af olie- og kemikalieaffald, samt, jvf. Lov nr. 420, 1990 om affaldsdepoter. Denne lov afløser den tidligere Lov nr. 262, 1983 om kemikalieaffaldsdepoter og udvider lovens område til oliedepoter etableret før 1972, samt offentlige og private lossepladser der er taget i brug før 1.10.1974, jvf. § 1, stk. 1 nr. 2 og 3. Kemikalieaffald der er nedgravet eller henlagt før 1976 er fortsat omfattet af loven.

Efter Lov om affaldsdepoter har amtskommunen *undersøgelses- og registreringspligt* af mulige affaldsdepoter, jvf. §§ 4 og 6, hvilket kan ske uden retskendelse, jvf. § 10, men dog med underretning til grundejeren efter Forvaltningslovens regler om partshøring, jvf. bemærkningerne til lovforslag 1989, L 109, s.12. Amtskommunerne har endvidere pligt til at udarbejde forslag til afværgeforanstaltninger, jvf. § 7, stk. 1 samt pligt til at gennemføre disse efter Miljøstyrelsens godkendelse, jvf. § 8.

Loven præjudicerer ikke et erstatningsansvar for skader, jvf. § 3, stk. 3, men forudsætter tværtimod at oprydningsomkostningerne i første række finansieres af staten, jvf. § 9.

Efter Lov om affaldsdepoter § 3, stk. 1 bevirker loven ingen indskrænkning i myndighedernes mulighed for påbud efter Mbl. – dog undtaget Mbl.: § 11 og 14. Det er uklart om bestemmelsen udelukker et påbud om selvhjælpshandlinger efter Mbl. § 49, stk. 1 – da Mbl. § 49, stk. 1 indebærer et objektivi ansvar, og det almindelige princip om culpa-ansvar i § 3, stk. 3 derved kan omgås. Tilsvarende giver Mbl. § 52 hjemmel til at pålægge en forurener at afholde udgifter til undersøgelser.

Der er uenighed om rækkevidden af denne bestemmelse. Karnov antager, at betingelsen for at kræve, at forureneren afholder sådanne undersøgelserom-

kostninger, er, at der er overvejende sandsynlighed for at virksomheden medfører væsentlig forurening (Karnov, 1989, s.1554), mens J. Bjerring og G. Møller i den kommenterede Mbl. antager en meget omfattende forpligtelse til afholdelse af undersøgelsesomkostninger, s. 346. På baggrund af en nyere utrykt VL-dom, må det antages, at der ikke gælder en så udstrakt forpligtelse som antaget af Bjerring og Møller. VL-dom af 1.2.1990 i ankesag B 442/1988 vedrørte et nedlagt Esso-tanklager, hvor der notorisk var sket forurening af jorden. Men da undersøgelsen ikke gav anledning til konkrete afværgeforanstaltninger, blev ejeren frifundet for at betale undersøgelsesomkostningerne, idet det supplerende blev anført i dommen, at der ikke var hjemmel til at kræve en sådan dækning efter Mbl. § 14. Uanset hjemmelen i Mbl. § 52 er der dog næppe grund til at antage Bjerring og Møllers meget udvidende fortolkning af ordlyden. Men herudover rejser Mbl. § 52 et selvstændigt problem i forhold til Lov om affaldsdepoter, idet det efter Lov om affaldsdepoter § 13, stk. 1 er amtskommunen, der forestår undersøgelser og pejlinger – og efter § 13, stk. 2 skal evt. skader på ejers jord erstattes – dog først efter Miljøministerens godkendelse. Ud fra en lex specialis betragtning er det eneste rimelige resultat, at jordejeren kun skal betale undersøgelsesomkostninger i forbindelse med affaldsdepoter omfattet af Lov om affaldsdepoter, når der er et ansvarsgrundlag. I affaldsudvalgets betænkning, Miljøstyrelsen 1988, nr. 1, s. 30, anbefales et objektivt erstatningsansvar, der ikke blev gennemført. Men udvalget finder dog, at dette kan fraviges på grund af rimelighed. I dansk ret gælder således et culpa-ansvar for ældre farligt affald modsat tysk og belgisk ret, der har objektivt ansvar for skader fra farligt affald. Se »Operating in Europe – A guidebook of the Environmental implications«, 1990, af Standbrook og Hooper.

Erstatning for udgifter til oprydning kan gennemføres ved siden af en straffesag, jvf. VL-dom af 13.1.1989, om Cheminovas ulovlige nedgravning af kemikalier og **U.1989.353Ø** om Sengeløse losseplads. Erstatning kan også fastsættes sammen med straf, jvf. den såkaldte rensvæskedom.⁴⁰

Afleveringspligten skal forstås bogstaveligt, jvf. **U.1986.864H**, hvor en vognmand havde undladt at aflevere brændbart affald til Frederikshavn kommune og anlagde sag i forbindelse med, at kommunen havde udstedt et regu-

40. Sagen angik en nedgravet beholder til opbevaring af farlige stoffer, hvorfra væsken blev ledt til en nærliggende mark og herunder forurenede en sø. Odense byret idømte en bøde på 20.000 kr. og erstatning til Odense kommune på 24.000 kr. Se Odense byrets dom af 16.8.1985 nr. PS 1612/1985. Se også Miljøstyrelsens Vejledning 1987 nr 3, s. 32.

lativ om, at brændbart affald skal afleveres til kommunen. Højesteret fandt ikke, at kommunens indgreb var ekspropriativt eller ulovhjemlet.⁴¹

Undladelse af aflevering af farligt affald takseres af domstolene med betydelige bøder. Således kan nævnes **U.1985.950V**, hvor flere kg kviksølv var udledt i spildevand og bøde fastsat til 100.000 kr. I en sag fra Århus havde et fotofirma undladt at aflevere 300.000 liter fremkalderbade og fikserbade og i stedet hældt det i kloakken. Firmaet påstod, at det ikke troede, at der var tale om kemikalieaffald trods henvendelser fra kommunen. Firmaet blev idømt en bøde på 310.000 kr. og direktøren en bøde på 40.000 kr. med henvisning til de besparelser, firmaet havde opnået.⁴² Afleveringspligten rammer også den, der i stedet ulovligt deponerer affaldet, jvf. bl.a. **U.1989.353Ø** om Sengeløse losseplads samt Rønne Byrets dom af 20.11.1986. I sagen fra Bornholm var der ulovligt deponeret affald i to tidligere grusgrave. Oprydningen havde kostet firmaet 130.000 kr, men herudover idømt bøde på 40.000 kr for overtrædelse af Mbl. § 35, stk. 1, 1. pkt. om godkendelse af udvidelse af aktiviteter. (Se også Miljøstyrelsens vejledning 1987, nr. 7 s. 25).

Den enkelte affaldsproducent skal betale det af kommunen fastsatte gebyr, jvf. bekendtgørelse nr. 118, 1989 § 4, stk. 1, bekendtgørelse nr. 883, 1986 om indsamling af madaffald fra storkøkkener § 5, bekendtgørelse nr. 882, 1986 om indsamling af genanvendelige materialer og produkter fra erhvervsvirksomheder § 6 samt bekendtgørelse nr. 121, 1976 om kemikalieaffald § 7, stk. 2 og bekendtgørelse nr. 410, 1977 om olieaffald § 6, stk. 2.

Betalingsreglerne må antages at udelukke erstatningsansvar for miljøskader, i det omfang producenten nøje følger kommunens anvisninger – specielt da der oprkræves stærkt differentierede priser afhængig af bortskaffelsesomkostningerne.

6.2.2. Forslag til EF-direktiv⁴³

Fra EF-kommissionen foreligger nu et forslag til EF-direktiv om »Erstatningsansvar for person- og tingsskader samt miljøskade forårsaget af affald« – EFT.1989 C. 252/4, der har hjemmel i Romtraktaten (EØFT) art 100 A. Forslaget omfatter kun skader fra affald opstået under erhvervsmæssig virksom-

41. Se også E.M. Basses omtale i Jur. 1989, s.97 (116 ff) af Miljøankenævnets afgørelse af 10.12.1985 om et parti løg, som formodes forurenede af bekæmpelsesmidler i forbindelse med brand på landbrugsejendom. Kommunen havde påbudt aflevering af løgene til kommunekemi og tillagde ikke anken opsættende virkning.

42. Se Århus byrets dom af 17.2.1987, 2 afdeling. Sagen er nærmere omtalt i Miljøstyrelsens vejledning 1987 nr. 7 s. 31 – 33.

43. Se om de mange EF-regler om affaldsbortskaffelse, Peter Pagh »EF miljøret«, s. 156-173.

hed, jvf. art 3, jvf. art 1 – dog ikke atomaffald samt olieforurening fra skibe, jvf. art 1, stk. 2.

Efter forslaget til EF-direktiv er *ansvarssubjekt*:

- producenter af erhvervsmæssigt affald, d.v.s. en hvilken som helst virksomhed af kommerciel eller offentlig art, jvf. art 3, jvf. art 2, stk. 1a.
- importører af affald, jvf. art 2, stk. 2a.
- den der bortskaffer affaldet og har tilladelse hertil, jvf. art 2, stk. 2c.

Hvis ingen af ovenstående kan identificeres, eller der er tale om transit af affald gennem EF, vil den, der forestod kontrollen af affaldet – d.v.s. en offentlig myndighed – være ansvarssubjekt, jvf. art 2, stk. 2b.

Forslaget præciserer, at som *erstatningsbeskyttet interesse* anses:

- forholdsregler til forebyggelse af skade (art 4, stk. 1b),
- udgifter til genetablering af miljøet i den tilstand miljøet var i umiddelbart inden miljøskaden opstod (art 4, stk. 1d), der dog modificeres af, at uforholdsmæssige omkostninger ikke indgår, jvf. art 4, stk. 2.
- almindelig erstatning for tingsskade og personskaade.

Der foreslåes et *objektivt ansvar* for skader forårsaget af erhvervsmæssigt affald (art 3) byggende på skadelidtes bevisbyrde for årsagssammenhæng jvf. art 4, stk. 6. Ved *konkurrerende skadesårsager* er udgangspunktet ansvar for *hele skaden*, men dette kan dog efter omstændighederne nedsættes eller helt bortfalde, jvf. art 7, stk. 1 og 2.

I modsætning til andre EF-direktiver tager forslaget også stilling til *søgsmålskompetencen*, idet det foreslås, at offentlige myndigheder og umiddelbart skadelidte har fuld søgsmålskompetence, mens der kan tillægges miljøforeninger en begrænset adgang til søgsmål, der dog kun omfatter søgsmål om standsning af en farlig aktivitet eller dækning for allerede afholdte udgifter til forebyggelse og genopretning, jvf art 4, stk. 4. Endelig foreslåes en særlig *forældelsesregel*, hvorefter erstatningsansvaret definitivt forældes 30 år efter den skadegørende handling og 3 år efter kendskab til den indtrådte skade. Med baggrund i at hjemmelen er EØFT art 100A, vil mere vidtgående forældelsesregler dog næppe være i strid med EF-retten, jvf. EØFT art 100A, stk. 4, i hvert fald hvis disse er gældende, når direktivet gennemføres.

6.3. Spildevandsudledninger

Ved spildevandsudledninger er anvendt samme betalingsprincip som ved bortskaffelse af affald gennem afhentningsordninger. Efter Lov nr. 863, 1987 om betalingsregler for spildevandsanlæg er det kommunen, der forestår udførelse og drift af spildevandsanlæg fra kommunens ejendomme (§ 1), idet private spildevandanlæg dog kan godkendes, jvf § 5. Betaling sker i forhold til vandforbrug med enkelte modifikationer, jvf. § 2, stk. 3 – men for særligt forurenede spildevand kan opkræves særbidrag for såvel anlæg som drift.

Uden for lov om betaling for spildevandsanlæg er de særligt forurenende virksomheder, der er underlagt godkendelse og tilsyn efter Mbl. kap.5, jvf. Karnov 1987 s. 4444. Disse virksomheders spildevandsudledning reguleres ved særlige godkendelsesordninger, jvf. Mbl §. 41. stk. 3.

Med baggrund i at der generelt opkræves spildevandsgebyr, der også tager højde for særligt forurenende virksomheder, udelukker dette gebyr erstatningskrav mod de enkelte udledere til spildevandsanlæg forøgede omkostninger ved rensning af spildevand, i det omfang den enkelte udleder har overholdt de krav, som stilles i forbindelse med tilslutningen, idet der dog gør sig særlige forhold gældende for de særligt forurenende virksomheder, der er omfattet af Mbl. kap. 5. (se ndf.)

Betingelsen for, at de enkelte udledere af spildevand ikke er erstatningsansvarlige, er, at spildevandet når frem til anlægget. Men det forhold, at kommunens ansvar også omfatter kloakledninger fra grundgrænsen (jvf. Karnov 1987's kommentar til § 1 s. 4444), kan formentlig bevirke en forrykkelse af erstatningsansvaret fra udlederen til spildevandsanlægget for skader, der skyldes ledningsbrud. Dette ville ikke have givet et andet resultat i **U.1965.90H**, hvor det var tilstopning af en kloak på fabrikkens grund, der forårsagede overløb og efterfølgende glideskade med døden til følge. Fabrikken blev dømt erstatningsansvarlig, da »fabrikken må bære ansvaret for, at fabrikkens afløb på grund af tilstopning ikke var i stand til at optage fabrikkens spildevand« – d.v.s. en risikobetragtning og ikke en culpanorm.

Erstatning kan kræves for miljøskader, hvis spildevandet ledes ud uden om spildevandssystemet, jvf. **U.1984.236Ø**, hvor en virksomhed på grund af en fejlbetjening af anlæg ledte fortyndede opløsningsmidler ud i Nyborg Fjord gennem en regnvandsledning. Virksomheden blev idømt bøde på 15.000 kr. samt 120.761 kr. i erstatning til Fyns Amtskommune for selvhjælpshandlinger i forbindelse med forureningen. Reglerne om spildevandsudledninger kan ligeledes ikke diskulperer for erstatningsansvar for udledning af stoffer, for hvilke der er afleveringspligt, jvf. **U.1985.950V**, hvor et privat laboratorium blev idømt 100.000 kr. i bøde for udledning af flere kg kviksølv. Når der i denne sag ikke er rejst erstatningskrav, beror det alene på de *erstatningsbeskytte-*

de interesser, idet der både forelå ansvarsgrundlag, og der ligeledes var et objektivt retsstridigt forhold.

Spildevandsanlægget kan som juridisk person forfølges civilretligt ved domstolene, jvf. **U.1972.1043V**, hvor en dambrugsejer sagsøgte et kommunalt spildevandsanlæg, der begærede sagen henvist til landvæsensretterne. I **U.1990.254H** blev et kommunalt rensningsanlæg fundet erstatningsansvarlig for fiskedød i et nærliggende dambrug på grund af tilflydt slam. Dommen fastslår et almindeligt culpa-ansvar. Højesteret henviser alene til VL's begrundelse, men af denne fremgår, at VL ikke fandt det muligt at afgøre, i hvilket omfang skaden skyldtes overløb under store regnskyl på grund af manglende justering af pumpeventiler, eller om skaden skyldtes en periodisk fejl i det elektroniske system. Det culpøse forhold bestod ikke i fejlens opståen, men i rensningsanlæggets utilstrækkelige kontrolforanstaltninger efter klager fra skadelidte og amtskommunen. Dette fik indflydelse på dambrугets erstatning, idet VL bemærkede, »at det efter bevisførelsen ikke er muligt at fastsætte et bestemt begyndelsestidspunkt for den periode, hvori rensningsanlæggets undladelse af at træffe effektive foranstaltninger til sikring mod slamudslip må anses for ansvarspådragende«. Virksomheden var tidligere idømt erstatning, hvilket kan have medvirket til at vurdere forholdet som culpøst. I **U.1979.366H** blev et spildevandsanlæg idømt erstatningsansvar, men af den trykte dom fremgår ikke nærmere om sagens omstændigheder.

Miljøskader fra spildevandsanlæg bedømmes efter en culpanorm, hvilket også fremgår af 6 ud af 7 dommeres opfattelse i **U.1987.258H**. En kommune blev frifundet for oversvømmelsesskader fra en kloak, selv om det fremgår af sagen, at hvis kommunen ikke havde tilsidesat den oprindeligt projekterede dimensionering, kunne oversvømmelsen være undgået (2 dommere fandt dette culpøst).

Det forhold, at spildevandsanlæggets ansvar udstrækkes ud til grundgrænsen, bevirker ikke efter hidtidig domspraksis, at ansvar for skader bedømmes ud fra en risikobetragtning. I **U.1979.380H** var en kommunal kloak blokeret af sten af ukendte gerningsmænd, hvorved kloakvand steg op i et hus. Men da der ikke var påvist forsømmelser i kommunen tilsyns- og rensningspligt, blev kommunen frifundet af fire ud af syv dommere i Højesteret. **U.1977.612Ø** nåede til samme resultat i en sag, hvor en fabriksejer havde bygget på vandlidende arealer. Et meget kraftigt regnskyl var årsagen til, at kloakanlægget ikke kunne tage vandet, hvorved der opstod oversvømmelse. Dommen i **U.1977.612Ø** er vel et udtryk for en kombination af accept af risiko og ikke egentlig culpa fra kommunens side.

Også strafferetligt kan et kommunalt rensningsanlæg forfølges, jvf. **U.1989.608Ø**, hvor udledning fra et biologisk rensningsanlæg skete i strid med tilladelse fra amtet og idømt bøde på 10.000 kr.

For virksomheder omfattet af Mbl. kap. 5 gør særlige forhold sig gældende. Med baggrund i at disse virksomheder ikke er omfattet af Lov om betalingsregler for spildevandsanlæg, må retstilstanden efter en række tidligere domme formentlig fortsat anses for gældende, hvilket indebærer et strengt culpaansvar.

U.1950.21H vedrørte fabrikken Phønix, der havde ledt forgiftet spildevand ud i en bæk, hvor 4 køer i løsdrift efterfølgende døde. Det Veterinære Sundhedsråd fandt det usikkert, om forureningen var årsag til skaden – men uanset der forelå konkurrerende skadesårsag, dømte Højesteret Phønix, da fabrikken var bekendt med de farlige egenskaber ved fenoludledning og måtte foretage de nødvendige foranstaltninger for at undgå dette, d.v.s. en streng culpa-norm.

U.1971.672V omhandlede en kødbenmelsfabriks ulovlige udledning af spildevand, der havde medført drifttab i et nærliggende dambrug i form af manglende vægtforøgelse hos fiskene. I 1968 igangsatte fabrikken et nyt rensningsanlæg, inden det var helt færdiggjort. Dette medførte, at store mængder limvand blev ledt ud i åløb og forårsagede betydelige tab i et dambrug. For det første forhold blev fabrikken idømt en bøde, men strafferetligt frifundet for det sidste. VL fandt, at den manglende vægtforøgelse af fiskene var en adækvat følge, og tilkendte erstatning for den første skade. Med hensyn til skaden ved igangsættelse af rensningsanlæg domfældte VL med henvisning til at ejeren kunne forudse den risiko, der herved kunne opstå – altså en streng culpa-norm blandet med en risikoafvejning. Fabrikken opnåede dog fuld regres mod det firma, der havde monteret anlægget, jvf. **U.1976.142H**.

Sammenfattende kan konstateres, at dansk ret bygger på et strengt culpaansvar for skader på grund af vandforurening, idet den særlige bidragspligt for forurening efter Vandløbsloven § 68, stk. 2 ikke kan anvendes som et indirekte objektivt erstatningsansvar for tidligere skader, jvf. **KFE.1988.118**. I modsætning til dette gælder i tysk ret et objektivt ansvar for enhver skade på vandforsyningsinteresser i grundvand, vandløb og søer, jvf. den tyske vandforsyningslov af 27.7.1957.

6.4. Koncessioneret virksomhed

En række aktiviteter i samfundet kan ikke tilvejebringes i konkurrence, da samtidighed er udelukket. Det gælder f.eks. telefonforsyning, elforsyning, udvinding af olie fra bestemte felter. Ved disse aktiviteter, der ofte kan medføre betydelige skader – trods megen forsigtighed og omhu – har lovgiver derfor flere grunde til at vælge at lade virksomheden bære risikoen for eventuelle skader. Både virksomhedens farlighed og dens relative monopolstilling gør,

at det er nærliggende at inddrage risikoen for skader i virksomhedens omkostninger. Med hensyn til bestemte typer af koncessionerede virksomheder har lovgiver fastsat et objektivt ansvar, mens domspraksis i andre tilfælde ud fra en risikoafvejning er nået til samme resultat.

6.4.1. Særlige virksomheder

I Lov nr. 332, 1974 om erstatningsansvar for *atomskader* fastlægger § 13 et objektivt ansvar, der dog undtager tilfælde, hvor krig og naturkatastroffer er årsag. Det objektive ansvar for sådanne anlæg vedrører derfor alene skader, der udgår fra anlægget – idet f.eks. en nedfalden flyver vil være omfattet af Luftfartsloven. Om terrorhandling er anses for omfattet af det objektive ansvar, må med den rummelige formulering af undtagelserne i § 13, stk. 2 anses for tvivlsomt – idet dette formentlig må bero på sikkerhedsforanstaltningerne og derfor har karakter af en culpanorm.

Råstofloven, lovebekendtgørelse nr. 419, 1989, fastlægger et objektivt ansvar for skader, der forvoldes ved undersøgelsen, jvf. § 25, stk. 3. Skader forvoldt under indvinding må følgelig bedømmes efter de almindelige erstatningsregler. Dette gælder dog ikke, hvis der er tale om en indvinding af råstoffer i undergrunden, der ikke har været undergivet privatøkonomisk udnyttelse før 23.2.1932, jvf. Lov nr. 293, 1981 om anvendelse af Danmarks undergrund, der i § 35 fastsætter et objektivt ansvar. I praksis har undergrundsloven virkning på olie- og gasudvinding, men hvis der findes guld eller lignende i undergrunden, vil også skader fra denne aktivitet være omfattet. Ved Håndhævelsesloven nr. 250 1984 er der gennemført en udvidet adgang til at få dækket udgifter til selvhjælpshandlinger for at hindre skader på og ulovlig brug af naturen, jvf. nu *Råstofloven* § 34 a – idet det dog forudsætter et forudgående påbud fra myndighederne.

I forbindelse med udvindingen af olie og gas i Nordsøen er der gennemført regler med et særligt strengt ansvar for de skader der kan opstå under udvinding og transport af olie og gas. Lov nr. 294, 1972 om naturgasforsyning fastlægger objektivt ansvar for skader i § 7, ud fra at bevillingshaveren er nærmest til at bære risikoen.⁴⁴ Lov nr. 291, 1981 om etablering og benyttelse af rørledning til transport af olie fastlægger objektivt ansvar i § 5. Lov nr. 292, 1981 om visse havanlæg (boreplatforme) indeholder et erstatningsansvar, der svarer til Sølovens kap.10 (ansvar for fejl eller forsømmelse – streng culpanorm), jvf. Lov nr. 292, 1981 § 20, stk. 1. Efter Lov nr. 292, 1981 § 20, stk. 3 er der mulighed for større erstatningsbeløb end efter Sølovens regler, jvf. også **U.1988.779SH**, hvor det af præmisserne fremgår, at undtagelsen fra Sølovens

44. Jvf. Karnov s. 3490

ansvarsbegrænsning ikke gælder for Lov nr. 130, 1980 om beskyttelse af havmiljøet. Havmiljøloven supplerer imidlertid Lov nr. 292, idet Havmiljøloven efter § 46 giver hjemmel til dækning af offentlige beredskabsudgifter »ved fare for udtømning eller udledning«, der kan medføre forurening. Dette gælder også i tilfælde, hvor rederen selv har foretaget det fornødne, jvf. § 58, stk. 2, samt hvor forureningen sker for at undgå alvorligere skade (§ 58, stk. 1).

6.4.2. Ledningsbrud og lignende

Som anført ovf. i kap. 6.1. er udgangspunktet, at der ved skader som følge af brud på forsyningsledninger gælder et objektivt ansvar, ud fra at ledningsejeren er nærmest til at bære risikoen, jvf. præmisserne i **U.1983.866H**, der vedrørte brud på vandledning.

I **U.1983.895**, hvor en kvinde var blevet 50% invalid på grund af kulilteforgiftning fra en utæt gasledning i Helsingør, blev værket også dømt. Der var tale om, at der var anvendt dårlige materialer til ledninger, men Højesteret anfører i præmisserne ikke culpa, men at gasværket »havde mulighed for at tage risikoen for sådanne upåregnelige skaders opståen i betragtning«, og domfældte således på objektivt grundlag. **U.1973.98H** omhandler også en gasledning, der blev overrevet under en kommunes nedlæggelse af kloak. Der skete i første omgang reparation, men umiddelbart efter konstateredes gaslugt, som straks blev meddelt gasværket. Gasværket iværksatte straks undersøgelse, men lukkede ikke for gassen, hvorved der umiddelbart efter indtrådte eksplosion. Den manglende lukning af gasforsyning anset som uforsvarlig – hvorfor domfældelse efter en culpanorm.

En sag fra Grønland, hvor 12 arbejdere omkom på grund af en gaseksplosion, understreger, at placeringen af ansvaret ved skader fra farlig forsyningsvirksomhed også har sammenhæng med, om der iøvrigt er handlet forsvarligt, **U.1982.1111H**. I denne sag var der to mulige kilder til eksplosionen: et ydre anlæg opstillet af et andet firma og et indre gasanlæg opstillet af sagsøgte. Højesteret stadfæstede ØL's domfældelse af sagsøgte med henvisning til, at sagsøgte havde handlet uforsvarligt, samt at der ikke forelå oplysninger, der kunne bevise tilstedeværelse af de særlige omstændigheder, der skulle til, for at skaden udgik fra det ydre gasanlæg – altså en formodningsregel om, at når sagsøgte har handlet culpøst, er det sagsøgte, der skal bevise andre skadesårsager.

Ved kloakledninger gælder der en culpavurdering, jvf. **U.1987.258H** og nærmere ovf. Der er tale om en ganske streng culpanorm, jvf. **U.1963.806H**. I denne sag havde udsivning af vand fra kloak medført tæring af fjernvarmeledning, der igen medførte sætningsskader i ejendom. Flertallet i højesteret domfældte ud fra, at kommunen er nærmest til at bære risikoen for, at forsvarlig adfærd fra kommunens side ikke var bevist. To dommere fandt kom-

munens adfærd uforsvarlig. Afgørelsen er tæt på objektivt ansvar, men Trolle nævner dommen i »Risiko og skyld« 1969, s. 46 som eksempel på domfældelse ud fra en kombination af risikobetragtninger og omvendt bevisbyrde. I samme retning **U.1963.12H** og **U.1977.40H**. Se også kommentar i **UfR.1964.B.137**.

Hvor ledninger beskadiges ved entreprenørarbejde, bedømmes erstatningsansvaret ud fra en culpavurdering, jvf. således **U.1976.82**, hvor Bøje Nielsen både var hovedentreprenør og bygherre. I **U.1987.985Ø** var det HNG, der som ejer af en overrevet gasledning var rettet erstatningskrav imod. Sagen vedrørte en entreprenørs overgravning af gasledning i forbindelse med et kloakarbejde for en kommune, der medførte skade på maskine samt drifttab. Kommunen blev frikendt trods manglende udlevering af tegninger over gasledningers placering, mens HNG blev dømt for ikke at have foretaget ledningspåvisning efter anmodning fra entreprenør. HNG blev således ikke domfældt efter objektivt ansvar eller en risikovurdering, men for en culpøs undladelse.

Det kan derfor noteres, at der er forskel på ansvarsgrundlaget, når skaden opstår ved en utæthed på gasledningenettet (**U.1983.895H**), og hvor skaden opstår på grund af tredjemands aktivitet.⁴⁵ På linie med **U.1987.985Ø** er en tidligere afgørelse, **U.1965.561Ø**, hvor det var et telefonkabel, der blev overrevet under et arbejde med nedsættelse af hegn mellem en gade og en beboelsesjendom. Entreprenør (E) erstatningsansvarlig, da E ved at foretage anmeldelse efter Telefonloven § 12 (Lov nr. 119 1960) kunne have skaffet sig oplysninger om kablernes placering. Efter præmisserne i byrettens afgørelse, som ØL henviste til, er det dog ikke enhver undladelse af anmeldelse, der kan medføre erstatningsansvar, idet dette beror på en konkret vurdering af muligheden – altså en culpanorm.

45. Et tilsvarende resultat følger af AB 72 § 18, stk. 2, hvorefter skader, som en entreprenør volder på en anden entreprenørs arbejde, er bygherre uvedkommende. Derimod kan entreprenør eller bygherre i visse tilfælde blive erstatningsansvarlig ud fra, hvem der har mulighed for at tage en skades indtræden i betragtning ved projektering eller arbejdets tilrettelæggelse, jvf. også W.E. von Eyben i **UfR.1989.B.81**. Se også Gørmard, *Obligationsret 1. del*, 1989, s.82.

KAPITEL 7

Privatretlig miljøhåndshævelse

I de foregående afsnit er omtalt, hvorledes *offentlige myndigheder* på forskellig vis kan håndhæve en beskyttelse af miljøet. Det privatretlige modstykke til den lovgivning, der regulerer myndighedernes tilsyn og muligheder for indgreb eller retter sig mod halv- og heloffentlige selskaber, handler om, *i hvilket omfang den enkelte borger, virksomhed eller forening ved domstole eller andre retter kan beskytte sig mod miljøskader samt få dækket omkostningerne ved sådanne skader.*

Borgernes mulighed for at *forebygge* miljøskader er fastlagt i planlovgivningen og Mbl., herunder i særlig grad de forskellige regler om høring og klageadgang over offentlig myndigheds afgørelser. Traditionelt placeres disse regler blandt de offentligretlige regler, men da en del af planlovgivningen indebærer mulighed for, at borgeren kan afværge indtræden af tredjemands ulempe/skade, er reglerne placeret som en privatretlig miljøhåndshævelse. Reglerne om borgernes hørings- og klageadgang har endvidere betydning for *ansvarsplaceringen* af erstatning for ulemper og miljøskader. Dette omtales i kap. 7.1.

Borgernes mulighed for at bringe en *ulempe til ophør* eller at få kompensation for en ulempe er i hovedsagen fastlagt ved ulovregulerede naboretlige grundsætninger og omtales i kap. 7.2.

Muligheden for at få erstatning for *skader* beror enten på særlige lovregler om erstatning (omtales i kap. 7.3.) eller på det ulovregulerede erstatningsansvar (omtales i kap. 7.4).

7.1. Forebyggende privat miljøhåndshævelse

Forudsætningen for, at borgerne kan deltage i håndhævelsen af miljølovenes forebyggende sigte, er, at borgerne er sikret nogle *retlige reaktionsmuligheder* allerede *inden* en akut fare, ulempe eller skade indtræder. Med henblik på denne mulighed er der i en del miljølove gennemført høringsregler og klageadgang. Efter Mbl. § 65, stk. 2 skal myndighederne således underrette en ræk-

ke miljøforeninger⁴⁶ og personer, der har en individuel væsentlig interesse, *inden* der træffes afgørelser efter miljøbeskyttelsesloven, f.eks. om godkendelse af de særligt forurenende virksomheder efter Mbl. kap.5.

Tilsvarende underretningspligt overfor borgerne er gennemført i Kommuneplanloven ved udarbejdelse af lokalplanforslag, jvf. § 23, stk.1, ved vedtagelse af lokalplaner (§ 30, stk.2) og ved dispensationer fra lokalplaner m.m, jvf. § 47, stk.5., idet kredsen af foreninger i Kommuneplanloven er indskrænket til dem, der har fremsat skriftlig anmodning om at blive holdt underrettet, jvf. § 23, stk.1 nr.3. Efter Zoneloven skal der ikke ske særskilt underretning ved udarbejdelse af forslag, men offentliggørelse, jvf. Zonelovens § 9, stk.4.

Gennemførelsen af EF-direktiv 85/337 om vurdering af visse offentlige og private projekters indvirkning på miljøet (VVM-direktivet) betød, at projektorernes/virksomhedernes oplysningspligt udvides ved de særligt store anlægsarbejder, der er omfattet af direktivet, jvf. Lands- og regionplanloven § 3, stk. 3, samt at der sker en fremrykning af indsamlingen af oplysninger til regionplanfasen.⁴⁷ VVM-direktivets gennemførelse ved Lov nr.216, 1989 udvider således omfanget af de offentliggjorte oplysninger efter Lands- og regionplanlovens § 13, stk.1.

For borgerne betyder myndighedernes udvidede *oplysningspligt* om og *klageadgang* over for miljøgodkendelser m.v., at borgerne ikke længere altid er henvist til at anlægge sag ved domstolene ud fra naboretlige grundsætninger, men i stedet kan gennemføre en administrativ anke (rekurs) i hovedsagen til Miljøankenævnet nedsat efter Mbl. kap.12.

Foreninger med særlig interesse i miljøet har samtidig fået et retligt middel til at varetage deres interesser – ved siden af de mere politisk prægede pressionsmidler over for miljøovertrædelser.⁴⁸

46. Efter Mbl. § 74, stk. 2 er Danmarks Naturfredningsforening klageberettiget ved godkendelse og vilkårsfastsættelser overfor særligt forurenende virksomheder efter Mbl. kap. 5 samt ved tilladelser og vilkår for udledning af spildevand fra virksomheder og kommunale rensningsanlæg. Danmarks Havfiskeriforening og Dansk Fiskeriforening kan påklage de samme afgørelser i det omfang, de medfører havforurening (Mbl. § 74, stk. 4), og Danmarks Sportsfiskerforbund de samme afgørelser, når de kan medføre vandforurening (§ 74, stk. 3). Forbrugerrådet kan klage over afgørelser, der medfører ikke ubetydelig forurening, når afgørelsen har principiel virkning (§ 74, stk. 6).

47. Jfr. bemærkninger til lovforslaget L 212 1987/88 s. 5.

48. Ud over de foreninger der er sikret en lovreguleret klageadgang, er der ved enkelte afgørelser i Miljøankenævnet anerkendt, at mere lokalprægede foreninger har klageadgang, men i disse tilfælde på baggrund af en »væsentlig individuel interesse« jvf. Mbl. § 74, stk. 1 nr. 3. – ofte nærtboende. Således i sag om Dansk Soyakagefabriks chlorproduktion på Islands Brygge, jvf. FOB 1979, s. 288. Om der foreligger en klagebegrunderet interesse fra lokale foreninger, giver anledning til en vis tvivl, jvf. således FOB 1986, s. 109, angående miljøgruppe ved Grindstedværket, hvor ombudsmanden var uenig med Miljøankenævnet.

Den legaliserede klageadgang for visse foreningers mere ideelt betonedede interesser (ved bl.a. Lov nr.204, 1982 og Lov nr.109, 1986), må anses for en ændring af dansk ret, der bygger på det synspunkt, at disse foreninger udgør et vigtigt supplement til myndighedernes håndhævelse af de mange miljøregler. Denne ændring må samtidigt antages at have betydning for, i hvilket omfang også lokale miljøgrupper kan anses for at have klageadgang efter Mbl. § 74, stk.1, nr. 3, idet den *retlige interesse* eller *individuelle interesse* udstrækkes til også at omfatte adgang til almentilgængelige værdier som naturen, badevandet, luften o.s.v.

I den norske forureningslov er søgsmålskompetence til erstatningssager om genoprettelse af »allemannsrettigheder«⁴⁹ også tillagt »en privat organisation eller sammenslutning med retlig interesse i sagen« (§ 58, stk.3). I forslaget til EF-direktiv om erstatningsansvar for erhvervsmæssigt affald er organisationer tillagt en mere begrænset adgang til søgsmål med henblik på genopretning efter miljøskader, jvf. art 4, stk.4.

Reglerne om oplysningspligt og klageadgang indebærer, at myndighederne før igangsættelsen af en miljøskadelig virksomhed eller erhvervsmæssige aktiviteter, der kan medføre naboretlige ulemper, får mulighed for at overveje, om fordelene ved de pågældende ændringer står i forhold til ulemperne.

De besluttende myndigheder kan herunder fastsættes *vilkår*, der indskrænker muligheden for efterfølgende at kræve erstatning for nabo-ulemper eller andre miljøskader. Dette var tilfældet i **U.1983.1140Ø**, hvor en amtskommune som vilkår for en udvidelse af Studstrupværket havde krævet, at kraftværket skulle overtage nogle tilstødende ejendomme, i det omfang nogle naboer begærede det. Miljøankenævnet tilsidesatte vilkårene som uden hjemmel i Mbl. med henvisning til, at vilkårene ved godkendelser af forureningsaktiviteter angiver den forurening, som naboerne må acceptere, samt med henvisning til, at der ikke er hjemmel i Mbl. til, at vilkårsfastsættelsen omfatter erstatning til omkringboende. Dette blev stadfæstet af ØL. I Karnov antages med baggrund i denne dom, at der ikke kan fastsættes vilkår, der har til formål at ækvivalere erstatning (Karnov, 1987, s.4409, note 4 og s.4422 note 196) – mens W.E.von Eyben finder, at denne konsekvens af, at Mbl. er en regulerings- og ikke en erstatningslov, er »trukket lovlig langt ud« (Miljørettens Grundbog s.210).

49. Den retlige beskyttelse i norsk ret af »Allemannsrettigheder« har en lang tradition bag sig og må i hovedsagen tilskrives, at i de norske bygder er adgangen til græsning, vand, fiskeri m.v. i mindre grad baseret på *privatejendom* og i højere grad baseret på en *individuel råden over fælles værdier*, hvilket bl.a. beror på, at det i de tyndt befolkede fjelde ikke har været nødvendigt for næringslivet i disse tilfælde at afgrænse privatejendommen – og i flere tilfælde næsten umuligt.

Mens der ikke er ganske enighed om, hvorvidt erstatninger er udelukket i vilkårsfastsættelsen, er der enighed om, at en godkendelse efter Mbl. går forud for naboretten og derfor udelukker erstatning for naboretlige gener, der er indeholdt i godkendelsen (Miljørettens Grundbog s. 149 og Karnov s. 4422). Modsat fransk ret, hvor domstolene også idømmer erstatning, selv om der er givet tilladelse – jvf. »Operating in Europe – A guidebook of the Environmental implications«, 1977, af Stanbrook og Hooper. Dette var også en del af baggrunden for frifindelsen af bygherre og entreprenør Kay Wilhelmsen i **U.1986.143H** om Holte Midtpunkt.⁵⁰ Drejer det sig om accept af en virksomhed efter Mbl. §§ 35-38, vil erstatningskrav formentlig kun kunne gennemføres *efter* 8-års fristen i Mbl. § 44, stk. 4, medmindre der er fremkommet nye oplysninger om forureningens skadelige virkning, eller forureningen medfører miljømæssige skadevirkninger, jvf. Mbl. § 44, stk.4, nr.1. 3.

Ved en offentlig myndigheds godkendelse af iværksættelse af en bestemt aktivitet indebærer dette, at den offentlige myndighed indestår for, at projektet kan gennemføres uden hindringer fra samme myndighed, hvorfor den pågældende myndighed som udgangspunkt ifalder erstatningsansvar, hvis godkendelsen trækkes tilbage. Dette gælder dog ikke, hvis den offentlige myndigheds annulation af tilladelsen trækkes tilbage på grund af ændret lovgivning, jvf. **U.1989.209H**. I denne sag lagde såvel ØL som Højesteret til grund, at Boligministeriet havde ophævet et udstykningsforbud i et brev fra 1971, men at den senere fastholdelse af udstykningsforbud skyldtes Lov om lands- og regionplan m.fl. Der var derfor ikke mulighed for administrativt at ophæve udstykningsforbudet, og der fandtes heller ikke grundlag for at tilkende erstatning efter dansk rets almindelige regler, da ændringen ikke skyldtes *fejl*, men *ændret lovgivning*. Erstatning på andet grundlag blev afvist med henvisning til, at der var tale om et potentielt tab. En tilsvarende afvisning af et mere ubestemt potentielt tab for en ubenyttet byggetilladelse skete i **U.1976.173H** om erstatning efter Naturfredningsloven § 19a.

Miljøgodkendelse af en virksomhed fritager naturligvis ikke for erstatning for de skadevirkninger på tredjemand, som efterfølgende indtræder, når dis-

50. Mogens Munch's kommentar til dommen i UfR.1986.B.136 antyder dog, at reglen ikke er helt ufravigelig, idet det anføres, at »en bygherre må sædvanligvis tage skade for hjemgæld, hvis de medhjælpere, han benytter sig af, begår fejl. I denne sag havde Wilhelmsen imidlertid ikke selv valgt *planen* (min fremhævelse)«. Og et andet sted bemærker Munch, at da Wilhelmsen ikke i forhold til projektet »(,) indtog en bygherres sædvanlige stilling, og da kommunen allerede havde betalt erstatning, således at appellanterne ikke havde særlig interesse i tillige at få dom over Wilhelmsen ... stadfæstede Højesteret landsrettens frifindelse«. På denne baggrund kan en bygherre ikke helt udelukkes fra erstatningsansvar for ulemper, der i almindelighed må anses en følge af en kommunal godkendelse.

se ikke kan anses omfattet af godkendelsen. Således **U.1978.733**, hvor brændende papir fra kommunal losseplads antændte kornmark – og hvor ilden var opstået af ukendt årsag. Kommunen blev idømt erstatningsansvar for undladelse af, at drive lossepladsen »på en måde, så faren for skader på de omkringliggende ejendomme begrænses i rimeligt omfang«. Samme resultat i **U.1977.1018**, hvor gult støv fra en foderstoffabrik havde medført udgifter til rengøring på nærliggende tømmerplads, samt i **U.1983.714H**, hvor et kommunalt rensningsanlægs udvidelse medførte grundvandssænkning, der forårsagede sætningsskader. I den sidste sag efter en meget streng vurdering af ansvarsgrundlag, idet det ikke var godtgjort, at der var tale om »fejl eller uvist forsømmelse«, men da kommunen var bekendt med jordbundsforholdene, måtte kommunen bære risikoen.

I kraft af reglerne om obligatorisk offentliggørelse og høring kan erstatningsspørgsmålet også rejses på en anden måde. Har kommunalbestyrelsen nemlig godkendt en virksomheds forurening *uden* forudgående høring, og har dette medført *utilstrækkelige vilkår* eller en *urigtig godkendelse*, vil kommunalbestyrelsen kunne drages erstatningsretligt til ansvar for den ulempe, den fejlagtige beslutning har påført omkringboende, jvf. **U.1989.420V**. I denne sag havde Aalborg kommune undladt udarbejdelse af lokalplan efter Kommuneplanloven § 16 i forbindelse med byggeri af otte dobbelthuse i et traditionelt parcelhuskvarter. Af et udmeldt syn og skøn fremgik, at dette havde bevirket, at en nabo's ejendom ville indbringe et mindre beløb ved salg, hvorfor VL tilkendte naboen erstatning på 40.000 kr, som skulle udredes af kommunen.⁵¹

Erstatningskravet kan også rejses overfor de enkelte kommunalbestyrelsesmedlemmer, jvf. Kommunestyrelsesloven § 61 b, indført ved Lov nr. 210, 1984. Et erstatningskrav må dog forudsætte, at der faktisk er lidt et tab, og at den manglende høring kan tilregnes de pågældende kommunalbestyrelsesmedlemmer som uagtsomt.

51. I den forvaltningsretlige litteratur antages, at tilsidesættelse af regler om *projektoffentlighed* »må klart medføre ugyldighed«, da der er tale om en afgørende retssikkerhedsgaranti. (Carl Aage Nørgaard »Forvaltningsret, Sagsbehandling«, 3. udgave 1987, s.257). Tilsvarende antages undladt høring af en afgrænset gruppe at medføre **ugyldighed**, jvf. Carl Aage Nørgaard, samme sted s. 254.

Dette kan medføre at en godkendelse trækkes tilbage, men hvis ugyldighed medfører omfattende værdispild, kan en erstatningssag komme på tale som i U.1986.143H om Holte Midtpunkt, hvor entreprenør frifundet både for erstatning og for pligt til at ændre byggeriet, mens kommunen blev dømt erstatningsansvarlig for ubeføjet til at tillade afvigelse fra en byplan gennemført i medfør af den tidligere Byplanlovs § 1.

I hvilket omfang offentlige myndigheders selvhjælpshandlinger med henblik på at afværge eller bekæmpe en forurening medfører, at den ansvarlige skal betale omkostningerne, omtales i kapitel 8.

7.2. Naboretlige grundsætninger

Udviklingen i befolkningstætheden og fremkomsten af specialiserede industrivirksomheder medfører gener for borgerne, der ofte ikke har karakter af en *direkte skade*, men har karakter af en *ulempe* af mere vedvarende karakter. Ved *ulempe* forstås ifølge ordbog over det danske sprog: ubehageligheder, genvordigheder, bryderier, besvær, øget arbejde eller ulejlighed. I naboretten omfatter ulemper gener som: røg, gnister, hede, damp, støv, stank, støj, stråling og udsigtsforstyrrelse og formentlig også meget konkret risiko for skade.⁵²

Befolkningstætheden og nødvendigheden af en industriel storproduktion medfører, at ikke enhver sådan gene kan anses for *retsstridig*. I et vist omfang må nabogener accepteres som uomgængelige i et moderne samfund. Nogle gener anses for så ubetydelige, at borgeren må affinde sig med disse, mens andre gener på én gang er nødvendige for samfundets velstand, men samtidigt så byrdefulde for enkelte borgere, at retsordenen har valgt at give disse borgere kompensation. I **U.1915.296** havde giftige luftarter fra en svovl- og phosphatfabrik voldt skade på en nærliggende gårdejers persillekultur, der medførte erstatningsansvar, idet luftforureningen blev anset for retsstridig, da fabrikken ikke havde godtgjort, at den havde gjort, hvad der var muligt for at forebygge.

Retsordenens reaktion på en nabogene kan også være at kræve iværksættelse af de nødvendige forebyggende foranstaltninger som i **U.1938.317H**, hvor Højesteret ikke fandt, at nogle private parceller skulle acceptere luftgener og rottefarer fra en nærliggende losseplads med organisk affald, hvorfor det blev pålagt lossepladsen at foretage overdækning af affald med jord. Sådanne forebyggende foranstaltninger kan kombineres med erstatningspligt, som i **U.1965.761H**, hvor der fra en udgravning af finkornet sand til støberi blæste sand over på en gartners afgrøder. Der var truffet forebyggende foran-

52. Disse gener nævnes af Fr. Vinding Kruse, »Ejendomsretten I«, 2. udgave, 1945, s. 346-347, der dog ikke nævner stråling og nærliggende risiko for skade. Begrebet ses ikke nærmere defineret af W.E. von Eyben i »Miljørettens Grundbog«, 1986, og i »Erstatningsretten« 5. udgave af A.Vinding Kruse omtales begrebet specielt ved integritetskrænkelser. Se også Eskild Jensen om ulemper for mangler ved fast ejendom i UFR.1980.B.359.

staltninger, hvorfor landsretten frifandt, mens Højesteret bemærkede, at ejeren måtte indse muligheden for sandflugt, hvorfor han selv måtte bære risikoen.⁵³ Ejeren blev påny dømt for samme skade i **U.1967.495H**.

Ansvarssubjektet er kun ejeren, der dog jvf. **U.1966.817H** ikke kan omgås ved et udlejningsforhold. Derimod omfatter naboansvaret efter belgisk ret også brugere og lejere, jvf. »Operating in Europe – A guidebook of the Environmental implications«, 1990, s. 76, af Stanbrook og Hooper.

De kriterier, der indgår ved bedømmelsen af, om retsordenen vil beskytte mod en nabo-gene/ulempe, kan sammenfattes i: Om ulempen må anses for *væsentlig* sammenholdt med, hvad der er *sædvanligt* det pågældende sted, forudsat at den, der påstår sig ramt, ikke i længere tid har forholdt sig *passiv*.⁵⁴ Gomard supplerer denne afgrænsning med, at naboretten »jævnligt stiller mindre krav til handlingens usædvanlighed eller forkastelighed for at pålægge ansvar«,⁵⁵ hvilket understreger det objektiverede ansvarsgrundlag i naboretten. Synspunktet fører til, at der ikke gives erstatning efter naboretten for *enkeltstående ulemper*, jvf. Spleth UfR.1966.B.118.

Kriterierne illustreres af bl.a. **U.1930.1059**, om *cementstøv* på gartneriafgrøder, hvor dommen fremhæver, at ulemperne var større, end hvad der fulgte af naborforholdet, samt af **VLT.1955.374** om en briketfabrik, der medførte både *røg* og *støj*. Støj-gener er også omfattet af de naboretlige grundsætninger, men i denne sag fandtes kun røg-genen at være beskyttet efter ophør af 2-holds skift, og ejer fik erstatning for nedgang i ejendomsværdi. Ved ulempebedømmelsen indgår, hvilke gener der må anses almindelige under de nuværende forhold, jvf. bl.a. **U.1951.533** og **U.1971.214**. **U.1951.533** angik en landmands stensprængning, der forårsagede tab på sølvrævefarm, hvor retten fandt, at stensprængning var en rimelig landbrugsmæssig foranstaltning, hvorfor frifindelse ud fra risikobetragtninger om, at ejeren af en så følsom virksomhed som sølvrævefarm var nærmest til at bære tabet (samme begrundelse medførte frifindelse for støjskade på minkfarm fra forsvarrets sprængning af landminer i **U.1951.742H** og for hjemmeværnets øvelsesstøj i **U.1957.659**). I **U.1971.214** var nogle minkhvalpe døde på grund af støj fra en kommunes trærydning, og skadelidte havde advaret kommunen, hvorfor er-

53. Afgørelsen har givet anledning til debat om, hvorvidt der var tale om en streng culpa-norm for unladelser – således A. Vinding Kruse, Ejendomsretten .5 udgave, 1989, s. 258, mens Trolle finder, at der er tale om et risiko-synspunkt, »Risiko og Skyld«, 1969 s.39-40. Jens Christensen finder, at dommen alene understreger den udflydende grænse mellem erstatningsretten og naboretlige grundsætninger, Jur. 1977, s.457.

54. W.E. von Eyben, Miljørettens grundbog, 1986 s.143 – 145

55. Gomard, UfR.1958.B.197, s.213ff.

statningspligt (samme resultat i **U.1986.371** om motorstøj fra bjærgning af militært køretøj, der medførte tab på minkfarm – men her ansvar efter Færdselsloven § 101 og 102).

Minkdommene viser, at hvilke gener, der må anses for almindelige, skifter med tiden.

Tab af *udsigt* kan i visse tilfælde anses som en erstatningsbeskyttet ulempe, jvf. **U.1986.143H** om Holte Midtpunkt, og også forhold der alene bevirker tab i ejendomsværdi, men ikke påfører andre konkrete ulemper kan efter omstændighederne være beskyttet, jvf. **U.1989.420V** om byggeri af dobbelthuse i et traditionelt parcelhuskvarter.

De seneste 20 års udvikling i miljølovgivningen har reduceret omfanget af ulovregulerede nabo-konflikter og erstattet dem med godkendelsesordninger, dispensationer, lokalplaner m.m. Uanset den mere intense regulering ved forvaltningsakter af naboretlige konflikter vil der imidlertid fortsat være brug for de naboretlige grundsætninger. To nyere domme kan nævnes i denne forbindelse. **U.1979.56H** drejede sig om to virksomheders opfyldningsarbejde, der havde medført opsamling af vand på en tredjemands grund. Virksomhederne påstod sig frifundet med henvisning til, at de havde været berettiget til det nævnte opfyldningsarbejde, »der har kunnet ske uden myndighedernes godkendelse«. Højesteret fandt, at da virksomhederne måtte forudse, at opfyldningsarbejdet medførte opsamling af vand på tredjemands grund, var virksomhederne erstatningsansvarlige efter »naboretlige grundsætninger«. **U.1989.101Ø** vedrørte en ejers (E) piletræ, hvis krone strakte sig ind over naboejendom. ØL fandt, at den del af grenene, der overskred skel, skulle E beskære, da ikke oplyst om »forhold, der berettiger overskridelsen«. Der var ikke grundlag for at kræve træet fjernet. Det må således antages, at retsordenen fortsat i meget vid udstrækning vil beskytte mod fysiske ejendomskrænkelser.

7.3. Lovregulerede erstatningsregler

I en række tilfælde har lovgiver for bestemte aktiviteter fastlagt særlige erstatningsregler for de skader, disse aktiviteter måtte forvolde. Disse erstatningsregler sigter naturligvis på enhver skade, men hvor der er tale om, at aktiviteten medfører en forurening, der *efterfølgende medfører* en skade, får de lovbestemte erstatningsregler også betydning for erstatningsansvar for miljøskader.

I kap. 6.1 er Vandforsyningslovens objektive ansvarsregler omtalt og i kap.6.4.1 er omtalt det objektive erstatningsansvar efter Atomskadeerstatningsloven og Råstofloven. Dette afsnit omhandler alle øvrige specialregler af betydning for erstatningsansvar for miljøskader.

7.3.1. Produktansvar

Indtil Produktansvarsloven, nr. 371, 1989, gjaldt i dansk ret et ulovreguleret meget strengt ansvar for følgeskader. Der var dog ikke altid tale om et objektivi ansvar, jvf. **U.1954.1013V** om et af statens skadedyrslaboratorium godkendt fluesprøjtemiddel, der forårsagede skade på dyr, hvor frifindelse med henvisning til at skademulighed »så fjerntliggende, at det ikke vil kunne bebrejdes« skadevolder. Domfældelse for planteskader fra ukrudtsmiddel i **U.1974.936** baserer sig tilsvarende på culpanorm, idet skaden skyldtes utilstrækkelig information fra sælger – men nedsættelse på grund af egen skyld, da skadelidte ikke havde læst brugsvejledning igennem. **U.1965.319** om gasekspllosion fra overfyldt gasflaske strammer ansvarsgrundlaget, idet producentens ansvar begrundes med, at han ikke forudså en mulig efterfølgende utilstrækkelig instruktion ved betjeningen af flasken. To efterfølgende sager om gasekspllosioner (**U.1974.986** og **U.1977.191**) tillægger erstatning, men i begge tilfælde på grund af mangelfuld installation henholdsvis installeret i strid med forskrifter.

U.1987.213, der fandt entreprenør erstatningsansvarlig for hul i kobberrør, som medførte vandskade, må anses som en fortsættelse af de ovenfor nævnte afgørelser.

Med Produktansvarsloven er der gennemført et objektivi erstatningsansvar (§ 6, stk.1) for alle følgeskader fra produkter på personer samt på ting, når skaden hidrører fra en genstand, der efter sin art sædvanligvis er beregnet til ikke-erhvervsmæssig anvendelse og i hovedsagen er anvendt af skadelidte i overensstemmelse hermed (§ 2). § 7 opregner en række undtagelser fra det objektivi erstatningsansvar; bl.a. må specielt fremhæves, at en producent ikke ifalder ansvar for en defekt, der er opstået efter, at han har bragt det i omsætning (§ 7, stk. 2.), og ansvaret for delproducenter er begrænset, jvf. § 7, stk. 3. En undtagelse fra det objektivi erstatningsansvar gøres også, hvor defekten skyldes, at produktet skal være i overensstemmelse med ufravigelige forskrifter udstedt af offentlig myndighed, jvf. § 7, stk. 1, nr. 3. Vidste producenten alligevel, at der var en betydelig risiko for skade, vil han dog kunne ifalde erstatningsansvar efter en culpanorm, jvf. bemærkninger til lovforslaget (L. 19, 1987/88, s. 21).

Loven er vedtaget i 1989, hvorfor der ikke foreligger nogen domspraksis for fortolkningen af undtagelserne fra det objektivi ansvar. Men fortolknings tvivl vil i en række tilfælde skulle forelægges EF-domstolen, jvf. EØF-Traktaten art. 177, da loven i hovedsagen er gennemførelse af EF-direktiv 85/374 om produktansvar.

Det er ikke ganske sikkert, hvordan Produktansvarslovens § 7, stk. 1., nr. 3 undtagelse ved ufravigelige offentlige forskrifter skal fortolkes ved anvendelse af farlige kemikalier. En del af de farlige kemikalier er undergivet EF-

klassificering efter direktiv 67/548 om klassificering, emballering og etikettering af farlige stoffer samt direktiv 88/379 om klassificering, emballering og etikettering af farlige præparater, der foreskriver bestemte vejledninger og mærkninger, for at undgå skader.⁵⁶ Plantebeskyttelsesmidler (pesticider) og skadedyrsbekæmpelsesmidler er kun delvist reguleret af EF-retten, idet der for hvert enkelt middel skal ske en særlig godkendelse fra Miljøstyrelsen efter Lov om kemikalier (Lovbekendtgørelse nr. 566, 1989) Kapitel 7. Nærmere regler om godkendelse af og *vilkårsfastsættelse* med hensyn til mærkning og brugsvejledning ved salg af plantebeskyttelsesmidler m.v. er fastsat i bekendtgørelse nr. 791, 1987 om kemiske bekæmpelsesmidler, samt i Miljøstyrelsens »Criteria for registration of pesticides especially dangerous to health or especially harmful to environment« fra oktober 1988, der dog må sammenholdes med direktiv 78/631 om klassificering, etikettering og emballering af pesticider, samt direktiv 87/18 om god laboratoriepraksis.

For alle kemiske stoffer gælder således et betydeligt sæt af ufravigelige offentlige forskrifter. Hvis disse offentlige forskrifter er overholdt, og der opstår skade på grund af en utæthed i emballagen, der skyldes helt særlige naturforhold, beror en fritagelse for det objektive erstatningsansvar på, om den ufravigelige forskrift kan anses for årsag. Dette vil sædvanligvis ikke være tilfældet, men hvis producenten kan sandsynliggøre, at han vil have foretrukket en anden emballage, der ikke havde medført samme skadevirkning, og han i øvrigt har udvist en betydelig agtpågivenhed, må producenten frifindes for ansvar. Tilsvarende vil helt usædvanlig anvendelse begrunde ansvarsfrihed.

7.3.2. Transport

De moderne transportmidler var fra begyndelsen en nærliggende kilde til skader, hvorfor der også gælder et objektivi erstatningsansvar for en del af de skader, som udgår fra brug af transportmidlerne. Spørgsmålet om særlige erstatningsregler for transport af farligt gods er derfor ikke nærmere omtalt i betænkning nr. 1128, 1988 om transport af farligt gods. Betænkningen omhandler beredskabsindsats ved uheld og overvejelser om en *obligatorisk anmeldelses- og autorisationsordning* ved transport af farligt gods, der dog ikke anbefales.

56. I dansk ret henvises særligt til bekendtgørelse nr. 662, 1987 om klassificering, emballering, mærkning og opbevaring af farlige kemiske stoffer samt bekendtgørelse nr. 805, 1989 af listen over farlige stoffer – der i hovedsagen indeholder de seneste ændringer af EF-direktiverne.

7.3.2.1. Luftfart

De miljøskader, der er forårsaget af flyvemaskiner, og som har været forelagt domstolene, har alene angået *støjskader* på minkfarme og lignende. Efter ældre praksis måtte ejeren af minkfarme som udgangspunkt selv bære risikoen for de skader, der skyldtes støj. Således *frifindelse* for skader på minkfarme og lignende i **U.1942.155Ø** (privatflyvers overflyvning), **U.1955.607Ø** (forsvarets jetjagere) og **U.1956.742H** (erhvervsflyver, selv om bekendtgørelsen om flyvehøjde var overtrådt). Alle dommene henviser til at skaden ikke er påregnelig, mens Trolle i UfR.1967.B.209 anfører, at der i realiteten er tale om en overvejelse om, hvem der er nærmest til at bære risikoen for en så støjfølsom virksomhed.

U.1954.442H domfældte dog en privat sportsflyver med henvisning til Luftfartslovens objektive ansvarsregel – § 127.

I nyere domspraksis er der tilsyneladende en tendens til i højere grad at lade skadevolder bære risikoen. I **U.1981.415H** (forsvarets fly) og **U.1983.189V** (redningshelikopter) har domstolene som i **U.1954.442** fastslået, at Luftfartslovens objektive erstatningsregel i § 127 indebærer, at skadevolder ikke ved disse skader kan påberåbe sig adækvansbetragtninger. I **U.1981.415H** anså Højesteret dog ikke, at der var ført tilstrækkelig bevis for årsagssammenhæng ved den første skade, hvorfor kun erstatningsansvar for den anden skade.

7.3.2.2. Jernbaner

Efter Lov nr. 117, 1921 om erstatningsansvar for jernbanedrift er der objektivt ansvar for *gnistskader* på *fast* eller *rørlig ejendom* uden for jernbanens grænser (§ 7, stk. 1) forudsat, at der ikke er tale om bygninger efter jernbanens etablering, jvf. § 7, stk. 4 og **U.1951.242H**, der supplerende begrundede frifindelse med, at brug af brunkul ikke er culpøst. Virkningen af dette objektive ansvar reduceres yderligere, når der foreligger årsagskonkurrence, jvf. **U.1914.897H**.

Baggrunden for det særlige objektive erstatningsansvar for *gnistskader* er, at loven er fra damplokomotivernes tid, hvor gnistsskader var en nærliggende risiko. Efter § 1 er der objektivt ansvar for »skade på person«, der tilføjes ved »jernbanedrift«. På baggrund af § 1 og § 7 er det nærliggende at antage, at ved skadevoldelse, der ikke er omfattet af de to bestemmelser, gælder dansk rets ulovregulerede erstatningsansvar. Retspraksis er dog ikke i overensstemmelse hermed, idet der ifølge Trolle er en række eksempler på, at domstolene har anvendt § 1 i andre tilfælde.⁵⁷ Trolle finder dette berettiget, mens A. Vin-

57. Trolle, »Risiko og Skyld«, 2. udgave, 1969 s. 269.

ding Kruse er kritisk med hensyn til glideskader,⁵⁸ men hverken Trolle eller A. Vinding Kruse omtaler spørgsmålet om, hvorvidt lovens ansvarsregel kan anvendes på miljøskader, der ikke udtrykkelig er omfattet af bestemmelserne. Hvis der f.eks. transporteres farligt gods, og der ved et uheld sker udslip af giftige kemikalier, vil forholdet næppe kunne bedømmes efter § 1 eller § 7. Efter DSB-loven gælder et objektivt ansvar for afsenderen, jvf. betænkning 1128, 1988 om transport af farligt gods, s. 25, men ud fra en analogi af Jernbanerstatningsloven § 7 vil DSB formentlig hæfte solidarisk for skaden, idet det *risikosynspunkt*, der begrundet objektivt ansvar efter § 7, også kan anføres ved transport af farligt gods.

7.3.2.3. Færdsel på veje

7.3.2.3.1 Forureningsgener forårsaget af forhold uden for vejen

De forureningsgener, der opstår i sammenhæng med færdsel på vej, kan hidrøre fra oversvømmelse fra en kloak på grund af manglende rensning, som i **U.1965.90H**, hvor der i forbindelse med oversvømmelsen skete isdannelse, der forårsagede glideskade, og hvor en medvirkende skadesårsag (frosset smeltvand) ikke medførte bortfald eller nedsættelse af erstatning – mens skadelidtes egen skyld medførte nedsættelse (var sket i fuld dagslys). I denne sammenhæng kan også nævnes de *glideskader*, der opstår på grund af manglende vintervedligeholdelse af vejene, jvf. Lov nr. 371, 1985 om vintervedligeholdelse og renholdelse af veje – de såkaldte glideskader. Loven indeholder ingen erstatningsregel, men efter domspraksis er det sikkert, at erstatningsansvar beror på, om vedligeholdelsen kan anses for uforsvarlig – altså en culpanorm.

Således f.eks. **U.1974.670**, hvor kommune blev dømt for glideskade med scooter på grund af manglende grusning og skiltning. Grusningspligten på fortov indtræder omkring kl. 7.00. om morgenen, når der er en almindelig færdsel på stedet, jvf. **U.1970.386** (kl. 7.30 medførte erstatningspligt) og **U.1972.208Ø** (lidt over kl. 7.00. faldet på trappe, hvor sne ikke fjernet medførte erstatningspligt), mens **U.1967.848H** frifandt for glideskade kl. 7.20. med henvisning til, at vejen lidet befærdet, og ejer var kommet hjem ved midnatstid dagen før, hvor det ikke var glat.

En færdselsskade kan endvidere være forårsaget af forhold uden for vejen, som **U.1945.459Ø**, hvor cementposer på en byggeplads blæste ud og påførte skade på cyklist. ØL frifandt med henvisning til, at det ikke er uforsvarligt at henlægge cementposer på byggeplads og skadens upåregnelighed. I denne sammenhæng kan også nævnes **U.1953.519**, hvor et fyrretræ på en skrænt til-

58. A. Vinding Kruse, »Erstatningsretten«, 5. udgave, 1989. s. 221.

hørende amtsvejvæsenet væltede over bil – hvor amtsvejvæsenet blev frifundet med henvisning til, at træet så friskt og sundt ud.

Ved underminering af veje indtræder der en risiko for skader, og udgifter til afværgeforanstaltninger skal kun betales af skadevolder, når denne har haft mulighed for at forebygge undermineringen, jvf. **U.1984.450H**. I denne sag havde en brøndborer som entreprenør indhentet oplysninger om jordbundsforholdene, der viste, at der i en dybde på 60 meter kunne forventes en vandsøjle på 4-6 meter. Ved en dybde på 73 meter fremkom vandsøjle på 20 meter, der underminerede vejen. Hverken brøndboreren eller vandværket skulle imidlertid dække de udgifter til afværgeforanstaltninger, som Vejdirektoratet havde afholdt, da disse var afholdt i Vejdirektoratets interesse og brøndboreren ikke havde handlet uagtsomt.

Ud fra begrundelsen i **U.1984.450H** er det nærliggende at antage, at hvor tredjemand ikke er involveret, bæres risikoen for undermineringsskader på trafikanter af den, der har vedligeholdelsespligten af vejen og tilstødende arealer. Retstilstanden er dog usikker. I **U.1965.559Ø**, hvor et 70 år gammelt bolværk i en havn var undermineret, og der skete skade på lastbil, frifandt ØL kommunen, da ikke påvist »fejl eller forsømmelse ved indretningen og vedligeholdelsen af eller tilsynet med det omhandlede kajanlæg«, altså en culpa-norm med almindelig bevisbyrde.

U.1984.805B angik to mejetærskere, der under kørsel på en smal vej, måtte trække ud i rabatten, der gav efter, hvorved mejetærskerne skred ud i vandløbet – altså en undermineringsskade. Kommunen blev dømt som erstatningsansvarlig med henvisning til, at det var påregneligt, at rabatten vil blive brugt til vigemanøvrer af høstmaskiner på den smalle vej – med mindre der er opsat advarselstavler. Og når der befandt sig »et vandløb umiddelbart op ad den smalle rabat, findes der, at have påhvilet vejbestyrelsen en særlig pligt til at sikre, at rabatten ikke blev undermineret af strømmen, og denne pligt findes ikke opfyldt.« Efter det i sagen oplyste var vedligeholdelse og tilsyn sket i overensstemmelse med regulativ, og forskellen mellem **U.1984.805B** og **U.1965.559Ø** ligner derfor mere en risikobetragtning end en culpavurdering.

7.3.2.3.2 Forureningsgener forårsaget af forhold på vejen

Skaden kan også hidrøre fra en forudgående forurening af vejen, der efterfølgende medfører skade på trafikanter – f.eks. en landmands spild af gødning og jord under landbrugsarbejde. Efter Færdselsloven § 87 er det forbudt at forurene offentlig veje. Overtrædelser er strafsanktioneret, men det er ikke en erstatningsregel. Afgrænsningen af, om der er erstatningsansvar efter Færdselslovens kap. 16, beror på, om forureningen stammer fra et motorkøretøj i forbindelse med færdsel. Hvis dette ikke er tilfældet, bedømmes erstatningskrav efter de almindelige regler, jvf. Karnov, 1989, s. 1812.

Men det forhold, at forureningen stammer fra et køretøj, medfører ikke med sikkerhed, at erstatning skal løses efter det objektive ansvar i Færdselsloven § 101. Kun når der er tale om en skadeforvoldelse som nævnt i § 101, gælder det objektive ansvar – ellers gælder det almindelige culpa-ansvar, jvf. Færdselsloven § 102.

I Karnov anføres, at forbudet i Færdselsloven § 87 ikke giver hjemmel til at skride ind overfor en landmands sædvanlige forurening (Karnov, 1989 s. 1812). Dette udelukker dog ikke iværksættelse af selvhjælpshandlinger, hvor der er en nærliggende risiko for skade, jvf. hjemmelen i Lov nr. 371, 1985 om vintervedligeholdelse og renholdelse af veje § 17. Landmænds retmæssige forurening udelukker heller ikke erstatningsansvar, jvf. **U.1967.267H**, der vedrørte en maskinstations (M) gødningkørsel for gårdejer (G), hvor oprensning af vejen blev påbegyndt kl. 13.30. og ulykke indtruffet kl. 14.40. Skaden var sket ved kørsel, men Højesteret fandt ikke, at Færdselsloven's præsumptionsansvar i § 65 (nu objektive ansvar i § 101) kunne anvendes. Højesteret domfældte imidlertid både G og M med henvisning til, at der var handlet uforsvarligt, altså en culpa-norm. Med baggrund i afgørelsen anbefaler Trolle, at landmænd fremover ved intensiv gødningkørsel anvender fejmaskine i umiddelbar tilknytning til forureningen.⁵⁹ **U.1969.917V** handlede om en landmands forurening af kommunevej med lerjord i forbindelse med pløjearbejde. Efter sagen oplyst, at forureningen kunne have været undgået, da pløjning kunne ske uden at køre på vejen, samt at landmanden ikke havde ryddet op. VL endte dog med frifindelse med henvisning til skadelidtes høje hastighed (100 km./t), der ansås som en konkurrerende skadesårsag og egen skyld.

U.1972.546H drejede sig også om forurening af vej fra gødningkørsel, hvor to biler stødte sammen, inden arbejdet var afsluttet. Landmanden blev idømt en bøde under straffesagen, men i den efterfølgende erstatningssag frifandt VL med henvisning til, at forureningen ikke var mere omfattende end sædvanligt. Højesteret nåede til det modsatte resultat med henvisning til forureningens omfang, og fastholdt dermed praksis fra **U.1967.267H**.

Erstatningsansvar for støjskader fra motorkøretøjer må anses for omfattet af Færdselslovens objektive ansvar, jvf. **U.1986.371V**, hvor motorstøj i forbindelse med bjergning af et militært køretøj medførte tab på minkfarm, og VL tilkendte erstatning med henvisning til Færdselsloven § 101.

Også anden *umiddelbar skadeforvoldelse* i forbindelse med kørsel er omfattet af Færdselslovens erstatningsregel, da »færdselsuheld« fortolkes ret vidt, men det er en betingelse, at skaden indtræder i umiddelbar tilknytning til hændelsen, og at skaden sker på offentlig vej. Offentlig vej fortolkes dog

59. UfRr.1967.B.262.

ganske vidt således, at også et aflukket fabriksområde, hvor der udøves kontrol med ud- og indkørsel, men hvor der er adgang for almindelig færdsel, er omfattet, jvf. **U.1967.917Ø**.

Hvis en bil således taber en farlig væske eller stoffer, og der først et stykke tid efter indtræder skade på andre trafikanter eller tredjemand uden for vejen, vil erstatningen skulle bedømmes efter det ulovregulerede erstatningsansvar, men kravene til forsvarlig adfærd er formentlig strenge, jvf. **U.1984.819B**, hvor et hormonstof blæste af lastbil og påførte skader på planter – men hvor der ikke blev rejst politisag, og erstatning tildelt ud fra den almindelige culperegulering.⁶⁰

Hvis skaden sker fra et *henstillet køretøj*, beror anvendelsen af Færdselslovens objektive ansvar på, om der er tale om en kortvarig standsning i forbindelse med kørslen. Tilsvarende bedømmes uheld, hvor farligt gods slipper ud uden forbindelse med vognens egenskaber af køretøj, ikke efter Færdselslovens § 101.⁶¹

Ansvarssubjekt for skader fra køretøjet er begrænset, når det gælder det objektive ansvar, jvf. Færdselsloven § 104, stk. 1 – idet det objektive ansvar kun kan gøres gældende over for ejer eller bruger, mens føreren, der hverken er ejer eller bruger, hæfter efter de almindelige erstatningsregler, jvf. Færdselsloven § 104, stk. 2.

Med hensyn til transport af farligt gods er der internationalt sket en betydelig harmonisering af forskrifterne. De mange forskrifter tager dog ikke stilling til erstatningsspørgsmålet. Således kan f.eks. nævnes bekendtgørelse nr. 2, 1985 om national vejtransport af farligt gods, hvor overtrædelser efter § 21 er strafsanktioneret, samt bekendtgørelse nr. 162 af 1985 om international vejtransport med farligt gods, hvor overtrædelser er strafsanktioneret, jvf. § 6. Alene mangelfuld emballering under transport kan medføre strafansvar, jvf. **U.1983.760B**, hvor amtskommune dømt som principial for utilstrækkelig emballering, der medførte, at en flaske indeholdende giftstof i fareklasse A gik itu. I betænkning nr. 1128, 1986 om transport af farligt gods tages der ikke stilling til erstatningsspørgsmålet, mens betænkning nr. 1045, 1985 om særlige risici foreslår udviklet et særligt sæt erstatningsregler på objektive grundlag for tredjemands skader (side 93).

60. Trolle antager dog, at Færdselslovens strenge ansvar måske kan finde anvendelse, selvom der hengår en vis tid mellem, at en ting falder af køretøjet, og skaden indtræder, jvf. TFR.1961.316.

Lise Skovby og Gomard er mere tvivlende, men antager med baggrund i U.1960.1002H, at Færdselsloven § 101 ihvertfald finder anvendelse, hvis der tabes *farligt gods*, Lise Skovby og Gomard, »Vejtransport af farligt gods«, 1982, 1982, s. 67.

61. Se i øvrigt om afgrænsningen af Færdselsloven § 101, Gomard og Lise Skovby, »Vejtransport af farligt gods«, 1982, s. 68-69.

7.3.2.4. Søfart

Efter Sølovens § 233, stk. 1 hæfter rederen for skader som følge af de ansattes fejl og forsømmelser, altså et almindeligt principal-ansvar. Når det drejer sig om olieforurening, gælder imidlertid et objektivt erstatningsansvar, jvf. Sølovens § 267. Uanset det strenge ansvar for olieforureningsskader fra skibe begrænses erstatningspligten af kravet om skadelidtes bevis for årsagssammenhæng, jvf. **U.1982.630SH**. Ansvar efter Sølovens § 267 omfatter alene udgifter til oprydning *efter* at skaden er indtrådt, mens forholdsregler, der tages for at afværge eller begrænse sådanne skader ikke er omfattet, jvf. betænkning nr. 694, 1973 om ansvar for olieskader, s. 14. Udgifter for danske myndigheder til afværgeforanstaltninger, vil dog nu være omfattet af Havmiljølovens § 46, jvf. nedenfor.

Man kunne formode, at bevis for olieforurening kun kræver godtgørelse af identitet mellem skadevoldende olie og skibets olie – eller når et sådant bevis var ført, at skibet som medvirkende skadevolder hæfter solidarisk sammen med andre kendte og ukendte forureningskilder. Med baggrund i retspraksis må det imidlertid anses for usikkert, om der overhovedet gælder et solidarisk ansvar ved forureningskader fra skibe. Tre nyere afgørelser kan belyse problemet. I **U.1982.630SH** var fastslået et olieudslip på max. 15 kubikmeter fra det sagsøgte skib. Ved laboratorieundersøgelse var konstateret identitet mellem skibets olie og den olie, der havde forurennet en strand. Men efter brandinspektørs beskrivelse af omfanget af olieforureningen kunne forureningen af stranden ikke hidrøre alene fra skibet. På denne baggrund frifandt SH, hvorfor der end ikke var tale om en pro rata hæftelse for skadevoldelse. I utrykt dom fra 1989 var olieudslip dokumenteret, og dette havde medført igangsættelse af et større oprensningsarbejde, der muligvis havde opsamlet andet forurenende olie. Men da der var uenighed om omfang, og prøverne af den opsamlede olie var blevet væk (!), nedsatte VL erstatningen til ca. halvdelen. (Se VL-dom af 11.8.1989 B 290/1988).

I **U.1988.260SH** blev der ved kemisk undersøgelse konstateret identitet mellem den opsamlede olie og skibets olie. Skibet havde ligget ved kaj og var blevet flyttet, og hvor skibet havde ligget, lå olie. Der var ikke ført bevis for olieudslip, og hvis et olieudslip var sket, måtte det være sket i den ene ende af skibet, mens den forurenende olie lå midtskibs. Der var mulighed for anden forureningskilde, idet der ved kajen udløb en kloak, hvor skibet havde ligget (midtskibs). I den ene brønd konstateredes olierester, men olien kunne ikke komme fra DLG med baggrund i undersøgelse af en del af kloaksystemet – med mindre der var overset forbindelser i kloaksystemet. Da DLG som mulig skadevolder dermed ansås for udelukket, endte SH med domfældelse af skibet.

På baggrund af disse tre sager må det betegnes som usikkert, hvilken bevisbyrde skadelidte og skib forventes at løfte. Hvis den utrykte VL-dom har præjudikatvirkning, indebærer det, at skibets erstatning for olieskader er en pro rata hæftelse i forhold til skadeandel i de tilfælde, hvor det kun er godtgjort, at skibets olieforurening udgør en del af den samlede forurening.

7.3.3. Hav- og vandforurening

Forurening af havene og tildels af vandløb er ikke krænkelse af nogen egentlig formueret, men af nogle værdier alle mennesker har ret til at benytte inden for visse grænser (i norsk ret betegnet »allemannsrettigheder«).

I det omfang forureningen af disse alment tilgængelige værdier påfører nogen et formuetab, kan et erstatningsansvar gøres gældende, forudsat de almindelige betingelser for erstatningsansvar er opfyldt. Således **SHT.1920.404**, hvor B & W blev frifundet for olieforurening på nogle lystfartøjer, idet årsagsammenhæng ikke var bevist, og idet der ikke var godtgjort noget uforsvarligt forhold fra B & W's side. Med baggrund i **U.1952.53H** om tyske ministrygeres olieforurening af nogle hyttefåde med krabber, må det uden for de lovregulerede forureningsskader i havene antages for sikkert, at der gælder et almindeligt culpaansvar, jvf. også Gomard i **UfR.1956.B.102**. Af præmisserne i **U.1952.53H** fremgår, at hvor forureningen forstærkes af naturforhold (en varm og stille sommer), vil dette kunne påvirke erstatningsstørrelsen i nedadgående retning – idet præmisserne i sagen dog samtidigt nævner manglende dokumentation for tab. Samlet betød det, at erstatningen blev nedsat til 1/3 af det krævede.

7.3.3.1. Havmiljøloven

Lov nr. 130, 1980 om beskyttelse af havmiljøet sigter på den forurening af havet, der udgår fra skibe, olieplatforme og luftfartøjer, jvf. § 2. Loven indebærer et generelt forbud mod udtømning af stoffer, affald, spildevand m.m. fra disse anlæg og transportmidler.

Efter lovens § 46, stk. 1 skal udgifter til rimelige beredskabs- og bekæmpelsesforanstaltninger bæres af skibets eller platformens ejer, »såfremt der er sket eller er fare for udtømning eller udledning, som er i strid med kap.2-6 eller forskrifter udstedt i medfør af §§ 32 og 34«, eller der foreligger en hædelig skade på skibet eller platformen (jvf. § 58, stk. 2), eller forureningen er sket af hensyn til menneskeliv eller skibet/platformens sikkerhed, jvf. § 58, stk. 1.

Dermed er der fundet en løsning på den konflikt ved *alle forureningsskader* fra skibe, som Gomard omtalte i **UfR.1956.B.209** med hensyn til olieforurening fra skibe, og som fandt sin løsning med hensyn til olieforurening med vedtagelsen af Sølovens kap. 12 om objektivt erstatningsansvar for olieforurening. Den konflikt, som Gomard omtaler i **UfR.1956.B.209**, bygger på det

forhold, at de nødretshandlinger, en ejer foretager for at redde et større gode, må betales af den, som handlingen er til gavn for, mens erstatning for forureningsskader kun kan pålægges, hvor der foreligger en eller anden form for uforsvarlighed fra skibets ejer eller ansatte.

Problemet kan illustreres med følgende eksempel: Hvis der på et tankskib sker et uheld, der ikke på nogen måde kan bebrejdes skibet, f.eks. virkningen af en flodbølge eller vulkanudbrud, vil kaptajnen kunne være i den situation, at han ved at foretage en udtømning af enkelte olietanke i havet afværger en større katastrofe. Hvis der for denne forureningsskade gælder et culpaansvar, og den først opståede skade ikke kan bebrejdes skibet, bringes kaptajnen i den situation, at han for at afværge en katastrofe (der i et vist omfang er omfattet af den almindelige tabsbegrænsningspligt) påfører skibets reder et tab (nemlig udgifter til oprensning efter ulykken).

Ved at fastlægge, at alle udgifter til efterforskning og oprensning skal dækkes, uanset om de sker som følge af naturbegivenheder – og uanset om der herved sker en begrænsning af tabet, bringes interessekonflikten, der kan give anledning til vanskelige bevisspørgsmål, ud af verden. Bestemmelsen var anvendt i **U.1988.779SH** om et DFDS-skib, der under stærk storm mistede 80 tromler meget farlig gift i Nordsøen. I præmisserne bemærkede SH, at det forhold, at tromlerne rutschede af skibet i stærk storm, er omfattet af Havmiljølovens § 58, stk. 2, og at erstatning derfor kunne ske efter § 46, dog begrænset af Sølovens globalbegrænsningsansvar.

7.3.3.2. Saltvandsfiskeriloven

Havmiljølovens forbud mod havforurening fra skibe m.m. suppleres af Lov nr. 306, 1986 om saltvandsfiskeri. Loven fastlægger regler for fiskerierhvervets udøvelse og udgør en hjemmel for de forskellige fredninger og kvotebegrænsninger. Efter § 16 må ingen lægge hindringer i vejen for lovligt fiskeri, overtrædelse er strafsanktioneret, men undergivet privat påtale, jvf. § 47.

Foranstaltninger, der kan medføre ulemper eller hindre fiskeriet eller påvirke fauna og flora, må kun ske efter forudgående forhandling med fiskeriministeren, jvf. § 17, stk. 1. Aktiviteter der påvirker livet i havet, og som ikke er omfattet af f.eks. tilladelse til spildevandsudledning, kan herefter først ske efter høring, hvilket berører alle anlægsaktiviteter ud til havet, samt affaldsdeponering m.m.

Hvis en aktivitet medfører tab, kan erstatningsspørgsmålet kun indbringes for et særligt nævn, hvis afgørelser kun kan indbringes for domstolene, jvf. § 17, stk. 4. Efter formuleringen udelukker tilladelse fra ministeren ikke erstatningsansvar – men hvor en sådan tilladelse ikke foreligger, er det ikke ganske klart, om erstatningsspørgsmålet også først skal forelægges et særligt nævn. I mine undersøgelser er ikke indgået praksis fra dette nævn.

Overtrædelser af Saltvandsfiskerilovens bestemmelser er strafsanktioneret, men i modsætning til normal praksis tilfalder bøder efter loven ikke statskassen, men derimod Danske Fiskeres kulturelle Fond, Dansk Fiskeriforenings Hjælpefond og Danmarks Havfiskeriforenings Hjælpefond, jvf. Saltvandsfiskeriloven § 43.

7.3.3.3. Ferskvandsfiskeriloven

På linie med Saltvandsfiskeriloven angiver Lov nr. 66, 1965 om ferskvandsfiskeri nogle reguleringer af fiskerierhvervet. Ved anlæg af vandmøller, stemmewærker og lignende skal der som hovedregel etableres fisketrapper eller omledningsindretninger for at beskytte fiskebestanden, jvf. § 21. Hvis der ved etablering af disse anordninger påføres tab for ejeren af de pågældende anordninger, er der objektivt erstatningsansvar, jvf. § 21, stk. 6. I § 31 er der en særlig hjemmel til engvanding, idet der dog i den forbindelse skal etableres anordninger til sikring af fiskene. Utilstrækkelig beskyttelse af fiskene kan indbringes af Danmarks Sportsfiskerforbund for landvæsensretterne, jvf. § 37.

Overtrædelse af forbud efter loven eller af påbud meddelt af landvæsensretterne medfører erstatningspligt, jvf. § 66, stk. 2 – såvel for tab påført private, som for tab påført det offentlige, hvilket må anses for en hjemmel til erstatning for genudsættelse af fisk, jvf. udtrykkeligt § 66, stk. 3. Også uberettiget brug af fiskerettigheder medfører erstatningspligt, jvf. § 66, stk. 1. Overtrædelser af loven er endvidere strafsanktioneret, jvf. § 64, og hvor der er fiske-regulativ, tilfalder bødeindtægten Ferskvandsfiskeriforeningen for Danmark og Danmarks Sportsfiskerforbund i fællesskab, jvf. § 65. De nævnte foreninger er endvidere påtaleberettiget for erstatningskrav til det offentlige, jvf. § 66, stk. 4. I **U.1988.878V** blev erstatningspligten yderligere udstrakt til betaling for et sportsfiskerforbunds genudsættelse af yngel i et vandløb, selv om forbundet ikke havde fiskerettigheder det pågældende sted. Erstatningen skete med henvisning til, at udsættelsen skete på forbundets bekostning efter en af Fiskeriministeriet godkendt udsætningsplan.

7.3.3.4. Vandløbsloven

Formålet med Lov nr. 302, 1982 om vandløb er at sikre vandløbenes benyttelse til vandafledning, herunder at fastlægge regler om vedligeholdelsen af vandløbene. Lovgivningen har søgt at skabe regler, der på een gang tilgodeser hensynet til beskyttelsen af miljøet og samtidigt skaber en ballance mellem de mangeartede interesser i vandløbene fra bl.a. fiskeri- og landbrugserhvervet. Vandløbsloven er i sin udformning præget af, at den oprindeligt alene har skullet løse konflikter af naboretlig karakter, mens reglerne om spildevandsafledning og forurening af vandløb er reguleret i Mbl. kapitel 4.

Efter Vandløbslovens § 23 er der objektivt erstatningsansvar for tab, der skyldes ændring af vandløbets forløb, bredde, bundkvote og skråningsforhold eller på grund af ændring af vandstand i sø eller anlæg af nyt vandløb.⁶²

Baggrunden for det objektive ansvar i § 23 er, at loven giver grundejere, hvis grund grænser op til vandløbene (lodsejerne), en ret til at ændre vandløbets forløb og anlægge nye vandløb i det omfang, projekterne godkendes af vandløbsmyndigheden, jvf. §§ 16, 17 og 21. Denne hjemmel til at udnytte vandløbet suppleres af Vandløbslovens § 3, stk. 1 og 2, der omhandler udgrøftning og dræning uden anvendelse af pumpe.

Hvor reguleringer efter § 16, 17 og 21 er omfattet af det objektive erstatningsansvar i § 23, gælder dette ikke for dræningsarbejder efter § 3, stk. 2, men derimod ved sænkning af grundvandet efter Vandløbsloven § 3, stk. 1, jvf. **U.1948.984Ø**. I denne sag havde sænkning af vandstand i en å i forbindelse med dræning af omkringliggende arealer medført fald i vandstand i brønd. Sagen angik, om vandstanden i en brønd var en af erstatningsreglerne værnet interesse, hvilket ØL fandt var tilfældet. Af præmisserne i **U.1958.396V** fremgår, at ikke enhver skade i forbindelse med større afvandingsprojekter er omfattet, idet det fremhæves, at loven udtømmende angiver, hvilke skader der er omfattet. Sagen vedrørte to sammenskred af jord, under et af Hedeselskabet godkendt afvandingsprojekt med Landbrugsministeriet som bygherre, der medførte, at to tørvegrave blev udtømt i vandløb og forårsagede fiskedød i dambrug.

62. I det af miljøministeren fremsatte forslag til ny Vandløbslov, L. 167, 1989/90 er foreslået, at det *objektive erstatningsansvar* i § 23 bortfalder, idet lovforslagets § 16, stk. 1 alene forudsætter erstatningsansvar efter dansk rets almindelige regler.

Forslaget er på mange måder kritisabelt, idet det ophæver den nuværende lovs sondring mellem:

- *privatretligt* erstatningsansvar, §§ 23 og 28 sidste pkt.
- *ekspropriations-lignende* erstatning, § 51 (tab på grund af amtets godkendelse af ændrede flodemål og opstemningsanlæg), § 57 (tab som følge af kommunale undersøgelser, der ikke skyldes oprensning efter § 28) og § 37, stk. 4 om tab ved restaurering af vandløb.
- erstatning for *offentligretlige* selvhjælpshandlinger, § 54, stk. 3, jvf. § 43.
- fordelingsregler om *tilslutningsudgifter*, § 63.

Da det tab, en bredejer lider på grund af en almindelig skadegørende handling eller undladelse, ikke kan sidestilles med en bredejers undladelse af at efterkomme et offentligt påbud – og slet ikke kan sidestilles med den godtgørelse som en bredejer får for et offentligt påbud – forekommer sammenblandingen lidet velbegrunnet. I bemærkningerne til forslaget, s. 21, er ændringen alene begrundet med forenklingshensyn – mens de juridiske forskelle, der er baggrunden for de forskellige regler, ikke er omtalt. Men fordi et fænomen betegnes *erstatning* eller *tab*, kan de bagvedliggende *juridiske hensyn* udmærket være forskellige, hvilket tilsyneladende er overset i »forenklingsarbejdet«.

Det objektive erstatningsansvar begrænses også af, at der ofte foreligger konkurrerende skadesårsager. Således i **U.1959.818Ø**, hvor der efter et af Landbrugsministeriet gennemført afvandingsprojekt, konstateredes sætningsskader på en gård (én ud af fire længer). Skønsmændene fandt, at afvandingsprojektet havde medført øget vandopsugning fra nogle nærliggende elmetræer nær den beskadigede længe, som efterfølgende havde medført sætningsskader. ØL fandt, at daværende landvindingslovs objektive erstatningsregel i § 7 ikke kunne anvendes, da denne kun angik offentligt erstatningsansvar for ekspropriation og ulempe. ØL frifandt derfor med henvisning til, at der ikke var påvist fejl fra Landbrugsministeriets side, samt at skaden var fjern og upåregnelig.

Netop afvandingsprojekter har givet anledning til flere sager om erstatning. I **U.1958.396V** var der i overensstemmelse med loven gennemført underretning af dambrugsejer (nu § 3, stk. 3)⁶³ – men dette fandtes ikke at frifinde Landbrugsministeriet for erstatningsansvar. Herudover har der været gennemført tre sager om okkerforurening, nemlig: **U.1937.364**, **U.1969.450** og **U.1987.118**. Alle tre sager fastslog, at okkerforurening ikke var retsstridig, hvorfor frifindelse. Med baggrund i Lov nr. 180, 1985 om okker, er okkerforurening nu strafbart og medfører erstatningspligt, jvf. præmisserne i **U.1987.118**. (se iøvrigt kap. 4.1)

Efter Vandløbslovens § 6, stk. 1 er det forbudt at lede vand over på tredjemands jord. Reglen er strafsanktioneret, jvf. § 85, men loven tager ikke stilling til erstatning for skader på grund af disse handlinger, der må bedømmes efter, om der er handlet culpøst, jvf. **U.1961.574H**. Sagen angik en smeltvandssø på gårdejer G's ejendom, der under et kraftigt tøvejr steg mod G's hus. G søgte at afværge skade på eget hus og dyr ved at etablere en nødtørftig dæmning, der bevirkede, at vandet i stedet steg yderligere med 10 – 20 cm på nabos (N) hus og forårsagede betydelig oversvømmelsesskade. N havde forsøgt at bryde dæmningen og var herunder kommet i nærkamp med G, der beskadigede N's arm. I sagen var oplyst, at manglende vedligeholdelse af grøften fra N's og G's side samt tilstopning af afløb fra N's hus var en medvirkende årsag til skadens omfang. Højesteret fandt uanset dette, at G var erstatningsansvarlig, og at det dårlige afløb ikke kunne begrunde nedsættelse af erstatningen. Derimod nedsættelse af erstatning på grund af husets dårligt vedligeholdte stand – det vil sige en konkret tabsvurdering.

Vandløbsloven fastlægger en oprensningspligt for offentlige myndigheder ved offentlige vandløb (§ 12), og for private lodsejere uden erstatning, jvf. § 28. Lodsejere kan dog få erstatning efter de almindelige erstatningsregler for

63. Denne bestemmelse er opretholdt i forslaget til ny Vandløbslov, L. 167 1989/1990, nu L 24 1990/91 jvf. forslaget § 16, stk.2.

ulemper og tab i forbindelse med oprensningen, jvf. § 28 sidste punktum – men dette må logisk forudsætte, at der fra offentlig myndighed eller tredjemand er udvist et culpøst forhold. Reglen suppleres af Vandløbslovens § 68, stk. 2, hvor der ved forøget forurening af spildevand kan pålægges »ejerne af de ejendomme, hvorfra ulemperne hidrører, at yde bidrag til vandløbets regulering og vedligeholdelse«. Bestemmelsen er ingen erstatningsregel og kan ikke anvendes vedrørende tidligere forurening, hvilket dog ikke udelukker erstatning for culpøs adfærd, jvf. **KFE.1988.118** – hvor kravet dog var forældet, idet anmodning om udsættelse ikke medførte suspension af 1908-lovens 5-årige forældelse.

Oprensningspligten har givet anledning til en række sager om lodsejere og offentlige myndigheders erstatningsansvar for skader på tredjemand som følge af manglende oprensning. I **U.1941.291H** havde to lodsejere undladt at fjerne tilflydt grøde i å-løb trods *påbud* herom fra vandløbsmyndigheden. To uger efter medførte grøden stop for vandtilførsel til et dambrug, der led tab. Højesteret fandt det uden betydning, at grøden hidrørte fra andre ejendomme, da de to lodsejeres *undladelse* af at fjerne grøden blev anset for uforsvarlig. Dog nedsættelse på grund af egen skyld hos dambrugsejer, idet dambruget var meget følsomt over for selv kortvarige afbrydelser af vandtilførslen, og dambrugsejeren ikke havde besigtiget dambruget mellem kl. 18.00 og 23.30.

Når forureningen af grøde stammer fra andre lodsejere, er culpabedømmelsen for *undladelser* dog mindre streng, hvis vandløbsmyndigheden ikke har *opfordret* til at foretage rensning, jvf. **U.1945.1008**. Denne sag angik nogle rørlednings dårlige stand, og kun den ejer, der var opfordret til at bringe ledninger i stand, blev idømt erstatningsansvar.

Når en lodsejer foretager grødeskæring, selv om pligten påhviler kommunen, medfører dette ikke erstatningsansvar for eventuelle følgeskader, hvis arbejdet er udført forsvarligt, jvf. § 28 sidste pkt. og **U.1979.1056V**. Et vedtaget reglement om offentlig oprensning udelukker ikke, at private lodsejere foretager grødeskæring, som det i denne sag var påstået af en dambrugsejer, og lodsejer fandtes heller ikke erstatningsansvarlig ud fra en risikoafvejning.

Når det gælder *offentlige myndigheders rensningspligt* af vandløb, er retspraksis tilsyneladende strengere med kravet til forsvarlig adfærd, end når det gælder private. Således i **U.1946.1160Ø**. Denne sag angik oversvømmelse af Snertingegård Gods' afgrøder, der kun lå 0,60 – 1,10 m over dagligt vande i havet. Oprindelig årsag til oversvømmelse var en forøgelse af nedbørsmængde med 60 – 80%. Da der var en stærkt udviklet grøde i nærliggende vandløb på grund af amtets mangelfulde oprensning, herunder udskydning af bundskovling et år ud over det af reglementet foreskrevne, medførte nedbøren stigning i vandstanden i vandløbet. Snertingegårds anlagte udpumpning af vand medførte yderligere en stigning i vandstand med 20 cm og fordoblede vandløb-

bets vandføring. På et tidspunkt brød et af digerene sammen, hvilket tildels skyldtes manglende vedligeholdelse fra godsets side. Under sagen påstod amtet, at der både forelå egen skyld – de ovennævnte skadesårsager – samt accept af risiko ved at anlægge afgrøder så lavt over havets daglige vande. ØL endte med domfældelse af amtet for tilsidesættelse af sin rensningspligt, men nedsatte erstatningen til halvdelen med henvisning til de dårligt vedligeholdte diger, mens udpumpningen af vand blev anset for en »naturlig og retmæssig handling«.

På linie med denne afgørelse er **U.1978.585Ø**, hvor en vandløbsledning i offentligt vandløb var tilstoppet af ensilagesaft fra en ensilagetank tilhørende B, hvorved der på grund af oversvømmelser skete skader på gårdejers (G) afgrøder. En mundtlig meddelelse om at fjerne ensilagetanken fra kommunens ingeniør til B under et tilfældigt møde kunne ikke fritage kommunen for erstatningspligt.

Det strenge ansvar for offentlige myndigheder udelukker dog ikke frifindelse for oversvømmelsesskader, jvf. **U.1985.886H**. I denne sag var Samsø Kommunes mangelfulde oprensning omtvistet, men bekræftet af flere vidner. I forbindelse med oversvømmelsen påbegyndte kommunen foranstaltninger for at fjerne is og sne. Højesteret anså det ikke tilstrækkelig godtgjort, at oprensningen var mangelfuld, og da kommunen ikke i forbindelse med oprensningspligten havde pligt til at fjerne is og sne, frifandt Højesteret kommunen. Afgørelsen peger på, at en konkurrerende skadesårsag, der muligvis kun var medvirkende, øger bevisskravet til årsagsforbindelse, men muligvis er kommunens indsats straks i forbindelse med oversvømmelsen medvirkende til frifindelsen, jvf. **U.1968.204H**, der netop domfældte for passivitet. Denne sag drejede sig også om en kommunes manglende oprensning i strid med regulativ. I denne sag bevirkede passivitet fra lodsejere, at kommunens manglende oprensning ikke i sig selv blev anset som erstatningspådragende. Men da der i august 1963 blev indgivet klage over forsinkelse med oprensningen, og kommunen kunne konstatere betydelige oversvømmelser, og arbejdet alligevel blev forsinket tre uger ud over det aftalte, ifaldt kommunen erstatningsansvar – herunder også for tab som følge af forsinkelse af efterårsarbejdet i 1963 og mindre høstudbytte i 1964. I samme retning **KFE.1988.123**, hvor et statsskovdistrikt havde oprensningspligt af et sandfang til et vandløb. Efter et sandskred tilstoppedes en rørledning, og der skete skade på afgrøde for 125.000 kr. Da det var oplyst, at rørledningen ikke tidligere var rensset, og statsskovdistriktet havde rensset sandfanget regelmæssigt, blev statsskovdistriktet frifundet.

Med baggrund i retspraksis om Vandløbsloven kan konkluderes, at ud over det særlige objektive ansvarsgrundlag i § 23 bygger retspraksis på at erstatning kun gives, når der er udvist en uforsvarlig adfærd, idet kravene til myn-

dighedernes forsvarlige adfærd er strengere end til private lodsejeres. Pligten til fjernelse af forurening af grøde fra andre lodsejere omfatter efter praksis de tilfælde, hvor myndighederne har fremsat anmodning, eller hvor risikoen er nærliggende, men pligten omfatter næppe anden forurening af vandløbene. Med baggrund i **U.1948.984** kan vandindvindingsinteresser anses som en erstatningsbeskyttet interesse, hvilket også svarer til Vandforsyningsloven §§ 23 og 28. Efter Vandløbsloven §§ 54, stk. 3 og 55 dækkes udgifter til selvhjælpshandlinger. Det forudsætter enten, at et påbud ikke er efterkommet, eller at der er »fare for betydelig skade på grund af et vandløbs mangelfulde tilstand eller usædvanlige nedbørsforhold eller andre udefra kommende usædvanlige begivenheder«. Gennemførelse kan ske ved politiets hjælp, jvf. § 55, 2. pkt. der blev indføjet ved Lov nr. 250, 1984.

7.3.4. Beskyttelse af fauna og flora

I de foregående afsnit er nævnt enkelte eksempler på, at visse aktiviteter kan medføre erstatningsansvar for genetablering af fauna og flora (Ferskvandsfiskeriloven § 66, stk. 3 og Saltvandsfiskeriloven § 16, stk. 4).

Efter Lov om skovfredning nr. 383, 1989 kan der, når der foreligger vanrøgt og lignende eller foreligger et ulovligt forhold, kræves betaling af selvhjælpshandlinger til genetablering af skov, forudsat at påbud om foranstaltninger inden er givet ved dom, jvf. § 32, stk. 2 med udpantningsret, jvf. § 23, stk. 2. Samme princip er fastsat i Lovbekendtgørelse nr. 168 1982 om sandflugt, jvf. § 17 a, stk. 3, idet det dog forudsættes, at tvangsbøder ikke er et egnet middel.

7.3.4.1. Mark- og vejfredsloven

Ved siden af denne ovf. nævnte erstatningslignende beskyttelse af naturværdier er der i lovgivningen gennemført særlige erstatningsregler for mere erhvervsbetonede naturværdier. Således indeholder Lov nr. 818, 1987 om mark- og vejfred i § 3 en objektiv erstatningsregel for skader forvoldt af dyr på anden mands afgrøder, vandløb m.v.

Reglen kan ikke gøres gældende ved overbringelse af smitte, jvf. **U.1931.503H**, men dommen understreger, at der stilles meget vidtgående krav til forsvarlig adfærd, når der er risiko for smitte. Sagen angik en proprietærs, P's, kreaturer, der havde været i forbindelse med en tyr fra en besætning, der led af smitsom kalvekastning. P's kreaturer var fem gange brudt gennem hegn og havde været i forbindelse med gårdejer G's kreaturer, der efterfølgende led af kalvekastning. Skønsmændene kunne ikke udelukke, at sygdommen hidrørte fra andre end P's kreaturer, men alligevel dømte Højesteret P som erstatningsansvarlig på grund af manglende sikring af indhegning efter mistanke om mulighed af kalvekastning hos P's kreaturer.

Mark- og vejfredslovens objektive erstatningsregel vil ikke kunne påberåbes af fiskere, der får garn beskadiget af løsgående kreaturer, når beskadigelsen sker i vadehavet, jvf. **U.1949.595H**, hvor Højesteret fandt det uforholdsmæssigt omkostningsfuldt at opstille hegn mod vandet (strækningen var på over 7 km).

Mark- og vejfredslovens erstatningsregel kan måske anvendes ved bedækning af dyr, jvf. **U.1940.119V**, hvor en tyr brød ud af indhegning og bedækkede kvie. VL afviste i præmisserne domfældelse efter almindelige erstatningsregler, da indhegningen ikke var uforsvarlig, men afviste alene anvendelse af Mark- og vejfredslovens erstatningsregel med henvisning til sagsøgers langsommelige stævning, idet Mark- og vejfredsloven § 18, stk. 1 kræver fremsættelse af erstatningskrav »inden 3 dage, efter at skaden er blevet« skadelidte bekendt.⁶⁴ Ved skader på kreaturer forårsaget af forurening af vandløb finder Mark- og vejfredslovens § 3 ikke anvendelse, jvf. **U.1950.21H** om Phønix' forgiftning af spildevand, der medførte døde køer og **U.1951.317H** om forurening fra en flygtningelejr, der medførte døde kreaturer. Det objektive erstatningsansvar efter Mark- og vejfredsloven har således et stærkt begrænset anvendelsesområde, jvf. også A. Vinding Kruse, Erstatningsretten, 5. udgave, 1989, s. 204.

Uanset at en ejer har krav på beskyttelse mod tab fra indtrængende husdyr og endog kan uskadeliggøre disse i et vist omfang efter lovens § 14, stk. 2, indebærer dette ikke en videregående adgang til at udlægge giftstoffer, jvf. **U.1960.470Ø**, hvor en gårdejer havde udlagt giftstoffet parathion på ærteafgrøder for at begrænse ødelæggelser fra tamduer. Der var tale om en straffesag, og gårdejer blev dømt for overtrædelse af Lov nr. 118, 1961 om gift, da det ikke kunne udelukkes, at menneskers liv havde været i fare.

7.3.4.2. Lov om biavl

I modsætning til andre dyr, der udnyttes erhvervmæssigt, kan bier ikke spærres inde. De er derfor ikke omfattet af Mark- og vejfredsloven, men af Lov nr. 115, 1982 om biavl. Hvis der spredes gifte med henblik på bekæmpelse af betydelige og pludselige angreb af plantesygdomme eller skadedyr, og der efterfølgende indtræder forgiftningsskader på bier, er der objektivt erstatningsansvar for de skader, som biavlere og frøavlere måtte lide i den anledning. Erstatningen kan dog nedsættes eller bortfalde, hvis der forud er givet underretning til skadelidte, og denne kunne have begrænset tabet, jvf. Bilo-

64. Karnov anfører dog modsat, at Mark- og vejfredslovens erstatningsregel ikke finder anvendelse på bedækningsskader (Karnov, 1987, s. 5102) og tilsvarende A. Vinding Kruse i Erstatningsretten, 5. udgave, 1989, s. 204.

ven § 7, stk. 2.⁶⁵ Det er en forudsætning for anvendelsen af det objektive ansvar, at der er tale om betydelige og pludselige angreb, jvf. Biloven § 5, stk. 2

Bestemmelsen har været anvendt i en enkelt trykt dom, **U.1973.729B**. I denne sag havde en fabrik fået giftsprøjtet nogle marker, der grænsede op til nogle privatejede bistader. Kort efter sprøjtning skete ødelæggelse af 10 bifamilier, og 16 bifamilier led af betydelige forgiftningsskader. Årsagssammenhæng var anfægtet, men retten fandt »rimelig sandsynlighed for årsagssammenhæng«, idet det tidsmæssige sammenfald ansås tilstrækkeligt. Byretten domfældte med henvisning til lovens objektive erstatningsansvar.

For anden giftspredning med henblik på bekæmpelse af plantesygdomme fastlægger Bilovens § 7, stk. 1 et almindeligt erstatningsansvar for de skader, som biavlere, frøavlere og andre må lide i den anledning. Reglen må anses at udstrække de erstatningsbeskyttede interesser på den måde, at det fortsat kun er faktiske formuetab, der dækkes, men således at også mere upåregnelige skader er erstatningsbeskyttede.

I **U.1968.328V** var det ikke Biloven, der var henvist til, men almindelige erstatningsregler. Sagen angik sprøjtning med hormonpræparat på gårdejer G's mark, der medførte skader på nabo N's tomatplanter. Domfældelse skete med henvisning til, at G trods forudgående anmodning havde undladt underretning til N, så N kunne lukke drivhusvinduer, hvorfor handlingen culpøs og skaden adækvat. Heller ikke i **U.1981.564V** er der procederet for erstatning efter lov om biavl. Sagen angik en fabrik, F, der havde indgået aftale med entreprenør E om sprøjtning af nogle marker, F forpagtede, med særligt farligt giftmidler (gramoxone og reglone), men F havde selv indkøbt sprøjtemidlerne. E begik en fejl under sprøjtningen, hvorved der skete skade på nabo's afgrøder. F betalte en bøde på 1.000 kr, men påstod sig under sagen frikendt med henvisning til, at F ikke efter DL 3-19-2 kunne hæfte for E's fejl, hvilket VL afviste, idet giftsprøjtningen måtte anses som et led i den almindelige drift af den af F forpagtede ejendom.

Lov om bier tager ikke stilling til de skader, som bier påfører andre, men her gælder der efter DL 5-13-2 og 3. et objektivt ansvar for skader forvoldt på husdyr.

65. Det er således *ikke* rigtig, når A. Vinding Kruse i Erstatningsretten, 5. udgave, 1989, s. 263 skriver, at der efter Lov nr. 115, 1982 om biavl kun gælder et culpaansvar.

7.4. Ulovreguleret erstatningsansvar for anlægsarbejder

Den sidste gruppe af privatretlig miljøhåndhævelse, der skal omtales, er det ulovregulerede erstatningsansvar for miljøskader. Hovedparten af sagerne er allerede omtalt, men som en særlig gruppe af skader må fremhæves *sætningsskader i bygninger* forårsaget af anlægsarbejder.

Sætningsskader i bygninger opstår typisk under entreprenørarbejde på naboejendomme eller offentlig vej, hvor entreprenøren er den konkrete skadevolder, mens det ofte er en tredje person, der er bygherre. Udgravningsarbejderne sker efter en række offentlige forskrifter, og af hensyn til entreprenørens udgifter tilrettelægges arbejdet ofte således, at rystelser i jorden undgås mest muligt. Når der trods disse foranstaltninger alligevel opstår sætningsskader på naboejendomme, rejses derfor spørgsmålet, *om der kan tildeles erstatning på objektivt grundlag?* Om dette spørgsmål foreligger en betydelig trykt retspraksis:

U.1941.871Ø, angik sætningsskader på en naboejendom opstået under opførelse af ejer E's hus. Skønserklæringen fandt intet uforsvarligt ved opførelsen, men ØL idømte E erstatningsansvarlig med henvisning til, at E var nærmest til at bære ansvaret. Der var ikke anlagt sag mod muremester, der havde opført huset.

U.1946.944V angik en kommune, K's udgravning til kloakledning, der var foretaget af entreprenør E, der medførte sætningsskader på N's hus. Der var ikke foretaget særlige jordbundundersøgelser, hvilket ikke fandtes uforsvarligt. E blev frifundet, men kommunen blev dømt med henvisning til, at kloakledningen ikke var til gavn for N, og nedlæggelsen det pågældende sted var sket for at spare udgifter. I denne dom suppleres risiko-betragtningerne således af et moment om, hvem den skadegørende handling er til gavn for.

U.1949.425V drejede sig om revnedannelser i et hus på grund af dynamit-sprængninger i en afstand af 520 meter. VL frifandt, men dette kan ikke anses at udelukke objektivt ansvar, da det i sagen er oplyst at skaderne muligvis alligevel vil være indtruffet under frost på grund af dårlig fundering.

I **U.1954.1017V** skete der domfældelse af entreprenør, men da E fjernede afstivning for tidligt, og forholdet således var culpøst, giver sagen intet svar på, om der kan tillægges erstatningsansvar på objektivt grundlag.

U.1954.797V angik også sætningsskader, men erstatningsafgørelsen byggede på aftaler mellem tre ejere, en kommune og en entreprenør, hvorfor dommen næppe kan tjene til afklaring af erstatningsansvar uden for kontrakt.

U.1958.300H handlede om en entreprenør E's nedlæggelse af fjernvarmeledning for Randers kommune (K), hvor der et halvt år efter opstod sætningsskader i N's ejendom. I denne sag frifandt VL, da skønserklæringen ikke fandt noget uforsvarligt forhold. Derimod domfældte Højesteret, men med

henvisning til ny skønserklæring. Afgørelsen kan således ikke tages til indtægt for et objektivt erstatningsansvar. Denne linie blev fortsat i **U.1958.401V**, hvor en vejudvidelse medførte revner i bygning, men hvor der ikke fandtes noget uforsvarligt forhold, hvorfor frifindelse.

Efter disse domme er der en enkelt meget omtalt dom, **U.1968.84H**, Ålborg Kloster-sagen, der også idømmer erstatning på objektivt grundlag for sætningsskader, idet det ikke tillægges betydning, at klosteret ikke er funderet efter nutidens normer. W.E. von Eyben omtaler sagen som leading case (UfR.1989.B.83), mens A. Vinding Kruse peger på, at konkrete momenter i sagen gjorde erstatning ud fra en interesseafvejning særligt nærliggende (Erstatningsretten 5. udgave, 1989, s. 255).

De efterfølgende domme peger på, at der kun gælder et modificeret objektivt erstatningsansvar for bygherrer ved sætningsskader på tilstødende ejendomme. Således frifandt VL i **U.1973.595V** en parcelhusejer A for skader på nabo N's ejendom, da hverken A eller N eller entreprenør »burde kende« jordbundsforholdene.

U.1975.388H fortsatte denne linie i en sag, hvor en kommunes nedlægning af kloak havde påført betydelig skade på ældre ejendom som følge af kloakens udtørring af leret, idet et poppeltræ havde været medvirkende årsag til udtørringen. Højesteret anfører i præmisserne, at geotekniske undersøgelser ikke var almindelige, da kloakken blev nedlagt i 1968.

U.1980.470Ø, hvor der efter kloakarbejde opstod ujævnheder i stabilgrusen, der medførte ekstraordinære rystelser, endte med domfældelse af kommunen. Domfældelse efter culpanorm, da komprimering mangelfuld og langsom reaktion på klage.

U.1983.714H domfældte en kommune for sætningsskader i forbindelse med sænkelse af grundvandsstand under udbygning af rensningsanlæg. I præmisserne anføres, at kommunens foranstaltninger ikke kunne begrunde erstatning »som følge af fejl eller udvist forsømmelse«, men da kommunen var bekendt med jordbundsforholdene og havde mulighed for at tage risikoen i betragtning, blev kommunen gjort erstatningsansvarlig.

På baggrund af den sidste dom må retsstillingen ved sætningsskader kunne sammenfattes med W.E.von Eybens betragtninger i UfR.1989.B.90, hvorefter erstatning pålægges ud fra, hvem der har planlægningsmæssig mulighed for at forebygge, mens det ikke – eller i hvert fald i mindre grad – er et spørgsmål

om, i hvis interesse udgravningen sker.⁶⁶ Denne løsning er nærliggende for udgravningsarbejder, men kan ikke ubetinget udstrækkes til de ledningsbrud, hvor forebyggelse ved planlægning er udelukket. En nyere dom, **U.1984.960H**, angik sætningsskader på nabos ejendom under ejer E's opfyldningsarbejde, hvor der skete domfældelse af E for manglende undersøgelse af jordbundsforhold, uanset E's kendskab til at N's hus var dårligt funderet. Dommen må anses for en culpa-dom og kan ikke anses at ændre ovenstående konklusion.

66. W.E. von Eybens konklusion svarer til Pontoppidans i UfR.1984.B.49 og A. Vinding Kruse i Ejendomsretten 5. udgave 1989 s. 256. Både Vinding Kruse og Pontoppidan fremhæver Vandforsyningsloven § 28's objektive erstatningsregel. Denne kan dog ikke have dannet grundlag for afgørelsen, men muligvis skærpet formodningen for, at den, der kan undgå skaden ved planlægningen, må bære byrden. Dette understøtter i øvrigt formodningen for, at de mange objektive erstatningsregler i særlove har en afsmittende virkning på retspraksis i øvrigt.

KAPITEL 8

Uanmodet forretningsførelse og selvhjælpshandlinger

I kapitel 2 er omtalt, hvorledes miljøskader må forstås som en proces, der typisk indeholder to led. Denne deling er dog ikke skarp, da forureninger typisk ikke er nogen stationær tilstand, men ofte er karakteriseret ved, at forureningens skadevirkning vil øges, hvis foranstaltninger ikke iværksættes. Forureningen udgør nemlig ofte *både* en konkret *skade* og en *potentiel fare*. Dette afsnit omhandler de tilfælde, hvor forureningen på opdagelsestidspunktet indebærer mulighed for yderligere skade på miljø- og/eller formueinteresser.

I kapitel 3-7 er omtalt, i hvilket omfang der gælder et særligt strengt ansvar for miljøskader ved forskellige skadegørende handlinger, samt hvilken betydning afgifter, tilskud samt offentligretlige forskrifter og anmeldelsesregler har for, om der tillægges erstatning for et tab.

Forskellig fra denne problemstilling er det, at miljøskader ofte begrænses eller afværges på grund af indsats fra en privat tredjemand eller en offentlig myndighed, der ikke er forurenere. Dækning af omkostninger for en sådan *forebyggende indsats* er ikke et traditionelt erstatningsretligt spørgsmål, om der er et *ansvarsgrundlag*, men er derimod enten relateret til det objektive potentielle tab (*uanmodet forretningsførelse*), eller er betinget af en offentligretlig hjemmel – selvhjælpshandlinger.

Problemet om dækning for udgifter til forebyggende foranstaltninger kan således ikke afgrænses alene til *privatretten* eller den *offentlige ret*, idet spørgsmålet om dækning af tab også her deler sig i de tilfælde, hvor foranstaltninger iværksættes af en offentlig myndighed med hjemmel i lov – selvhjælpshandlinger – og de foranstaltninger der uden hjemmel iværksættes af private personer eller offentlige institutioner, der ikke er forurenere – uanmodet forretningsførelse.

Muligheden af en sådan forebyggende indsats mod større miljøskader kan forekomme i tre situationer:

1. En tredjemand eller offentlig myndighed observerer en konkret fare, og på grund af umulighed af at komme i forbindelse med ansvarssubjekt

- gennemføres en forebyggende indsats. Disse tilfælde hører under det romerretlige begreb »*negotiorum gestio*« – uanmodet forretningsførelse – og omtales i kap. 8.1.
2. Den ansvarlige for en forureningskilde observerer selv faren og begrænser derfor skadevirkningen. I det omfang den forebyggende indsats ikke berører andre end ansvarssubjektet, giver situationen ikke anledning til overvejelser, da skadebegrænsningen, kan anses som et led i den almindelige tabsbegrænsningspligt. Men i det omfang den forebyggende indsats medfører skader på tredjemand eller almentilgængelige værdier, må det overvejes, i hvilket omfang ansvarssubjektet skal dække de efterfølgende skader, som opstår. Dette spørgsmål behandles i kap. 8.2. med udgangspunkt i Gomards artikel i UfR.1956.B.209.
  3. En offentlig myndighed opdager en forurening eller en umiddelbar risiko for, at en sådan forurening kan indtræde, og iværksætter med hjemmel i lov forebyggende foranstaltninger for at hindre (yderligere) skadevirkning. Disse situationer, der under ét betegnes selvhjælpshandlinger, giver anledning til en række overvejelser:
    - a. Betinges erstatning for udgifter til selvhjælpshandlinger – ud over det materielle krav til skade-/risiko-omfang – af, at ansvarssubjekt skal have handlet uforsvarligt?
    - b. Hvilke kvalificerede krav kan stilles til forureningen/den umiddelbare risiko, for at myndighederne kan få dækket udgifterne til selvhjælpshandlinger fra *ansvarssubjekt*?
    - c. I hvilket omfang dækkes den offentlige myndigheds udgifter til selvhjælpshandlinger, herunder i hvilket omfang dækkes udgifter til efterforskning og til genopretning af naturen?

Problemet om selvhjælpshandlinger omtales i kap. 8.3.

Disse situationer med *forebyggende indsats* vil altid bestå af tre faktiske led, samt et fjerde hypotetisk led, hvis indhold ikke konkret kan iagttages, men kun kan bestemmes i kraft af erfaring og videnskabelige forsøg:

forureningskilde	risikopdages	forebyggelse iværksættes	hypotetisk skademulighed
t. 1	t. 2	t. 3	(t. 4)
-----			> – (tiden)

8.1. Uanmodet forretningsførelse

Det følger af de almindelige regler om uanmodet forretningsførelse, at den, der for at begrænse et tab for en anden foretager en handling for at begrænse skaden, skal have udgifter hertil dækket, idet det forudsættes, at udgifterne ved forebyggelsen (t.3) er mindre, end hvad der kan forventes af tab, hvis den større skade indtræder (t.4).

Der foreligger to nyere domme om uanmodet forretningsførelse, hvor der var mulighed for en større miljøskade. I **U.1977.183** havde en nabo tilkaldt Falck, da han konstaterede olie strømmende ud i en å fra en af A ejet olietank. Udgifterne til oprensning af jorden på A's ejendom skulle A dække under henvisning til reglerne om uanmodet forretningsførelse, da der ikke er hjemmel til dækning i olietank-bekendtgørelsen. Gomard kritiserer afgørelsen med henvisning til, at reglerne om uanmodet forretningsførelse kun kan anvendes, hvor A ikke er vidende om skadens indtræden – og det beroede i sagen på en tilfældighed, at kommunen ikke kunne få kontakt med A. Gomard finder, at der i stedet efter Mbl. gælder en regel om myndighedernes ret og pligt til at gribe ind overfor truende miljøskader (se UfR.1978.B.70). Jens Christensen indtager i Jur. 1977 s. 460 samme standpunkt, og reglen er nu lovfæstet i Mbl. § 49, stk. 2 ved Lov nr. 250, 1984 med baggrund i betænkning 981, 1983 om håndhævelse af bygge- og miljølovgivningen side 20, 108 og 111.

U.1984.450H drejede sig om et vandværk, der antog entreprenør (E) til at foretage en brøndboring tæt på en vej. Før arbejdet havde E indhentet oplysninger om de geologiske forhold, hvorefter der måtte påregnes en vandsøjle på 4 – 6 meter ved en boringsdybde på 60 meter. Da E var kommet lidt længere ned, opstod en vandsøjle på 20 meter, hvorefter Vejdirektoratet frygtede underminering af vej. Vejdirektoratet iværksatte derfor afværgeforanstaltninger og anlagde efterfølgende sag med påstand om, at vandværket og E måtte hæfte for udgifterne. Højesteret fandt imidlertid, at Vejdirektoratet måtte bære udgifterne hertil, da afværgeforanstaltningerne var sket i Vejdirektoratets interesse. Denne sag adskiller sig fra **U.1977.183** ved, at der ikke er noget at bebrejde vandværket I UfR.1989.B.81 (85ff), nævner W.E. von Eyben dommen som en understregning af, at hvor entreprenører har handlet i bygherrers interesse, ifalder entreprenører kun erstatning for uforsvarlig adfærd. A. Vinding Kruse fremhæver dommen som en understregning af, at Vejdirektoratet som forretningsherre selv har en afværgepligt med henvisning til, at en ejer har afværgepligt, selv om han ikke selv har fremkaldt den farlige situation.⁶⁷ Ud fra denne argumentation vil Vejdirektoratet også være erstat-

67. Erstatningsretten, 5. udgave, 1989, s. 262.

ningsansvarlig for de eventuelle skader, der kunne være opstået ved en underminering af vejen – men kun under forudsætning af at Vejdirektoratet var vidende om faren, jvf. **U.1965.559Ø** (frifindelse) og **U.1984.805B** (domfældelse efter culpanorm).

A. Vinding Kruses konklusion indebærer derfor, at der indirekte nås frem til erstatningsregler for denne slags miljøskader, idet selve undladelsen af en mulig begrænsning af en miljøskade indebærer, at adfærden kan anses som uforsvarlig.

Konklusionen rejser imidlertid det problem, at når en forretningsherre er vidende om fare, der udgår fra hans magtområde, er han pligtig til at afværge denne – mens en manglende viden (og manglende burde viden) fritager for erstatningsansvar for skader. Hvis forretningsherren derfor beslutter sig til at »gamble«, og heldet er med ham, så skaden ikke indtræder, så har forretningsherren udsat andre for en risiko – hvilket efter omstændighederne kan straffes, men han vil ofte slippe for et større økonomisk tab. Dommen i **U.1984.450H** giver derfor anledning til videre overvejelser om tabsbegrænsningspligten, der omtales i kap. 8.2

8.2. Tabsbegrænsningspligten

Opgørelsen af tabet i mange forureningssager baseres ofte på udgifterne til oprydning, oprensning og efterforskning. Rammer skaden tredjemands ejendom, skal udgifter til oprydning og rengøring dækkes, i hvert fald når der foreligger et culpøst forhold, jvf. bl.a. **U.1977.1018V** om gult støv fra et foderstoffirma, hvor firmaet trods klager ikke havde taget foranstaltninger til at begrænse forureningen.

Dommen bekræfter formodningen om, at en potentiel forurener hæfter for skader på grund af manglende forebyggelse, d.v.s. et ansvar for undladelse.

Spørgsmålet er, i hvilken udstrækning dette ansvar kan betegnes som et objektivt ansvar. Som nævnt har tabsbegrænsningsspørgsmålet mere vidtgående aspekter end dem, der blev taget stilling til i **U.1984.450H**. I nogle forureningstilfælde vil skadevolder være i en valgsituation, der stiller den ansvarlige A over for to muligheder: Der er fare for betydelig skade, men foreligger dog en positiv mulighed for, at skaden ikke indtræder. Hvis A foretager en afværgeforanstaltning, vil der med sikkerhed indtræde en vis skade for A i form af et tab, der beløbsmæssigt kan opgøres til X kr. Hvis A derimod venter og håber, at skaden ikke indtræder, kan der indtræde en skade, det vil koste 10X kr. at udbedre.

Hvis der for A's forurening er objektivt ansvarsgrundlag, opstår der ingen videre interessekonflikt for A, da A selv må bære det eventuelle tab, der måtte opstå på grund af et forkert valg. Dog vil urimelige handlinger kunne medføre regres, hvis der er forsikringsdækning for den pågældende skade, jvf. Erstatningsansvarsloven § 22, stk. 1, jvf. § 19, stk. 2, nr. 2, da der typisk vil være tale om erhvervsmæssig virksomhed. Også skader på private borgeres formue kan anderkendes, når der foreligger en nødsituation for skadevolder, og skadevolder erstatter tabene for tredjemand, jvf. **U.1948.755SH**, hvor en DSB-ejet isbryder forvoldte skade på et andet skib for at frigøre DSB-færgen »Sjælland«.

Men hvis der for A's forureningsskade ikke gælder et objektivt ansvar, stiller situationen sig anderledes for A, som Gomard er inde på i UfR.1956.B.209 på baggrund af de tidligere regler om olieforureninger fra skibe.⁶⁸ Hvis den oprindelige forurening nemlig ikke kan bebrejdes A som uagtsom, og der ikke gælder noget objektivt erstatningsansvar, vil A umiddelbart være i en valgssituation mellem at skulle dække tabet ved en mindre forureningsulykke og alternativt slet ikke at have noget tab – medmindre det bevises, at A's undladelse af at vælge den mindre forurening kan anses som uforsvarlig, jvf. bemærkningerne ovf. om **U.1984.450H**. Da muligheden for at føre et sådant bevis er begrænset, vil A i visse tilfælde kunne opnå en fordel ved den større ulykke. Disse grunde kan pege på, at domstolene ved større miljøskader vil have tilbøjelighed til også at anse A's eventuelle undladelser for uforsvarlige, hvorfor forskellen mellem objektivt ansvar og culpanorm i disse situationer formentlig udviskes – medmindre man vælger den helt modsatte konklusion, at anse A's gennemførelse af en mindre forurening for erstatningsfri, ud fra at den ikke sker i A's, men i tredjemands eller almenhedens interesse.

Hvor en tabsbegrænsende handling foretages i både egen og tredjemands interesse, og der på grund af denne handling indtræder en anden skade, vil »skadevolder« formentlig være ansvarsfri, medmindre der er handlet groft uagtsomt, jvf. **U.1967.699V**. I denne sag var et træ væltet og havde beskadiget el-ledninger til en fabrik, hvorefter fabrikkens elinstallatør (E) afbrød strømmen, mens træet blev fældet, hvorved der skete kollision mellem et tog og en lastbil ved en ubevogtet jernbaneoverskæring. VL frifandt E, da der var en nærliggende risiko for strømforsyningen til et større område og for, at ledningerne kunne falde ned på vejen, hvorfor E's handling ikke blev anset uforsvarlig.

68. Artiklen er skrevet før gennemførelsen af Sølovens kap. 12 om objektivt ansvar for olieforureningsskader fra skibe.

8.3. Selvhjælpshandlinger

Ved en selvhjælpshandling forstås, at en offentlig myndighed selv udfører – eller lader udføre – det arbejde som en privat borger eller virksomhed har pligt til at udføre. Den privates handlepligt omdannes da til en pligt til at refundere den offentlige myndighed de udgifter, der er afholdt ved selvhjælpshandlingen.⁶⁹

Selvhjælpshandlinger er således et offentligt retshåndhævelsesmiddel, der adskiller sig fra påbud og forbud ved at være et *fysisk indgreb* i en virksomheds eller enkeltpersons ret til at disponere over sin ejendom. Iværksættelsen af en selvhjælpshandling må derfor betegnes som et indgreb af *offentligretlig karakter*, men beslægtet med erstatningsretten, idet tabet ækvivalerer med udgifterne til fjernelse af et ulovligt forhold.

I betænkning nr. 981, 1983 om håndhævelse af bygge og miljølovgivningen tager udvalget udgangspunkt i, at selvhjælpshandlinger forudsætter *lovhjemmel*, hvis handlingen ikke gennemføres på grundlag af en dom, hvilket yderligere understreger problemets offentligretlige karakter.

Lovhjemmelen kan bestå af en regel om, at myndighederne *efter et påbud* og udløb af en *frist* kan iværksætte selvhjælpshandlingen for den ansvarliges regning. Dette er hovedregelen ved miljøskader, jvf. Mbl. § 49, stk. 1,⁷⁰ mens der i Lov om skovfredning § 15, stk. 2 og Sandflugtsloven § 17a, stk. 3 er opretholdt kravet om forudgående dom, før en selvhjælpshandling kan iværksættes for den ansvarliges regning.

Lovhjemmelen kan også være mere vidtgående og give adgang til at iværksætte selvhjælpshandlinger uden forudgående påbud, når der er en *nærliggende fare* for miljøskader. En sådan hjemmel har længe eksisteret i Vandløbsloven (nu § 55) og blev indføjet i Mbl. § 49, stk. 2 med baggrund i betænkning 981, 1983 og er siden også gennemført i Lov om miljø og genteknologi § 19, stk. 3. Denne særlige hjemmel til indgribende offentligretlige foranstaltninger må imidlertid ses i lyset af de øvrige regler og kan kun anvendes som en *undtagelse* fra hovedreglen om, at der ved forebyggelse af forureningsskader først bør meddeles et påbud – hvilket også følger af det almindelige for-

69. Jvf. Betænkning nr. 981, 1983 om håndhævelse af bygge- og miljølovgivningen, s. 107.

70. Princippet om, at en selvhjælpshandling forudsætter udløb af frist efter påbud, gælder endvidere efter olietankbekendtgørelsen, nr. 386, 1980, jvf. § 16, stk. 6, efter Råstofloven § 34 a og efter Vandforsyningsloven § 65, stk.4.

valtningsretlige princip om at anvende det mindst mulige indgreb over for borgerne og virksomhederne.⁷¹

En afvigelse fra kravet om lovhjemmel foreligger som nævnt i **U.1977.183V**, hvor olie fra en olietank af ukendt årsag strømmende ned i en å. Falck blev tilkaldt og foretog spærringer og oprydning såvel på ejerens jord som udenfor. Afgørelsen er kritiseret af Gomard i UfR.B.1978.70, der peger på, at der ved større forureningsulykker gælder en pligt og ret for myndighederne til at gribe ind ud fra nødretsbetragtninger, og i samme retning Jens Christensen i Jur. 1977, s. 461.

Dette må nu anses for lovfæstet ved Lov nr. 250, 1984, der indføjede en særlig hjemmel i Mbl. § 49, stk. 2, hvorefter der kan iværksættes selvhjælpshandlinger uden forudgående påbud eller dom ved

»overhængende alvorlig fare for sundheden og i tilfælde, hvor øjeblikkeligt indgreb er påkrævet for at afværge væsentlig forurening eller forureningens udbredelse«.

På denne baggrund rejser der sig uværgeligt tre spørgsmål:

1. Forudsætter dækning for selvhjælpshandlinger, at der er handlet uagtsomt?
2. Hvilke kvalificerede krav kan stilles til den foreliggende fare?
3. Hvilke omkostninger dækkes som selvhjælpshandlinger?

8.3.1 Er der objektivt ansvar for selvhjælpshandlinger?

Reglerne om selvhjælpshandlinger for at afværge eller begrænse miljøskader giver anledning til overvejelser om, i hvilket omfang der gennem denne særlige hjemmel er indført et objektivt erstatningsansvar for miljøskader. Birgitte Refn Wenzel antager i UfR.1990.B.169 med henvisning til Kemikalieaffaldsdepotloven, nr. 262, 1983 § 18, stk. 3 (nu Affaldsdepotloven nr. 420, 1990 § 3, stk. 3), at der alene er pligt til at refundere udgifterne til selvhjælpshandlinger, når der er et ansvarsgrundlag. Wenzel anfører, at »Mbl. § 49, stk. 2 om at afværgeudgifter afholdes på den »ansvarliges« regning ikke er et udtryk for et objektivt ansvar for forureneren. Udtrykket dækker over, at der skal være et ansvar, og dette er et culpaansvar, omend nok et strengt culpaansvar«.

Herved overser Wenzel imidlertid, at Kemikalieaffaldsdepotloven § 18, stk. 3 og nu Affaldsdepotloven § 3, stk. 3 er en specialbestemmelse, der udtrykke-

71. En undtagelse fra kravet om forudgående påbud findes i Havmiljøloven § 46, stk. 1, hvorefter forureneren skal betale for de nødvendige oprensingsudgifter på objektivt grundlag. Således **UfR.1988.779SH** om et DFDS skib, hvor 80 tromler med det giftige stof dinoseb rutede over bord i storm på Nordsøen.

ligt angiver, at »Loven berører ikke myndighedernes adgang til ved civilt søgsmål at søge udgifter, der i medfør af denne lov er afholdt til undersøgelser, foranstaltninger, udgifter til ekspropriationserstatninger og andre erstatninger efter §§ 13-15 godtgjort af den, der er ansvarlig for affaldsdepotet«. Dette kan vanskeligt forstås anderledes end en henvisning til de almindelige erstatningsbetingelser, d.v.s et culpaansvar. Men en sådan bestemmelse eksisterer *ikke* i Mbl. og heller ikke for andre af de særlige hjemmeler til offentlige selvhjælpshandlinger. Forarbejderne til de forskellige regler om selvhjælpshandlinger peger tværtimod på, at reglerne om selvhjælpshandlinger skal forstås som regler, der virker parallelt med de almindelige erstatningsregler. Betænkning nr. 545, 1969 om olietanke og beskyttelse af grundvandet er de oprindelige forarbejder til olietankbekendtgørelsens bestemmelser om selvhjælpshandlinger ved nedgravede olietanke. Men samtidig med at betænkningen foreslår indført den ubetingede hæftelse for ejeren, når et meddelt påbud ikke er efterkommet, bemærker udvalget, at der ikke er taget stilling til det civile retlige erstatningsansvar. Udvalget antager derimod, at der gælder et almindeligt culpaansvar på baggrund af **U.1969.923Ø** (s. 32).

UfR.1969.923Ø vedrørte en i 1958 nedgravet olietank, der var rustbeskyttet efter de dagældende regler, men tanken var efterfølgende blevet utæt på grund af tæring, hvilket medførte skade på naboejendoms brønd. Reglerne for rustbeskyttelse af olietanke var blevet skærpet efter 1958, og ejendommen havde skiftet ejer i 1961. Ejer blev erstatningsansvarlig for skaden på grund af manglende tilsyn. Stig Jørgensen konkluderer på denne baggrund, at overtrædelser af bekendtgørelsen med skade til følge medfører erstatningsansvar (UfR.B.1970.194), mens Skovgaard-Sørensen finder, der er tale om en culpa-dom, da det i præmisserne anføres, at tanken ikke var helt nedgravet (UfR.B.1971.36).

De grunde der er til at friholde for et objektivt erstatningsansvar efter Affaldsdepotloven ikke til stede ved andre miljøskader. Affaldsdepotloven omhandler nemlig for det første kun farligt affald, der er nedgravet eller henlagt *før* den nuværende miljøbeskyttelseslovgivning, jvf. § 1, stk. 1 nr. 1-3. Dette gør det mindre relevant at pege på nuværende forskrifter om afleveringspligt af farligt affald. Samtidigt finder reglen kun anvendelse, hvor der er en betydelig adskillelse i tid mellem handling og skade, der samtidig indebærer at den »ansvarlige forurener« meget vel kan have handlet i overensstemmelse med offentlige påbud eller godkendelser, hvilket også er baggrunden for frifindelsen i *Cheminova-Harboøre Tange-sagen*.

I *Cheminova-Harboøre Tange-sagen* (VL-dom af 4.6.1987) skyldes frifindelse bl.a. den af myndighederne givne tilladelse til deponering – selv om tilladelsen i en vis udstrækning var efterfølgende. Omvendt er årsagen til domfældelsen i **U.1989.353Ø** om Sengeløse losseplads' overtrædelse af påbud –

uanset at kommunen havde bidraget til forureningen ved at levere slam. Domfældelsen i den ankede VL-dom af 13.1.1989 om Cheminova-Ballerup begrundes tilsvarende med, at virksomheden havde tilsidesat påbud. Derimod er kravet til agtpågivenhed nok trukket vel langt i **U.1989.692H** om Phønix, hvor *beviset* for culpøs skadeforvoldelse af grundvandet *efter* den tidligere højesteretsdom i **U.1958.365H** blev anset for tilstrækkelig godtgjort ved en uagtsom overtrædelse, der ikke kunne have forårsaget skaden.

Det objektive ansvar for selvhjælpshandlinger efter Mbl. § 49, stk. 2 forudsætter, at der ikke alternativt kunne være meddelt et påbud efter Mbl. § 49, stk. 1. Med baggrund i **U.1990.416Ø** må det antages, at hvor der er hjemmel til et påbud, og hvor dette påbud gyldigt er meddelt den »ansvarlige«, men ikke efterkommet af den ansvarlige, da hæfter den ansvarlige for udgifter til afværgeforanstaltninger i det omfang, påbudet er gyldigt, men jvf. samme doms afvisning af en række udgifter til selvhjælpshandlinger – hæfter den ansvarlige *kun i det omfang*, der er *hjemmel*. Det må formentlig forudsættes, at påbudet skal være *formeligt kundgjort* for den ansvarlige, jvf. **U.1989.442H**, samt Jørgen Steen Sørensens artikel i UfR.B.1990.193.

U.1990.416Ø vedrørte en lækage fra en 2.500 liters olietank, som ejeren straks anmeldte til myndighederne, der efterfølgende gav påbud om, at ejeren inden 8 dage skulle foranledige undersøgelse foretaget, jvf. olietankbekendtgørelsen § 16, stk. 3, og såfremt dette ikke skete, ville kommunen lade undersøgelser foretage for ejerens regning, jvf. olietankbekendtgørelsen § 16, stk. 6. Da ejeren intet foretog sig, iværksatte kommunen et omfattende undersøgelsesarbejde samt nogle prøve- og afværge-boringer og søgte efterfølgende beløbet dækket af ejeren. Af dommen fremgår, at ejeren af olietanken ikke blev erstatningspligtig for udgifter til afværgeforanstaltninger ved truede vandboringer, idet ØL anfører, at der ikke efter olietankbekendtgørelsen er hjemmel til at pålægge ejeren at dække sådanne udgifter uden for ejerens grund – og da ejeren ikke blev anset for at have handlet culpøst (efter en almindelig culpanorm), og der endvidere forelå mulighed af konkurrerende skadesårsager, blev ejeren frifundet for denne del af erstatningskravet.

På baggrund af **U.1990.416Ø** må det derfor antages, at der gælder et objektivt erstatningsansvar for selvhjælpshandlinger, der iværksættes efter, at et *gyldigt meddelt påbud* ikke er efterkommet.

En tilsvarende antagelse har formentlig ligget til grund for det udenretlige forlig i den store forureningssag i Rosenholm kommune i 1982, hvor 13.000 liter perchlorethylen fra en tankvogn var løbet ud i et vandløb. **U.1987.256H** omhandler en del af det strafferetlige aspekt i sagen, hvor Højesteret hjemviste sagen til landsretten, da frifindelsen for overtrædelse af Mbl. § 11 og § 17, stk. 1 i den første landsretsdom beroede på forkert retsanvendelse, da også hændeligt udslip var omfattet af bestemmelserne, hvis der forud var handlet

culpøst. I den efterfølgende straffesag⁷² procederede forureneren for frifindelse på grund af manglende culpa, men forureneren havde inden indgæet et udenretligt forlig på ca. 2,5 millioner kr. Dommen endte med at fastslå, at der var handlet uagtsomt efter en meget streng culpavurdering, men strafansvaret bortfaldt på grund af forældelse efter den tidligere 2-årige forældelsesregel (nu femårige jvf. Mbl. § 83, stk. 6). Men efter forurenerens procedure er der ikke ved indgåelse af forliget tale om nogen anerkendelse af uagtsomhed fra forurenerens side.

I forhold til Mbl. § 49, stk. 2 om selvhjælpshandlinger uden forudgående påbud fører U.1990.416Ø til overvejelser om der i tilfælde, hvor der ikke er meddelt et påbud, forudsættes, at den ansvarlige forurener har handlet culpøst for at ifalde erstatningsansvar, eller om den ubetingede hæftelse for forureneren efter Mbl. § 49, stk. 1 kan overføres på selvhjælpshandlinger efter Mbl. § 49, stk. 2.

Hvis der forudsættes culpa, for at den ansvarlige forurener skal dække selvhjælpshandlinger efter Mbl. § 49, stk. 2, fører dette til, at den forurener, der forårsager en meget konkret og umiddelbar fare, vil være bedre stillet i forhold til et erstatningsopgør end den forurener, der som ejeren i U.1990.416Ø giver meddelelse til myndighederne og efterfølgende modtager et påbud. En sådan retstilstand kan næppe være tilsigtet med undtagelses-hjemmelen i Mbl. § 49, stk. 2, og der ses da heller ikke i forarbejderne noget holdepunkt for, at erstatningsansvar kun kan ifaldes, hvor der er handlet culpøst.

Afgørende for bedømmelsen er derfor formentlig, at reglen i Mbl. § 49, stk. 2 er en *offentligretlig regel*, hvor afgrænsningen af den offentlige myndigheds regresmuligheder over for den ansvarlige forurener alene beror på *hjemmelen*.

Det må derfor konkluderes, at hvor de objektive betingelser er til stede for at iværksætte afværgeforanstaltninger over for en truende miljøskade efter Mbl. § 49, stk. 2, og det samtidigt er sådan, at alene den *nærliggende fare* og behovet for et *hurtigt indgreb* er årsag til, at der ikke er meddelt påbud, dér ifalder den ansvarlige forurener erstatningsansvar på objektivi grundlag.

Uanset det ubetingede erstatningsansvar for selvhjælpshandlinger indebærer reglen formentlig ikke, at tilsidesættelse af påbud altid medfører erstatningsansvar. For det første rammer det objektive erstatningsansvar kun den *»ansvarlige«*, der ikke nødvendigvis er identisk med den, der *aktuelt har råddighed* over forureningskilden, men må forstås som *»forureneren«*. Ud-

72. Se VL-dom af 25.6.1987, 5. afdeling i ankesag S 290/1987.

gangspunktet er naturligvis, at den, der har rådighed, også kan bringe forureningen til ophør og derfor er ansvarlig – men da miljøskader netop kan indtræde efter *lang tid*, kan resultatet ikke altid fastholdes.

I forbindelse med Affaldsudvalgets forslag til et objektivt erstatningsansvar for nedgravet kemikalieaffald, der som udgangspunkt rammer grundejeren, fremhæver udvalget, at en »restriktiv fastholdelse af grundejeransvaret ikke vil være rimelig i alle situationer«, hvorfor det foreslås, at kommunen »i særlige situationer selv gennemfører undersøgelser og afværgeforanstaltninger« og betaler disse. Som eksempler nævnes »store fladeforureninger« samt almindelige »rimelighedsbetragtninger«. ⁷³ Dette resultat må også kunne anvendes ved selvhjælpshandlinger efter Mbl. § 49, stk. 2, idet der undtagelsesvis kan forekomme situationer, hvor det vil være nødvendigt at fortolke »den ansvarlige« indskrænkende.

Endvidere begrænses det objektive ansvar for selvhjælpshandlinger af, at bestemmelsen kun finder anvendelse, når der er *konneksitet* mellem indhold af påbudet og karakteren af selvhjælpshandlingen. Dette kan yderligere begrunde, at spørgsmålet om ansvarsgrundlag var genstand for nærmere overvejelser i **U.1989.692H** om Phønix fenolforurening af grundvand, der dog, jvf. Lov nr. 262, 1983 om kemikalieaffaldsdepoter § 18, stk. 3 blev bedømt efter de almindelige erstatningsregler. Betaling af udgifter til selvhjælpshandlinger, medfører heller ikke virkning for et strafansvar, jvf. Rønne byrets dom af af 20.11.1986, hvor en losseplads havde betalt 100.000 kr. for oprydning og 35.000 kr. for kontrolboring. ⁷⁴

Men kravet om konneksitet forklarer ikke den vægt, spørgsmålet om uagtsomhed har i **U.1989.353Ø** om Sengeløse losseplads. I denne sag var der først meddelt forbud mod fortsat anvendelse af arealet som losseplads, og i brev af 8.12.1983 meddelt påbud om bestemte afværgeforanstaltninger, der blev tiltrådt af Miljøstyrelsen d. 3.10.1984. Sagen drejede sig i hovedsagen om, hvorvidt ejeren af Sengeløse losseplads skulle dække kommunens udgifter til disse afværgeforanstaltninger, der også omfattede forskellige forundersøgelser, hvorfor der var konneksitet mellem indhold i påbud og afværgeforanstaltninger, hvilket må tale for anvendelse af Mbl. § 49, stk. 1. Der blev imidlertid ikke procederet på denne bestemmelse, men på om der var objektivt ansvar, hvil-

73. Affaldsudvalgets betænkning, Miljøstyrelsens betænkning nr. 1, 1988, s.29-30. Forslaget om objektivt ansvar for kemikalieaffaldsdepoter, herunder bortfald af § 18 i Kemikalieaffaldsdepotloven, er dog ikke gennemført ved Affaldsdepotloven nr. 420, 1990. Det må i øvrigt anses for betænkeligt, at anvende den lovgivningsteknik, udvalget foreslår – idet begrænsningen af det objektive ansvar *ikke fremgår* af selve lovforslaget, men må findes inden i betænkningen.

74. Sagen er nærmere omtalt i Miljøstyrelsens Vejledning 1987, nr. 7, s. 25.

ket ØL afviste. I stedet fandt ØL tilsidesættelsen af de første påbud uforsvarlig og fandt i øvrigt skaden adækvat og tilkendte på denne baggrund erstatning, der dog nedsattes, til kommunen med henvisning til egen skyld. Et lignende resultat ville formentlig kunne være opnået ved anvendelse af Mbl. § 49, stk. 1, som ikke kunne udelukkes i dette tilfælde, uanset Kemikalieaffaldsdepotloven § 18, stk. 3, da en del af forureningen hidrørte fra tiden efter 1.4.1976 og derfor ikke var omfattet af denne lov, jvf. § 1, stk. 1, nr. 3 i Kemikalieaffaldsdepotloven.

8.3.2 Objektive betingelser for selvhjælpshandlinger efter Mbl. § 49, stk. 2

I de tilfælde, hvor der forudgående er meddelt et påbud, beror den ansvarliges erstatningspligt for manglende gennemførelse af påbudet alene på påbudets *gyldighed*. Men i de situationer, hvor myndighederne har iværksat selvhjælpshandlinger uden forudgående påbud, kan den ansvarlige forureners erstatningspligt enten bero på de almindelige erstatningsregler, d.v.s. culpa – eller også forudsætter det, at betingelserne i Mbl. § 49, stk. 2 er opfyldt, og at de konkrete forhold har bevirket, at enten tiden eller andre særlige forhold har udelukket, at myndighederne kunne »nøjes« med et påbud.

Formuleringen af Mbl. § 49, stk. 2 peger på, at selvhjælpshandlinger uden forudgående påbud forudsætter en meget *konkret og betydelig fare*. Denne fare relaterer sig til to mulige situationer, der enten kan bestå i risikoen for, at en forurening breder sig yderligere, eller i risikoen for at en betydelig forurening *indtræder*.

Dermed udelukker formuleringen af Mbl. § 49, stk. 2, at der kan iværksættes selvhjælpshandlinger, når den skadegørende virkning må anses for ophørt. Når den skadegørende virkning er ophørt, må et evt. erstatningsopgør derfor basere sig på dansk rets almindelige erstatningsregler, eller hvor den skadegørende handling er omfattet af et objektivt ansvar, på disse særlige regler.

Fastsættelsen af tidspunktet for, hvornår den skadegørende virkning af en forureningsskade kan anses for ophørt, kan i høj grad diskuteres. Man kan anlægge et videnskabeligt udgangspunkt, hvilket fører til, at skadevirkningen fortsætter i meget lange tidsmæssige forløb, hvorved det objektive ansvarsgrundlag strækkes meget langt tidsmæssigt.

Man kan også modsat vælge, at kun umiddelbare sammenhængende skadevirkninger er omfattet, og herunder henvise til, at mere fjerne og upåregnelige følger skal holdes uden for erstatningsansvaret, samt til at den langsigtede skadevirkning først og fremmest rammer naturværdier, der ikke er erstatningsbeskyttede. Endelig kan et sådant synspunkt støttes på, at Mbl. § 49, stk. 2 indeholder et væsentlighedskriterium.

Domspraksis er beskeden med hensyn til fastsættelse af kriterier for, hvornår den skadegørende virkning ophører, men en enkelt utrykt VL-dom giver dog et fingerpeg i retning af det sidst anførte. Sagen vedrørte en grundejer, der havde overtaget en grund, der tidligere af Esso var benyttet til tanklager, og hvor ejeren var bekendt med de nedgravede jordtanke. Såvel byret som landsret afviste, at ejeren var erstatningsansvarlig for undersøgelser om forureningsfaren, idet disse undersøgelser netop viste, at konkrete beskyttelsesforanstaltninger ikke var nødvendige.⁷⁵

8.3.2.1 Væsentlighedskriteriet ved selvhjælpshandlinger

Miljøskader er ofte præget af flere forudgående forløb. I disse indledende forløb indtræder der ofte på et tidspunkt en risiko for, at der indtræder en betydelig skade. Risikoen kan være *abstrakt*, d.v.s. at skaden kun indtræder når flere gensidigt uafhængige faktorer samtidigt indtræder (f.eks. flere svigt i et sikkerhedssystem på et atomkraftværk), eller risikoen kan være *nærliggende*, hvor kun gunstige omstændigheder kan forhindre skaden i at indtræde (f.eks. nedsivning af giftstoffer i nærheden af en stor grundvandsboring). Mellem disse yderpunkter er der en mængde variable.

For de potentielle skadelidte kompliceres billedet yderligere af to forhold: For det første, *hvad retter truslen sig imod?* – er det f.eks. et ubetydeligt formuegode, der står på spil, eller er det trusler mod menneskers liv og førlighed. For det andet, *hvor mange menneskers interesser* vil blive krænket, hvis skaden indtræder? Det er vurderingen af disse mange faktorer, der samlet afgør, om en fare er så *betydelig*, at den begrundet en selvhjælpshandling.

Den konkrete fare, som er omfattet af Mbl. § 49, stk. 2, kan som nævnt i Kap. 8.3.2. typisk opstå i to situationer:

- enten en konstateret forurening, hvorfor hjemmelen skal sikre, at myndighederne har mulighed for at hindre, at forureningsskaden *breder sig*.
- eller en risikobetonet aktivitet, hvorfra forurening ikke er konstateret, men hvor muligheder for en betydelig miljøskade er så *nærliggende*, at myndighederne uden forudgående påbud kan iværksætte ændring i sikkerhedssystemet.

8.3.2.2. Begrænsning af forureningens udbredelse

De situationer, der her omtales, forudsætter som nævnt i Kap. 8.3.2., at forureningens skadevirkning ikke i det væsentlige kan anses for ophørt. Dette indebærer rent *abstrakt* ingen praktisk afgrænsning, da forureningers skadevirkninger på miljøet fortsætter i meget lange forløb.

75. VL-dom af 1.2.1990, 3. afdeling i ankesag B 442/1988.

Således vil opdagelsen af et udslip af f.eks. kviksølv kunne være en antydning af en mulig større lækage. Det kan meget vel være, at dette ikke er tilfældet, men hvis skaden ikke begrænses, vil der ske en spredning af kviksølv med fare for betydelige skademuligheder på planter og dyreliv. Det kan også være, at det udslupne kviksølv ikke kan lokaliseres, men hvis udslippet er sket i et område, der kan aflukkes (en bugt, et vandløb, eller lignende), vil en aflukning hindre yderligere skadevirkning på fisk og planter – og hvis det er et vandområde, hvorfra der fanges konsumfisk, kan hensynet til menneskers sundhed indicere, at en begrænsning af forureningens *udbredelse* er nødvendig. Endelig kan nævnes, at det forhold, at kviksølvet er spredt i de laveste led af fødekæden, ikke udelukker reaktionsmuligheder for at beskytte højere led i fødekæden.

Det må forudsættes, at forureningens udbredelsesmulighed ikke har karakter af bagatelproblemer, jvf VL-dom om grunden med nedlagte Ezzo-tanker,⁷⁶ ligesom fjerntliggende skadevirkninger formentlig ikke vil kunne dækkes.

En forureningssag fra Farum Kommune antyder, at udgifter til selvhjælps-handlinger også kan omfatte den forøgede forurening, der opstår under efterforskningen. Sagen i Farum vedrørte et mindre olieudslip, der blev opdaget ved Mølleåen, og som Farum Kommune antog udgik fra Forsvarets materialkommando i Farum. Sagen endte med frivilligt forlig, men da forliget er indgået mellem to offentlige myndigheder, må det antages at have en vis vægt. Af sagen fremgår bl.a., at en betydelig del af oprensningens udgifter skyldtes, at kommunen under efterforskningen af udslippet ved et uheld kom til at frigøre et spjæld, hvorved betydelige mængder olie slap ud i åen. Udgifter til forureningsbekæmpelsen af denne skade blev delvist dækket, hvilket understreger, hvem der bærer risikoen for forureningens udbredelse.

8.3.2.3. Risikobetonede aktiviteter

Det første led i Mbl. § 49, stk. 2 omhandler afværgeforanstaltninger for at hindre en *væsentlig* forurening. Bestemmelsen finder derfor anvendelse i tilfælde, hvor en mindre forurening ikke er konstateret, men hvor der på grund af manglende sikkerhedssystemer er en overhængende risiko for en »væsentlig forurening«.

Udgangspunktet i dansk ret er, at når det drejer sig om farlige stoffer eller processer, sidestilles en nærliggende fare med forurening, jvf. Mbl. § 2, stk. 2.

Væsentlighedskravet i Mbl. § 49, stk. 2 knytter sig således til *det mulige skadeomfang*, mens kravet om *nærliggende risiko* må bedømmes efter, om ri-

76. VL-dom af 1.2.1990, 3. afdeling i ankesag B 442/1988.

sikoen alternativt kan afværges ved enten et *påbud* efter Mbl. § 49, stk. 1 eller et *forbud* efter Mbl. § 44, og kun når dette anses for udelukket, kan et fysisk indgreb gennemføres. Efter Karnov, 1987 s. 4425 vil en »væsentlig forurening« ikke være opfyldt, fordi der kan gives et forbud efter Mbl. § 44, stk. 1 om de særligt risikobetonede virksomheder. Indgreb uden forudgående påbud forudsætter dermed et ganske kvalificeret forhold. Men henblik på at undersøge, om der foreligger en sådan fare, har tilsynsmyndigheden mulighed for at foretage prøver og undersøgelser, om nødvendigt med bistand af politiet, jvf. U.1977.1026, og nu Mbl. § 49, stk. 3, jvf. stk. 4.

Afgrænsningen af, hvornår en *nærliggende fare* kan begrunde indgreb efter Mbl. § 49, stk. 2, kompliceres af, at de risikobetonede virksomheder samtidig er reguleret i Mbl. kap. 5 om særligt forurenende virksomheder. Efter Mbl. § 44, stk. 1 kan der ved risikobetonede aktiviteter gennemføres påbud om afhjælpning, og efter § 44, stk. 3 kan der nedlægges forbud umiddelbart, hvis forureningen kan medføre overhængende alvorlig fare.

Reglerne suppleres af bekendtgørelse nr. 545, 1988 om vurdering af sikkerhed i forbindelse med risikobetonede aktiviteter, der kan medføre et større uheld, udstedt med hjemmel i Mbl. § 35 og § 43 om godkendelsesordninger. Bekendtgørelsen er gennemført på baggrund af EF-direktiv 82/501 og 87/216 om risiko for større uheld. Efter bekendtgørelsen kan miljømyndighederne reagere ved påbud om afværgeforanstaltninger, hvis sikkerhedssystemerne findes utilfredsstillende, men heri ligger ikke nogen hindring for, at der gennemføres umiddelbart forbud efter Mbl. § 44, stk. 3, da EF-direktivet har karakter af et minimumsdirektiv.

Derimod kan overvejes om muligheden for, at forvaltningen meddeler et umiddelbart forbud (et *retligt middel* til lovliggørelse) efter Mbl. § 44, stk. 3, udelukker anvendelse af Mbl. § 49, stk. 2 om myndighedernes *fysiske lovliggørelse*. I betænkning nr. 1045, 1986 om særlige risici omtales spørgsmålet om selvhjælpshandlinger slet ikke i forbindelse med indsats, før et uheld er indtruffet. Og i betænkning 981, 1983 er der ingen nærmere omtale af, i hvilke tilfælde selvhjælpshandlinger efter Mbl. § 49, stk. 2 bør finde anvendelse i stedet for umiddelbart forbud efter § 44, stk. 3.

På grundlag af princippet om at forvaltningen skal anvende det mindst indgribende middel – proportionalitetsprincippet – må det antages, at forudsætningen for selvhjælpshandlinger efter § 49, stk. 2 er, at et standsningspåbud af en aktivitet ikke er tilstrækkelig til at afværge en fare. Mbl. § 49, stk. 2 reserveres derfor alene til de tilfælde, hvor selve tilstedeværelsen af farlige stoffer, strålingsfare eller lignende indebærer *en nærliggende mulighed* for en alvorlig miljøskade, og der *samtidigt* er stærke grunde til at antage, at virksomheden *ikke vil eller ikke kan* efterkomme et påbud eller forbud på en

betryggende måde. Der vil følgelig være tale om et meget snævert område for anvendelse af § 49, stk. 2 i disse situationer.

8.3.3. Hvilke udgifter til selvhjælpshandlinger skal forureneren betale

Efter Mbl. § 49, stk. 1 og 2 gennemføres selvhjælpshandlinger på den ansvarliges regning. Hvilke udgifter, der kan kræves betalt, er emnet for dette afsnit. Umiddelbart kunne det formodes, at bestemmelsen kun kan anvendes med henblik på udgifter, der er nødvendige for at afværge faren uden for forurenerens ejendom. Bestemmelsen har dog et videre anvendelsesområde.

8.3.3.1 Foranstaltninger på og uden for forurenerens ejendom

I den tidligere refererede **U.1977.183V** fandt VL, at udgifter til oprensning af vandløb uden for forurenerens ejendom skulle dækkes efter de almindelige erstatningsregler, idet VL fandt, at forureneren havde handlet uagtsomt efter en meget streng culpanorm, mens fjernelse af forurenede jord på forurenerens ejendom skulle betales efter reglerne om uanmodet forretningsførelse.

På baggrund af en tilkendegivelse fra ØL om fortolkning af Mbl. § 49, stk. 2 ligger det nu fast, at bestemmelsen finder anvendelse for afværgeforanstaltninger både på forurenerens ejendom og uden for denne.⁷⁷ Men hvor selvhjælpshandlingerne har hjemmel i særregler som olietankbekendtgørelsen, forudsættes, at disse særregler indeholder hjemmel til at dække udgifter både på forurenerens ejendom og uden for ejendommen. Og da olietankbekendtgørelsens § 16 kun giver hjemmel til dækning af udgifter på forurenerens ejendom, fører lex specialis betragtninger til, at selvhjælpshandlinger uden for ejendommen kun kan dækkes i det omfang, der foreligger et ansvarsgrundlag, d.v.s. culpa, jvf. **U.1990.416Ø**.

8.3.3.2 Udgifter til undersøgelse og efterforskning

Udgifter til *efterforskning* kan ikke umiddelbart anses for omfattet af foranstaltninger efter Mbl. § 49, stk. 2, da formålet ikke er at hindre en skade, men at begrænse skaden og sikre dækning for den offentlige myndigheds udgifter.

Udgifter til *undersøgelser* tjener to formål. Det ene er at fastlægge *forureningens omfang* – det andet er at *identificere ansvarssubjektet*, hvorfor i hvert fald den første del må anses for omfattet, mens det er mere tvivlsomt med den anden del.

Gomard anfører, at der af Mbl. § 53, stk. 1 følger en pligt for forureneren til at underrette myndighederne, når der er sket en forurening eller er fare herfor, men at dette ikke indebærer pligt til at meddele mere ubestemt viden og

77. Østre Landsrets tilkendegivelse af 30.1.1989, 13. afd. a.s. nr. 207/1988.

formodninger om, hvad der måtte være nedgravet af farligt affald. Med baggrund i at »straks« efterfølgende er indføjet i bestemmelsen på baggrund af **U.1984.236Ø**, er kravet til meddelelse af viden formentlig skærpet.⁷⁸ Gomard finder endvidere, at Mbl. § 52 om grundejerens/virksomhedens oplysningspligt over for myndighederne indebærer, at den ansvarlige må afholde beskedne udgifter til eventuelle undersøgelser, når der foreligger en anmodning fra myndighederne – men at udgifterne kan kræves refunderet, hvis der ikke foreligger nogen forureningsfare.

I forlængelse af dette finder Gomard, at hvis myndighederne afholder udgifter til undersøgelse og en fare konstateres, skal grundejeren afholde såvel udgifter til undersøgelse og som lovliggørelse, da disse ikke kan skilles ad. Med denne sidste argumentation er Gomard inde på, at udgifter til undersøgelse udgør en del af lovliggørelsesudgifterne og følgelig vil kunne være omfattet af Mbl. § 49, stk. 2 – i hvert fald i det omfang, formålet alene er at fastslå omfanget af forureningen. En senere grundejer vil dog ikke kunne blive forpligtet i de tilfælde, hvor der er tale om en større fladeforurening, idet kommunerne i disse tilfælde selv må klare opgaven, jvf. Affaldsudvalgets betænkning s. 30. I øvrige tilfælde henvises jordejeren til regres for dækning af undersøgelsesudgifter mod den oprindelige forurener (Affaldsudvalgets betænkning samme sted).

Med baggrund i VL-dom af 1.2.1990 i ankesag B 442/1988 om et tidligere ESSO-tanklager må det imidlertid forudsættes, at undersøgelsesforanstaltningerne peger på, at afværgeforanstaltninger er nødvendige. I denne sag var der meddelt påbud om iværksættelse af undersøgelsesforanstaltninger med henvisning til Mbl. § 14, stk. 1. Men Mbl. § 14, stk. 1 omhandler alene påbud om *afværgeforanstaltninger*, og da der således ikke fandtes hjemmel til påbudet – og undersøgelserne netop påviste unødvendigheden af afværgeforanstaltninger, blev ejeren frifundet. Landsretten henviser alene til byrettens begrundelse, og af præmisserne i byretsafgørelsen fremgår, at hvis undersøgelserne havde peget på, at afværgeforanstaltninger var nødvendige, ville det ikke kunne udelukkes at ejeren også skulle dække undersøgelsesudgifterne.

I flere af de tidligere omtalte trykte domme er både udgifter til efterforskning og til laboratorieundersøgelser indgået i erstatningsopgørelsen, f.eks. **U.1989.353Ø** og **U.1989.692H**. Dette giver dog ikke megen støtte, da der i disse tilfælde var tale om uagtsomme forhold. Uagtsomhed gjorde sig også gældende i en utrykt dom fra retten i Assens (dom af 17.6.1985), hvor en land-

78. Se Gomards artikel om erstatningsansvar for miljøskader forårsaget af nedgravet kemikalieaffald, UfR.1978.B.64-65. Den udvidede underretningspligt er fremhævet af Affaldsudvalget i betænkning 1988, nr. 1 fra Miljøstyrelsen s. 29.

mand havde udledt ajle til nærliggende vandløb og blev idømt bøde på 10.000 kr. på grund af tidligere straf og blev pålagt at betale analyseudgifter på 5.000 kr.

U.1988.779SH, der vedrørte udgifter til selvhjælpshandlinger efter Havmiljølovens § 46 (gifttromlerne), indebærer alene en stillingtagen til undersøgelsesudgifter, der har med forureningsfaren at gøre, mens ansvarssubjekt var bekendt, hvorfor der heller ikke kan sluttes videre fra denne sag. Derimod kan der måske med støtte i **U.1988.260SH** om olieforurening i Århus havn, antydes en hjemmel til at få dækket efterforskningsudgifter med henblik på at identificere ansvarssubjekt, da disse indgik i det dækkede tab, og der ikke i dommen henvises til noget uforvarligt forhold. Dommens præjudice for forståelsen af Mbl. § 49, stk. 2 er dog diskutabel, da sagen vedrørte olieforurening fra skib, hvor der i Søloven er objektivet erstatningsansvar. De få øvrige domme, der foreligger, giver heller ikke en besvarelse af spørgsmålet.⁷⁹

Bemærkningerne til flere af de udenretlige forlig om dækning af selvhjælpshandlinger understreger den usikkerhed, der er i retstilstanden. I forurenings sagen fra Rosenholm kommune, hvor der blev indgået forlig på 2,5 millioner kr., fremgår af skrivelse af 30.9.1986 fra Miljøstyrelsen, at en del af baggrunden for forliget er, at kammeradvokaten ikke finder det sikkert, at udgifter til Vandkvalitetsinstituttet, Jydsk Teknologisk Institut og Geoteknisk Institut ville kunne dækkes fuldt ud, som det skete i forliget. I Farum-sagen blev erstatningsdækningen yderligere udstrakt til at omfatte uheld under efterforskningen, idet der kun blev givet delvis dækning.

8.3.3.3 Udgifter til tilsynsmyndighedens egne ansatte

I flere for de ovenfor nævnte sager har muligheden for at få dækket udgifter til tilsynsmyndighedernes egen arbejdskraft været overvejet. Ved forligene er synspunktet dog opgivet, og der ses ikke retspraksis, der muliggør en dækning af sådanne udgifter. Den særlige forsikring af kommuners omkostninger ved selvhjælpshandlinger, som Kommunernes Gensidige Forsikrings selskabs (KGF) har oprettet, udelukker tilsvarende en dækning, jvf. forsikringsbetingelserne § 4, stk. 3c.

Der ses dog ikke retspraksis, der definitivt udelukker, at offentlige myndigheder kan få dækket udgifter til egen arbejdskraft. Hvis en sådan dækning overhovedet skal gennemføres, må det forudsætte, at den offentlige myndig-

79. En dom fra Rønne byret af 20.11.1986, om losseplads der havde betalt kontrolboringer. **U.1984.236Ø** nævner, kun at erstatning er på 120.761 kr, men det fremgår ikke af den trykte afgørelse, hvordan beløbet er fremkommet. Det samme gælder Odense Byrets dom af 16.8.1985 (PS 1612/1985) om rensevæske i et åløb (erstatning 24.000 kr. og bøde 20.000 kr) – se Miljøstyrelsens vejledning 1987, nr.3, s. 32.

hed kan bevise en betydelig merudgift til særligt antaget personel på grund af en bestemt forureningsskade. En sådan dækning vil ikke være uforenelig med EF-rettens princip om forureneren betaler princippet (Rådets henstilling 75/436 pkt. 4 b), men omvendt stiller EF-retten ikke krav om en sådan dækning.

8.3.3.4 Reetablering af fauna og flora

Kun rimelige omkostninger til afværgelse og efterforskning kan dækkes ifølge det almindelige tabsbegrænsningsprincip.⁸⁰ Dette fremgår også af de forlig, der er indgået – samt udtrykkeligt nævnt i KGF's forsikringsbetingelser § 5, stk. 2.

I hvilket omfang, dette udelukker udgifter til genetablering af fauna og flora, er usikkert. KGF afviser dækning af sådanne udgifter, og til støtte for en sådan afvisning kan anføres, at sådanne foranstaltninger sjældent kan betegnes som akut nødvendige. Men hvor der er tale om, at skaden rammer et kompliceret og følsomt økologisk kredsløb, som det vil tage årtier at genopbygge, hvis der ikke straks genetaberes de naturlige planter eller dyr, kan en hurtig genetablering af fauna og/eller flora måske anses for omfattet af Mbl. § 49, stk. 2.

Dette må imidlertid forudsætte, at fauna og flora kan anses for en af retsordenen erstatningsbeskyttet interesse, hvilket omtales nærmere i kapitel 9.

80. En tilsvarende begrænsning i erstatningspligten gør sig gældende ved objektivi ansvar, jvf. bl.a. betænkning nr. 694, 1974 om olieforurening fra skibe, s. 14.

3. Del

Afgrænsningsproblemer
for hvornår der ydes
erstatning for miljøskader

KAPITEL 9

De erstatningsbeskyttede interesser

9.1 Forskellige miljøskader

Ved miljøskader indtræder der som omtalt i kapitel 2 typisk først en forurening eller en mere konkret risiko for større skader. Selve miljøskaderne er karakteriseret ved, at skaden ikke altid rammer private eller offentlige formueinteresser – men at skaden altid rammer almentilgængelige værdier, idet skaderne på det omgivne miljø er den anden side af den definitions-mæssige afgrænsning.

Denne generalisering kan belyses med nogle af de typiske skadeforløb. Ved luftforurening sker altid skade på en fælles værdi, der kan være af kortere eller længere varighed. Men det hører til undtagelserne, at der sker skade på en umiddelbar formueinteresse, som i **U.1890.141** om en svovlsyrefabrik og **U.1915.296** om luftforurening fra svovl- og fosfatfabrik. Det hører derimod til reglen, at kumulationen af luftforurening medfører mere indirekte formuetab i form af forvitring af bygninger og maskiner.⁸¹

Ved støjforurening kan der undtagelsesvis være tale om enten direkte skader, som i dommene om minkfarme, f.eks. **U.1981.415H** og **U.1986.371**. I helt særlige tilfælde kan støjen betegnes som en naboretlig ulempe, som i **VLT.1955.374**. Men det almindelige ved støjskader er, at der indtræder en potentiel skademulighed på formue, mens dyrelivet bærer skadevirkningen i form af mindsket reproduktion, arter der fortrænges o.s.v. samtidig med, at der sker skade på rekreative værdier.

Ved havforurening anses bestemte skader på dyrelivet som selvstændigt erstatningsbeskyttet. Dette gælder således olieforurening, jvf. Søloven § 267 og visse former for kemikaliefurening fra skibe, jvf. Havmiljøloven. Også meget giftige udledninger af spildevand, kan som omtalt i kap. 6.3. medføre, at forurenere skal betale for selvhjælpshandlinger. Ved siden af disse erstat-

81. Således oplyser Brundtlandrapporten, at alene luftforureningen medfører metalskader i det østlige USA til en værdi af 7 mia dollars om året. FN-rapporten, »Vores Fælles Fremtid«, 1988, s. 179

ningsbeskyttede tab indtræder der indirekte formuetab for fiskerierhvervet og turisterhvervene ved strandene og mere ubestemmelige økonomiske skader på dyre- og planteliv.

Ved kemikaliefurening af undergrunden kan der indtræde formuetab på privatejendom. I tilknytning til kemikaliefurening af jorden indtræder der ofte skader på erstatningsbeskyttede vandforsyningsinteresser eller skader på ejendomsløse værdier, der er så omfattende, at skaderne må udbedres, jvf. f.eks. Cheminovasagen ved Harboøre Tange,⁸² hvor frifindelsen af Cheminova ikke beror på, at interessen ikke var erstatningsbeskyttet, men på ansvarsgrundlaget. Det er dog ikke altid, at en kemikaliefurening anses for så alvorlig, at domstolene finder, at en udbedring er erstatningsbeskyttet, jvf. VL-dom om tidligere Esso-tanklager.⁸³

Ved forurening af veje indtræder der kun undtagelsesvis skader på menneskers liv eller formue. Den skade, der indtræder på ejendomsløse værdier, må i disse tilfælde betegnes som en begrænsning af den almindelige færdselsret. Tilsvarende vil der ved ledningebrud og rystelser af jorden kun undtagelsesvis indtræde skade på liv eller formue. »Skaden« på de ejendomsløse værdier består i disse tilfælde i en forrykkelse af jordlag og i værste fald i en forrykkelse af den økologiske balance, mens det er undtagelsen, at der sker egentlig materiel skade.

Da én af betingelserne for at ifalde erstatningsansvar er, at det er en erstatningsbeskyttet interesse, der er krænket/skadet, og miljøskader først og fremmest rammer ikke umiddelbare formueinteresser, er det afgørende for erstatningsspørgsmålet, i hvilket omfang almentilgængelige værdier er erstatningsbeskyttede.

Som udgangspunkt for en afgrænsning af de erstatningsbeskyttede interesser ved miljøskader kan det antages, at det er sikkert, at visse skader er erstatningsbeskyttede, nemlig de direkte skader på menneskers liv og formue – og modsat er det sikkert, at visse skader skal holdes uden for erstatningsbeskyttelsen, da »skaderne« kun udgør et potentielt tab, f.eks. forurening af vej, rystelser i jordlag og lignende. Det volder imidlertid en del vanskeligheder at bestemme afgrænsningen af erstatningsbeskyttelsen, hvilket kan illustreres med de forskellige miljøskader i vandløb og søer.

Ved miljøskader på vandløb og søer indtræder der ofte skader på erhvervs-mæssige aktiviteter. Den del af af de erhvervs-mæssige skader, der følger direkte eller umiddelbart i forlængelse af den forurenende aktivitet, er omfattet af erstatningsbeskyttelsen, jvf. de mange domme om skader på dambrug

82. VL-dom af 4.6.1987, 1. afd. B 402/1984

83. Utrykt VL-dom af 1.2.1990, B 442/1988

(f.eks. **U.1990.254H**). Noget tilsvarende gælder afledte skader på kvægdrift, jvf. **U.1950.21.H** om Phønix spildevand og **U.1951.317** om flygtningelejrs spildevand. Også skader for fiskerierhvervet er i et vist omfang omfattet af erstatningsbeskyttelsen, jvf. Ferskvandsfiskeriloven (se kap.7.3.3.3). I det omfang hele den naturlige fauna og flora omkring et vandløb er truet af olieforurening, vil udgifter til oprensning være erstatningsbeskyttede, jvf. **U.1977.183V**, hvor ejer blev idømt erstatningsansvar for oprensning uden for egen jord. Også sportsfiskernes mere ideelt betonedede interesser er omfattet af de erstatningsbeskyttede interesser, jvf. **U.1978.878V**. Derimod er det tvivlsomt, i hvilket omfang mindre skader på fauna og flora i vandløb og søer er erstatningsbeskyttede, idet der ved de mange straffesager om landbrugsforurening kun undtagelsesvis er rejst krav om erstatning til oprensning m.m.

9.2 Lovgivningens afgrænsning af de erstatningsbeskyttede interesser

Det kan uden videre lægges til grund, at tab af ejendom, formue og delvist skader på menneskers legeme er erstatningsbeskyttede interesser. Ud fra adækvansbetragtninger kan der ske en afgrænsning af erstatningsbeskyttelsen, således at mere potentielle tab kun dækkes i begrænset omfang, jvf. **U.1968.204H**, der dækkede en del af et påstået høsttab det efterfølgende år som følge af forsinkelse af efterårspløjningen, samt **U.1971.672V**, hvor også en del af generalomkostninger til et dambrug blev dækket efter forurening fra kødbenmelfabrik. Også i **U.1990.254H** anerkendtes generalomkostninger ved drift af dambrug i den skønsmæssigt fastsatte erstatning.

Retspraksis har endvidere anerkendt, at ulemper i form af luft- eller støjforurening kan medføre erstatning, jvf. **U.1930.1059** om cementstøv på gartneriafgrøder og **VLT.1955.374**, der fandt ulempe ved støvgene fra briketfabrik så betydelig, at der blev tilkendt erstatning for nedgang i ejendomsværdi. Disse sager har dog alle omhandlet naboretlige gener, hvor ulempen i en vis forstand kan betegnes som en krænkelse af skadelidtes ejendomsret.

Lovgivningen har udstrakt erstatningsbeskyttelsen til skader på lovhjemlet adgang til udnyttelse af grundvandet, jvf. Lov nr. 337, 1985 om vandforsyning §§ 23 og 28 samt ved andre skader på vandstand i brønd, jvf. **U.1948.984Ø**. Også ødelæggelse af fauna og flora i havet kan i et vist omfang anses for erstatningsbeskyttet, jvf. Lov nr. 306, 1986 om saltvandsfiskeri § 17, stk. 4, jvf. § 17, stk. 1, samt i et vist omfang fisk i ferske vande, jvf. Lov nr. 66, 1965 om ferskvandsfiskeri § 66, stk. 3, samt **U.1988.878V**, der dog alene omfattede udsætning af særlig yngel, mens erstatningskrav på fiskearter som

ål, gedder og lignende ikke er hjemlet og ej heller prøvet ved forureningssager i vandløb. På linie med denne beskyttelse af erhvervsinteresser i »vilde« dyr og planter er Lov nr. 115, 1982 om biavl § 7, der gør bierne erstatningsbeskyttede, mens det formentlig må udelukkes, at henvisningen til »frøavlere« i § 7 også kan føre til erstatningsbeskyttelse af de tab, frøavlere lider på grund af f.eks. forgiftning af sommerfugle.

↑

9.3 Det teoretiske udgangspunkt for afgrænsning af erstatningsbeskyttelsen

Udgangspunktet for en videre afgrænsning af, i hvilket omfang almentilgængelige værdier er erstatningsbeskyttede interesser, er, at der skal foreligge et tab, der kan opgøres i penge – evt. genanskaffelsværdien. Hvis tabet ikke kan opgøres i penge, forudsættes lovhjemmel for erstatning, jvf. A. Vinding Kruse (Erstatningsretten, 5. udgave, 1989 s. 346). For miljøskader kan *genoprettelse* kun ske i et vist omfang i form af genudsættelse af yngel, nyplantning og oprensning af forurenede vandområder og bortkørsel af forurenede jord – mens genoprettelse ved luftforurening må udelukkes. Kun *afledte skader fra luftforurening* som åndedrætsbesvær, bygningsskader på grund af forsuring af nedbør m.v. kan derfor anses som muligt erstatningsbeskyttede. Det kan i den forbindelse overvejes, om en EF-medlemsstats overtrædelse af EF-direktiver om luftkvalitetsnormer (f.eks. direktiv 85/203 om luftkvalitetsnormer for nitrogendioxid kan medføre et erstatningsansvar for medlemsstaten over for en borger, når den fornødne årsagssammenhæng mellem overtrædelse af normen og helbredsskaden kan bevises.

Men fordi der foreligger et økonomisk opgjort tab til genetablering, er det ikke dermed givet, at der er mulighed for erstatning, idet den juridiske teori har afvist, at afgrænsningen kan ske ud fra, om der er sket en »forstyrrelse af en ret« (A. Vinding Kruse, Erstatningsretten, 5. udgave, 1989, s. 285).

Som grundlag for en videre afgrænsning af de erstatningsbeskyttede interesser peger A. Vinding Kruse på, at de erstatningsbeskyttede værdier bør afgrænses ud fra et *rådighedsretssynspunkt*, således at beskyttelsen kun tilkommer de personer, der har ret til straks eller senere at udøve en rettighed over den beskadigede »ting«, men uanset om »skadelidte« er ejer eller bruger og uden hensyn til, om retten er tingligt beskyttet. (Erstatningsretten, 5. udgave, 1989 s. 296 og 298).

Denne meget vidtgående erstatningsretlige beskyttelse modificerer A. Vinding Kruse med henvisning til, at mere afledte krav holdes uden for beskyttelsen (Erstatningsretten, 5. udgave, 1989, s. 300). I den forbindelse nævner A. Vinding Kruse, at en hindret gennemsejling under en bro på grund af et andet

skibs påsejling ikke er beskyttet af erstatningsreglerne, jvf. **U.1940.117V**, mens en privatbanes brug af en jernbanebro er beskyttet, jvf. **U.1960.932SH**.

Som A. Vinding Kruse fremstiller problemet, afgrænses de beskyttede interesser af, om skadelidte har haft »en konkret og nærliggende interesse«, hvilket minder om adækvansbetragtninger. Dermed ender A. Vinding Kruse med et resultat, der ikke adskiller sig væsentlig fra det, A. Vinding Kruse kritiserer *retsstridighedsafgrænsningen* for (Erstatningsretten, 5. udgave, 1989, s. 295).

Med udgangspunkt i **U.1940.117V** må A. Vinding Kruse's konklusion anerkendes, idet det i præmisserne ved byretten bemærkes, at der ikke er »hjemmel for, at den, der ved ubehørig sejlads forårsager en broskade, kan pådrage sig ansvar over for dem, hvis forventninger om fri gennemsejling skuffes«. Byretten knytter således to elementer til bedømmelsen af, om interessen er beskyttet. Det ene er den skadegørende handling – det andet er den frie gennemsejling. VL afviser dette ved alene at henvise til, at skadelidtes interesse »ikke er af sådan direkte art« – altså alene tabet.

Der er imidlertid flere gode grunde til at bestride resultatet i **U.1940.117V** og A. Vinding Kruse's konklusion. I den konkrete sag virker det nemlig ikke overbevisende, at et skib på vej gennem Limfjorden ikke har en direkte og meget konkret interesse i at kunne komme frem – alternativer for at undgå tab kan næppe påvises. Forskellen på **U.1940.117V** og **U.1960.932SH** beskrives nemlig dårligt ved interessens intensitet (»direkte art«) – men derimod ved den rettighed som krænkes. I **U.1960.932SH** var interessen bundet op på en kontrakt mellem en privatbane og DSB – og havde dermed karakter af en almindelig formueret, mens interessen i **U.1940.117V** alene byggede på skibes almindelige adgang til gennemsejling, der ikke i dansk ret i almindelighed kan gøres til genstand for handel eller omsætning.⁸⁴ Og i 1940'erne har man næppe kunne anerkende noget erstatningsbeskyttet krav på brugen af almentilgængelige værdier, medmindre der var udtrykkelig lovhjemmel som i Vandforsyningsloven og Vandløbsloven.

Men det forhold, at brug af almentilgængelige værdier i 1940'erne ikke var en erstatningsbeskyttet interesse uden lovhjemmel, udelukker ikke nødvendigvis, at domstolene vil nå til et andet resultat i dag, da de interesser, som domstolene finder erstatningsbeskyttede, skifter med samfundets normopfattelse, jvf. også A. Vinding Kruse i Erstatningsretten, 5. udgave, 1989 s. 27.

84. Derimod havde sagen formentlig stillet sig anderledes, hvis der f.eks. opkrævedes en *gennemsejlingsafgift*, som opkræves ved passage af sluser og kanaler, idet selve afgiften i så fald gjorde retten mere begrænset.

9.4 Udenlandsk ret

Til belysning af problemet med afgrænsning af de erstatningsbeskyttede interesser kan hentes en del inspiration fra udenlandsk ret. I den norske »Forurensningslov« anerkendes således i § 57c

»erstatning for skade, tap eller ulempe som følge af, at forurensningen hindrer eller vanskeliggjør utøvelse af *allemannsret i næring*«, d.v.s. de erhvervsmæssige tab.⁸⁵

For ikke erhvervsmæssige tab anerkendes udgifter til genetablering af det naturlige miljø i det omfang, udgifterne hertil anses for rimelige, jvf. § 57d, jvf. § 58, stk. 1.

I den svenske betænkning om erstatning for miljøskader, 1983:7 diskuteres en del om, hvorvidt almentilgængelige værdier er erstatningsbeskyttede. Det bemærkes, at udgangspunktet for bedømmelsen er, at miljøreglerne netop forudsætter, at man går ud over naborettens formuebeskyttelse. De direkte skader som følge af forureningen såsom person- og tingsskade er omfattet, mens drifttab for virksomheder ikke omfattes (side 158).

Indirekte skader på erhvervsmæssig indtjening som følge af forurening af miljøet – f.eks. fiskernes nedsatte indtjeningsmuligheder, skovdriftens ringe rentabilitet på grund af skovdøden og tab i ejendomsværdi på grund af, at adgang til badestrand er værdiløs efter olieforurening – anser betænkningen ikke i almindelighed for erstatningsbeskyttede. Men i betænkningens lovfor-slag (§ 10) – i ministerens forslag, der blev vedtaget (§ 11) – er medtaget en bestemmelse om, at hvis forurening medfører, at en ejendom bliver helt eller delvis »onyttig« for ejeren, skal forureneren på ejerens begæring overtage ejendommen efter reglerne om ekspropriation. En sådan hjemmel eksisterer ikke i dansk ret ved vilkårsfastsættelse ved godkendelse efter Mbl., jvf. **U.1983.1140Ø**, men kan næppe helt udelukkes ved større forureningsulykker.⁸⁶ Endelig fremhæver den svenske betænkning, at hvor der er tale om

85. Den særlige norske beskyttelse af »allemannsret i næring« bygger på en historisk tradition med baggrund i, at det norske samfunds erhvervsstruktur – specielt de mange bygder, nødvendiggør en *retlig beskyttelse* af de fælles naturværdier, der specielt tidligere udgjorde en livsbetingelse for en stor del af det norske næringsliv. Noget tilsvarende gør sig gældende på Grønland og Færøerne, hvor ødelæggelse af jagt-, fiske- og græsningsmuligheder vil have meget vidtgående konsekvenser for disse samfunds økonomiske liv. I dansk ret er dog ikke vedtaget særlige erstatningsregler for disse lokalsamfund.

86. Karnov 1987, s. 4409 antager med baggrund i UfR.1983.1140, at der ikke kan iværksættes vilkår der ækvivalerer erstatning – mens W.E. von Eyben finder, at denne konsekvens af, at Mbl. er en reguleringslov og ikke er erstatningslov, er »trukket lovlig langt ud«, Miljørettens Grundbog, 1986, s. 210.

»miljobrott« (miljøforbrydelser), er der et særligt hensyn til genopretning af miljøet (side 160).

I *italiensk* ret er der i lov nr. 349, af 8.7.1986 (der udgør lovgrundlaget for oprettelse af et miljøministerium) indsat en passus om, i hvilket omfang almentilgængelige værdier er erstatningsbeskyttede. Efter art. 18, stk. 1 medfører enhver forsætlig eller uagtsom handling, som strider imod lov eller regulativer vedtaget i medfør af love, og som er til skade for miljøet, enten ved at der forvoldes skade på miljøet eller ved at miljøet ændres, forværres eller ødelægges helt eller delvis, *at skadevolderen forpligtes til at betale erstatning til staten.*

I *tysk* ret omfatter det objektive erstatningsansvar for skader på vandforsyningsinteresser også afledte tab til f.eks. fiskere, jvf. den tyske vandforsyningslov af 27.7.1957. Således måtte firmaet Sandoz efter forureningsskaden i Rhinen betale både franske og tyske fiskere en erstatning på 4,4 mio. Schw.Fr.

I *fransk* ret anerkendes afledte drifttab på grund af vandforurening og domstolene har også tilkendt en hotelejer erstatning for manglende overskud på grund af forurening.

I de fleste industrialiserede lande anses oprensning af kemikalieforurenet jord for erstatningsbeskyttet, selv om der er forskel på, om dette sker på helt objektivt grundlag som i tysk, belgisk og amerikansk ret, eller det som i fransk og britisk ret forudsætter culpa fra forurenere.

I EF-Kommissionens forslag til EF-direktiv om civilretligt erstatningsansvar for erhvervsmæssig frembragt affald er der også taget stilling til, i hvilket omfang EF's erstatningsregler finder anvendelse på skader på miljøet. Efter art 2, stk. 1d, omfatter erstatningsbeskyttelsen kun »*væsentlig og varig* beskadigelse af miljøet, forårsaget af en ændring af vandets, jordens og/eller luftens fysiske, kemiske eller biologiske beskaffenhed«. ⁸⁷

9.4 Diskussion om afgrænsning af de erstatningsbeskyttede interesser

I den juridiske litteratur herhjemme er der ikke mange bud på, hvornår en genetablering af det naturlige miljø er erstatningsbeskyttet. Jens Christensen peger alene på, at der ydes erstatning for nedgang i ejendomsværdi (**VLT.1955.374**), for visse ulemper, jvf. sag om støj fra sommertivoli

87. Se EF-Tidende afdeling C 1989, nr. 251, side 4.

(**U.1955.478**), og for offentlige myndigheders afværgen af farer (selvhjælps-handlinger) samt for erhvervsmæssigt tab, hvis det ydre miljø ikke i forvejen er alt for forurenet, jvf. sagerne om skader på dambrug: **U.1941.291H** (grøde stoppet vandtilførsel til dambrug), **U.1971.672** (kødbenmelfabrik).⁸⁸

En række forhold kan imidlertid begrunde, at domstolene i dag i videre udstrækning vil anse en række ejendomsløse værdier for erstatningsbeskyttede.

For det første må nævnes den voksende opmærksomhed om betydningen af adgangen til naturen, om nødvendigheden af rent vand, luft og jord samt erkendelsen af behovet for at beskytte vilde dyr og planter.⁸⁹

For det andet har lovgiver i en række tilfælde givet hjemmel til, at genopretning af naturen er erstatningsbeskyttet. Ovenfor er omtalt, hvorledes lovgivningen giver hjemmel til dækning af udgifter til genopretning af mere eller mindre ejendomsløse værdier, specielt ved forureningsskader i have, søer og vandløb.

Disse regler suppleres af en vidtgående adgang til erstatning for selvhjælps-handlinger i bl.a. Mbl. § 49, stk. 1 og 2, og i en række særlove om sandflugt, skove m.m.

For det tredje har flere nyere domme peget på, at domstolene bedømmer forureningsskader strengt og anser foranstaltninger til begrænsning af forurening af jord og vand og til beskyttelse af plante- og dyrelivet som en erstatningsbeskyttet interesse. Dette gælder i særlig grad skader, der udgår fra erhvervsmæssig virksomhed, jvf. Cheminova-sagen ved Harboøre Tange⁹⁰ samt **U.1988.878** om landmands forurening af vandløb, **U.1989.353** om Sengeløse losseplads og **U.1989.692H** om Phønix, mens der vel er tendens til tilbageholdenhed over for den enkelte borgers ikke-erhvervsmæssige forurening, jvf. **U.1990.416**.

For det fjerde indebærer »forureneren betaler princippet« som en anerkendt del af EF-retten og af dansk ret, at udgangspunktet ved større forureninger er skadevolders dækning af udgifter til genopretning af det naturlige miljø. Dette indebærer ikke objektivt ansvar – men selve anerkendelsen af

88. Se Juristen 1977 s.460.

89. I betænkning 1045, 1986 om betydelige risici nævnes, at det kan blive aktuelt at »medtage omkostninger til reetablering af det økologiske system og aktiviteterne i det nærliggende samfund« (side 157) – det sidste omfatter også mere afledte drifttab, som i dag ikke er beskyttet med henvisning til adækvans.

90. VL-dom af 4.6.1987, 1. afd. B 402/1984

»forureneren betaler princippet« peger på, at krav om genopretning af det naturlige miljø er en erstatningsbeskyttet interesse – bortset fra helt ubetydelige forureninger.⁹¹

For det femte har **U.1980.955Ø** anerkendt en *ikke reguleret næringsret* som erstatningsbeskyttet efter Grundlovens § 73 om ekspropriationserstatning i forbindelse med gennemførelse af Lov nr. 324, 1973, der indførte forbud mod søtransport af gods til Grønland ved private rederier. **U.1980.955Ø** er usædvanlig på mange måder. Domstolene har ikke praksis for at tilsidesætte lovgivers skøn over, hvad der er erstatningsfri regulering, og i denne sag drejede det sig om et indgreb, der blev foretaget for at sikre transport af forbrugsvarer til de små bygder til samme priser overalt i Grønland, som også fremhævet af den den dissenterende dommer. Endvidere var den virksomhed, der opnåede erstatning, etableret kun halvandet år før forbudet trådte i kraft, hvilket fremhæves af den dissenterende dommer, idet han bemærker, »at der vel kan tænkes tilfælde, hvor en erhvervsvirksomhed, hvortil der ikke kræves offentlig næringstilladelse, kan have krav på erstatning, hvis virksomheden forbydes som led i statsmonopolisering, men at det, når loven ikke hjemler en særlig billighedsersatning, må være en forudsætning for kravets anerkendelse, at næringsudøvelsen er således konsolideret, at den som en *velerhvervet formuerettighed* er omfattet af Grundlovens ejendomsbegreb. Denne status findes sagsøgernes rederivirksomhed ikke at have opnået, hvortil navnlig henses til virksomhedens kortvarige eksistens«. Flertallet fandt det derimod »uden betydning«, at virksomheden kun har været drevet i kortere tid. **U.1980.955Ø** understreger dermed en udvikling i retspraksis henimod en voksende anerkendelse af det, norsk ret betegner »*allemannsrettigheder* i næringen«.

Der kan imidlertid rejses flere indvendinger mod disse grunde til at anerkende, at udgifter til genetablering af det naturlige miljø er erstatningsbeskyttede. Det kan anføres, at mange miljøskader ikke rammer nogen afgrænset gruppe, men i princippet må bæres af alle samfundets medlemmer som en del af prisen for det fælles velstandsniveau. Endvidere vil en genetablering af det naturlige miljø ofte være umuligt eller uforholdsmæssigt omkostningskrævende, hvilket i disse situationer taler for at afskære en erstatningsbeskyttelse. Også den forurening af miljøet, som naturen ved egne kræfter relativt hurtigt overvinder, må som udgangspunkt holdes uden for erstatningsbeskyttelsen.

91. Samme synspunkt er også fremført på »Seminar on environmental law«, Barcelona sept. 1990 af den amerikanske advokat med speciale i miljøspørgsmål, Kyle E. McSllarrow i forbindelse med en gennemgang af EF-kommissionens forslag til direktiv om civilretligt erstatningsansvar for erhvervsmæssigt affald. Talen er gengivet under overskriften »Some thoughts on the liability associated with the cleanup of hazardous waste« i dokumenterne fra dette internationale seminar.

Tilbage er fire tilfælde, hvor der er stærke grunde for at antage, at domstolene vil anse udgifter til genopretning af det naturlige miljø for erstatningsbeskyttede uden særlig lovhjemmel:

1. Hvor der sker skade af væsentligt *omfang* på det ydre miljø, jvf. også Mbl. § 49, stk. 2,
2. Hvor der sker skade på særligt væsentlige *naturværdier*, som udryddelsestruede dyre- og plantearter,
3. Hvor en miljøskade rammer erhvervsinteresser som fiskeri og landbrug, fordi denne skade rammer en mere afgrænset gruppe af samfundets medlemmer,
4. Hvor en miljøskade godtnok ikke kan placeres i én af tre ovenstående grupper, men hvor baggrunden for skaden er en strafbar handling – specielt når sanktionen overstiger en mindre bøde.

I disse fire tilfælde kan meget tale for, at udvide erstatningsbeskyttelsen. Således vil skader på særligt beskyttede naturværdier som f.eks. udryddelsestruede arter af vilde dyr og planter formentlig ofte kunne være omfattet af krav om genetablering, hvor det overhovedet er muligt, da lovgiver netop har fastsat særligt forbud mod udryddelse af disse arter, og genetablering her må anses som et væsentligt værn til at hindre udryddelse.⁹² Hvor miljøskaden rammer ikke truede dyrearter som gråspurve, vil bevisproblemer med skadesomfang og problemer med genudsættelse af yngel sammen med en mindre tilbøjelighed til at forfølge sådanne skader yderligere bidrage til at udelukke et erstatningsopgør.

92. I dansk ret er Washintonkonventionen om international handel med udryddelsestruede vilde dyr og planter gennemført ved bekendtgørelse nr. 23, 1984, der jvf. § 17 indebærer straf for overtrædelse af reglerne, der i øvrigt er fastsat i EF-forordning 3626/82. Danmark har endvidere ratificeret Basel-konventionen om beskyttelse af Europas vilde dyr og planter samt naturlige levesteder ved Udenrigsministerens bekendtgørelse af 15.9.1986.

KAPITEL 10

Den retsstridige handling

10.1. Den teoretiske retsstridighedslære

I fremstillinger af de almindelige erstatningsregler antages det specielt i ældre litteratur, at der ved siden af den subjektive betingelse om skyld, forudsættes en *objektiv retsstridig adfærd*.

En række nyere forfattere har kritiseret denne antagelse. I »Risiko og skyld« s.37-39 antyder Trolle en kritik og peger på, at der også for retmæssige virksomheder ydes ulempeerstatning til naboer.

A. Vinding Kruse understreger, at begrebet kan knyttes til enten *årsagsforbindelsen*, *adækvansbetingelsen*, det *beskyttede retsgode* eller være kædet sammen med *culpa-betingelsen*, og at det objektive retsstridighedsbegreb derfor ikke er videre anvendeligt, men at begrebet kan anvendes som *afgrænsning af de erstatningsbeskyttede interesser*, der knyttes sammen med de handlinger, der forvolder skaden. A. Vinding Kruse nævner videre, at begrebet kan anvendes som *forbehold* for kun at ramme særligt dadelværdige handlinger.⁹³ Waaben betegner denne sidste afgrænsning af forhold, der ikke bør forfølges med straf som *typicitet*, og anvender udtrykket *retsstridighed* som en fælles betegnelse om de gerningsindhold, der ikke er objektive straffrihedsgrunde samt om typicitet (Strafferettens ansvarslære, 1987, s. 16.17).

I erstatningssager om miljøskader kan retsstridighedsbegrebet formentlig kun tjene til afgrænsning ved *selvhjælpshandlinger* og til afgrænsning af *den retmæssige forurening*.

10.2. Den retmæssige forurening

Gomard nævner i UfR.1978.B.59, at erstatning ikke beror isoleret på overholdelse af lovgivningens *formelle forskrifter*, men på om adfærden kan anses som forsvarlig, hvilket svarer til culpakravet. Herefter beror det alene på en

93. Erstatningsretten, 5. udgave, 1989, s.34-36.

konkret bedømmelse af forurenerens handling, om pågældende ud fra en normativ vurdering har handlet uforsvarligt og skal yde erstatning. Dette svarer til bedømmelsen i hovedparten af forureningssagerne og er udtrykkelig fremhævet i Cheminova-sagen i Ballerup, jvf. VL's dom af 13.1.1989.⁹⁴

Dette udgangspunkt modificeres af, at forurenerens handling i visse tilfælde må anses som *retmæssig*, d.v.s. at den skadegørende handling er en af retsordenen *legitimeret handling*, der følgelig som udgangspunkt må nyde retsordenens beskyttelse. En sådan legitimering af en skadegørende handling er nævnt i flere sager om miljøskader. I **U.1951.533H** begrundes en frifindelse af en landmand, der ved stensprængning havde forvoldt skade på minkfarm, med adækvans, samt at stensprængning er en rimelig landbrugsmæssig foranstaltning. I **U.1969.450V** om okkerforurening af vandløb begrundes frifindelse af landmand med, at der var sket underretning af dambruget i overensstemmelse med daværende Vandløbslov § 49, stk. 3, og at landbruget derved har »frigjort sig for ethvert erstatningskrav overfor disse brug«.

U.1987.118H vedrørte tilsvarende okkerforurening af vandløb og efterfølgende et dambrug i forbindelse med et dræningsprojekt. VL bemærkede i præmisserne, at »efter forarbejderne må det lægges til grund, at *retten til almindelig landbrugsmæssig dræning til afløb til bestående vandløb ikke tidligere var begrænset af forbudet i Vandløbslovens § 5 mod at tilføre vandløbet faste stoffer og væsker, der kunne skade vandløbet eller forurene, herunder forgifte dets vand. Efter forarbejderne må det endvidere lægges til grund, at tilførsel af okkerholdigt drænvand til vandløb i tiden før Mbl.'s ikrafttræden, ikke i sig selv medførte erstatningspligt, såfremt underretningspligten i vandløbslovens § 49, stk. 3. var iagttaget.*« Videre anfører VL, at »ordlyden af Mbl. § 17 må antages at omfatte okkerholdigt drænvand«. Men herefter fremhæver VL flere af miljøministerens utrykte svar på folketingsudvalgets spørgsmål, der kun omhandler *væsentlig okkerudskillelse*. På denne baggrund konkluderer VL, at der ikke i miljøministerens svar er »nogen afgørende stillingtagen til, hvorvidt Mbl. § 17 omfatter okkerholdigt drænvand«. VL's flertal frifinder herefter med henvisning til, at der ved gennemførelsen af Mbl. § 17 ikke skete ændringer i vandløbslovens § 2 og § 3, hvorfor retstilstanden ikke er ændret med Mbl. § 17, hvoraf følger, at der *fortsat er hjemmel til udledning af okkerholdigt drænvand*. Højesteret stadfæstede, idet der henvises til, at »i henhold til § 3, stk. 1 og 2 i vandløbsloven er det – som hidtil – tilladt enhver grundejer at sænke grundvandet på egen ejendom til den for dyrkningen nødvendige dybde ved almindelig udgrøftning og dræning med

94. Se VL-dom af 13.1.1989, B 2423/1985, B73/1986, B1830/1986, B 2137/1986 og B 176/1987.

afløb til bestående vandløb, ligesom det er tilladt grundejeren at aflede såvel overfladevand som vand fra almindelige drænings- og udgrøftningsanlæg til vandløbet«.

Af sagen fremgår således, at netop *retmæssigheden* eller lovgivningens *legitimering af den skadegørende handling* er afgørende for frifindelse for det objektive erstatningsansvar efter Vandløbsloven. Med Lov nr. 180, 1985 om okker forudsætter dræningsaktiviteter, der kan medføre okkerforurening nu godkendelse. Men når en sådan godkendelse foreligger, kan der næppe ifaldes erstatningsansvar på objektivt grundlag, da der ved godkendelsen kan fastsættes vilkår, hvorved den skadegørende handling fortsat må anses legitimeret.

Det er vanskeligt at overføre **U.1987.118H**'s præmisser til andre miljøskader, da det forudsætter, at der er objektivt ansvar, og at dette objektive ansvar kommer i konflikt med en lovhjemlet adgang til en bestemt forurening/risikobetonet aktivitet. Men i disse tilfælde foreligger der en situation, der falder ind under den tredeling som A. Vinding Kruse opstiller mellem retmæssige handlinger, objektivt ansvar og culpøs adfærd.⁹⁵

Det er derimod mere tvivlsomt, at udstrække præjudicen af **U.1987.118H** til tilfælde, hvor det retmæssige forhold beror på en offentlig tilladelse til koncessioneret virksomhed som gasføring og olieboring. Tilladelsen til disse aktiviteter må nemlig sammenholdes med disse særloves objektive ansvarsregler, hvilket udelukker, at ejeren af sådanne anlæg kan påberåbe sig retmæssighed. Også i andre tilfælde, hvor en offentlig myndighed har givet tilladelse eller godkendelse til en risikobetonet aktivitet efter Mbl. § 35, er det ikke udelukket at idømme erstatning efter en overordentlig streng culpanorm. Derimod vil mere fjerntliggende skadeforvoldelse ikke være omfattet af det strenge ansvar, men dette beror mere på adækvansbetragtninger end på overvejelser om aktivitetens retmæssighed. I disse tilfælde vil *interesseafvejningen* mellem handlingens *abstrakte nyttevirkning* og *konkrete skadeevne* udelukke, at frifindelse kan ske alene med henvisning til aktivitetens retmæssighed på grund af *farligheden* ved aktiviteterne.

I de tilfælde hvor der er givet tilladelse til en »skade« på omgivelserne forstået som en fastsat emissionsnorm for spildevandsudledning, en bestemt grænse for luftforurening og lignende, dér indebærer retmæssigheden af aktiviteten en formodning for, at forureneren er ansvarsfri, medmindre det påvises, at der er sket en *unødig* eller *grov uansvarlig* adfærd.

Landbrugsmaskinernes forurening af veje antages i en utrykt skrivelse fra Justitsministeriet af 12.7.1957 ikke at være omfattet af Færdselslovens § 87's forbud mod forurening af veje.⁹⁶

95. Se Erstatningsretten, 5. udgave, 1989, s. 63.

96. Jvf. Karnov, 1987, s. 1652.

Retspraksis har dog ikke anset, at retmæssigheden af landbrugsmaskiners forurening udelukker erstatning for eventuelle følgeskader, jvf. **U.1967.267H** og **U.1972.546H**, der begge domfældte med henvisning til omfanget af forureningen samt utilstrækkelige advarsels- eller oprensingsforanstaltninger. Trolle har i UfR.1967.B.259 kommenteret den første afgørelse med, at »da benyttelse af offentlige veje til kørsel med gødning – også intensiv kørsel – er *lovlig*, kan den forurening af disse, som er den sædvanlige følge heraf *ikke i sig selv være retsstridig*, selvom den fremkalder en risiko for de vejfarende.« Når der alligevel skete domfældelse, var det med henvisning til, at der samtidig må kræves tilstrækkelige foranstaltninger for at begrænse risikoen for skader. Sagerne om landbrugsmaskiners forurening understreger, at det forhold, at en skadegørende handling er legitimeret, ikke udelukker erstatningsansvar. Det må fortsat kræves, at forurenere udviser almindelig agtpågivenhed.⁹⁷

Retmæssigheden af en skadevoldende aktivitet er derfor ikke en blancoveksel for forurenere, men forrykker kravet til agtpågivenhed. Er den forurenende aktivitet som i de ældre sager om landbrugsmaskiners forurening af offentlig vej uden yderligere forskrifter, indebærer retmæssigheden ikke nogen voldsom forrykkelse af kravet til agtpågivenhed, da der skete domfældelse efter en ganske streng culpanorm. Men er den forurenende aktivitet omfattet af forskrifter om varsling og andre sikkerhedsforskrifter, vil bedømmelsen af erstatning for skader tage udgangspunkt i, at overholdelse af forskrifter fritager for ansvar – men næppe udelukke erstatning, hvor forureningen har været unødvendig eller åbenbart uansvarlig.

Retsstridighedsbetragtninger i forbindelse med retmæssige aktiviteter er derfor *ikke en objektiv betingelse* for erstatningsansvar, men alene et element i culpabedømmelsen, medmindre der som i **U.1987.118H** foreligger et objektivt ansvar, idet retmæssigheden af den forurenende aktivitet så indebærer en frifindelse for det objektive ansvar, men ikke udelukker erstatning efter en culpabedømmelse.

97. Ved Lov nr. 371, 1985 om vintervedligeholdelse og renholdelse af veje er der i § 17 en hjemmel til, at kommuner eller politiet fjerner forurening på vejen for den forurenendes regning, svarende til de i kapitel 8 omtalte regler om selvhjælpshandlinger i miljølovene.

10.3. Selvhjælpshandlinger

Som omtalt i kapitel 8 forudsætter iværksættelse af en selvhjælpshandling, at den *tilstand*, der gribes ind over for, kan betegnes som en *ulovlig tilstand*. Dette følger af, at det altid må overvejes, om indgrebet alternativt kan iværksættes ved påbud eller forbud, og et sådant forbud/påbud forudsætter dels hjemmel og dels, at det pågældende forhold er i strid med en materiel norm.

Ved bedømmelsen af, om en tilstand er ulovlig, indgår alene *objektive elementer*, da forurenerens kendskab eller »burde viden« er uden betydning for, om det er nødvendigt at iværksætte selvhjælpshandlingen, da indgrebet alene beror på, om risikoen er tilstrækkelig kvalificeret. Iværksættelse af en selvhjælpshandling forudsætter derfor ikke, at straffe- eller erstatningsrettens uagtsomhedsbetingelser er opfyldt, men knytter sig alene til, om de materielle normer er tilsidesat. Ved selvhjælpshandlinger må *tilstandens retsstridighed* derfor anses som en grundbetingelse.

Konkurrerende og medvirkende skadesårsager

11.1 Problemstillingen

Ved miljøskader er der ofte flere kilder til skaden. Ved ødelæggelser af bygninger og skove på grund af forurening af nedbør og luft, er det påvist, at såvel transport som opvarmning og elforsyning udgør kilder til disse skader. Ved hovedparten af skaderne på det naturlige miljø (flora og fauna) er det typiske billede, at det ikke er nogen *enkelt* betydelig handling, der medfører skaden, men en kumulation af forurenende emissioner. Alle disse typer af miljøskader giver ikke anledning til erstatningssager.

Dette skyldes en blanding af retmæssighed i den skadevoldende aktivitet (opvarmning, transport o.s.v.) og umulighed af at identificere de mange skadevoldere og afgrænse deres ansvar overfor hinanden, samt det forhold at offentlige myndigheder gennem tilskudsordninger og afgifter bidrager til at afværge de værste skadevirkninger af samfundets »almindelige« forurening.

Samtidig med disse *generelle miljøskader* opstår en række *konkrete miljøskader*, der er forårsaget af en mere afgrænset gruppe af forureningskilder. De generelle miljøskaders årsag kan hidføres fra den samfundsmæssige aktivitet i almindelighed på det nuværende niveau af vor civilisation. I modsætning hertil er de konkrete miljøskader forårsaget af en mere eller mindre klart afgrænset gruppe af forurenere, der kan være kendte eller ukendte.

I forhold til *betingelselæren* – *conditio sine qua non* – opfylder denne mere eller mindre ubestemmelige gruppe således kravet om, at skaden ikke vil være indtrådt alene på grund af den almindelige samfundsmæssige aktivitet og/eller naturens luner, hvorfor årsagsbetingelsen for erstatning som udgangspunkt er opfyldt ved konkrete miljøskader. Der forekommer dog en del grænsetilfælde, hvor det er nødvendigt at anvende *medvirkenslæren*.⁹⁸

98. Dette svarer til A. Vinding Kruses konklusion i Erstatningsretten, 5. udgave, 1989 s. 142, idet forholdene omkring forureningskader medfører, at medvirkenslæren har et større anvendelsesområde.

Uanset at årsagskravet som udgangspunkt er opfyldt ved de konkrete miljøskader, volder påvisningen af den mere bestemte erstatningspådragende årsagssammenhæng ofte vanskeligheder, da miljøskader ofte er karakteriseret af en betydelig adskillelse i rum og tid mellem årsag og virkning. Det kan være svært overhovedet at finde den (de) mulige forureningskilde(r), og selv om dette lykkes, er den identificerbare forureningskilde ikke nødvendigvis ene årsag, og måske er den slet ikke årsag. Kravet om årsagssammenhæng rejser derfor *bevisproblemer*, men ofte også problemer om medvirkende årsager. Analytisk er det en fordel at inddele problemerne i tre hovedgrupper:

1. Flere mulige forureningskilder, men *kun én er den rigtige*. Dette er i realiteten et spørgsmål om *bevisbyrde*.
2. Flere mulige forureningskilder, men den ene identificerbare forureningskilde *kunne alene have forårsaget skade*. Dette er det centrale emne for *konkurrerende skadesårsager* eller de selvstændigt virkende skadesårsager.
3. Flere faktiske forureningskilder, men den identificerbare forureningskilde har været *medvirkende årsag*. Dette problem deler sig i flere problemer:
  - a) Er en medvirkende faktor *naturkræfterne* eller forhold der må sidestilles hermed.
  - b) Er en medvirkende faktor skadelidtes *egen skyld*.
  - c) Er den medvirkende faktor *tredjemand*, og skal ansvaret for skaden bedømmes som en *solidarisk hæftelse* for hele skaden (som foreslået som hovedregel i forslag til EF-direktiv om erstatningsansvar for affald) eller skal den ansvarlige kun hæfte i forhold til sin skyld, d.v.s. *pro rata hæftelse*.

11.2. Bevisbyrde for skadesårsag

Udgangspunktet er, at det påhviler skadelidte at bevise årsagsforbindelse mellem et identificeret ansvarssubjekts skadegørende handling og den indtrådte miljøskade. Ligeledes er det op til skadelidte at godtgøre, at et identificerbart ansvarssubjekt har handlet culpøst i det omfang, der ikke gælder et objektivt ansvar. Kravet til skadeslidtes bevis for culpøs adfærd modificeres, hvis en handling frembyder *væsentlige kendelige risici*, idet »den initiativtagende og bestemmende part (ofte ansvarssubjektet) efter omstændighederne må kunne godtgøre, at alle rimelige sikkerhedsforanstaltninger var truffet, medmindre foretagelsen af handlingen fremstod som nødvendig eller stærk påkrævet«. ⁹⁹

99. Gomard: »Civilprocessen«, 2. udgave 1984, s. 343.

11.2.1. Ikke-identifikation af alle potentielle skadevoldere

Ved miljøskader bevirker adskillelse i rum eller tid mellem årsag og virkning, at skadelidtes første problem er overhovedet at finde potentielle skadevoldere (forurenere). Hvis tabet ækvivalerer med en selvhjælpshandling, vil efterforskningsudgifter være omfattet af tabet og følgelig af erstatningen, hvis efterforskningen identificerer forureneren, jvf. ovf. i kapitel 8. Efterforskningsudgifter vil også dækkes ved objektivi erstatningsansvar, jvf. **U.1988.260SH** om olieforurening fra skib. For skadelidte vil det være en fordel at lokalisere *alle* potentielle skadevoldere til den bestemte miljøskade, da tilstedeværelse af andre potentielle skadevoldere kan påvirke bevisskravet til årsagssammenhæng overfor en enkelt identificerbar skadevolder.

Der er dog forskel på de skadegørende handlinger, hvor der gælder et objektivi ansvar, og i tilfælde, hvor erstatning kun gives, hvis der er handlet uforsvarligt.

11.2.1.1. Erstatning betinges af uforsvarlig adfærd

Er en identificering af alle potentielle skadevoldere ikke mulig, og erstatning betinges af bevis for uforsvarlig adfærd, styrkes kravet til dette bevis, jvf. **SHT.1920.404**, hvor nogle lystfartøjer var beskadiget af olieforurening og B & W frifandt, da ikke godtgjort uforsvarlig adfærd fra B & W's side.

Modsat gælder, at kan det bevises, at en identificerbar potentiel skadevolder har handlet uforsvarligt, svækkes kravet til bevis for årsagssammenhæng i disse tilfælde, jvf. **U.1931.503H**, hvor manglende forholdsregler i forbindelse med mistanke om smitsom kalvekastning blev anset som culpøs og tilstrækkeligt bevis for årsagssammenhængen, selv om andre kilder ikke kunne udelukkes.

Tilsvarende resultat i **U.1951.317H** om en flygtningelejrs spildevand, der antoges at have medført dødsfald blandt nogle kreaturer. I denne sag havde Det veterinære Sundhedsråd anført, at andre årsager ikke kunne udelukkes, men Højesteret fandt årsagssammenhæng tilstrækkelig godtgjort og domfældte for uforsvarlig adfærd. Også **U.1990.254H** taler for ovenstående konklusion. I denne sag påstod en dambrugsejer, at et rensningsanlæg var årsag til forurening af vandløb og efterfølgende skade i dambrug. Af sagen fremgår, at et rensningsanlæg længere væk ikke helt kunne udelukkes, ligesom amoniakforurening fra dræneløb i åen kunne have forårsaget skaden, men da der var godtgjort en fejl, der kunne forårsage skaden, blev rensningsanlægget dømt. Endelig kan nævnes **U.1982.1111H**, hvor en fejl fra en identificerbar skadevolder afsvækkede muligheden af, at en anden havde forårsaget en betydelig gasekspllosion i Godthåb. I denne sag var den alternative skadevolder dog kendt.

11.2.1.2. Erstatning på objektivt grundlag

Af gennemgangen i kapitel 6 og 7 fremgår, at hvor lovgiver har fastsat et objektivt ansvar for en miljøskade, vil der i en række tilfælde være et stort antal potentielle skadevoldere – dette gælder særligt ved forureningsskader i hav og vandløb. Det må formentlig antages, at også i disse tilfælde påvirker et bevis for en identificerbar potentiel skadevolders uforsvarlige adfærd kravet til bevis for årsagssammenhæng mellem den mulige skadevolders aktivitet og skaden.

Retspraksis giver ikke klare eksempler herpå, men tre sager om olieforurening fra skibe leverer tydelige eksempler på små nuancers betydning for den frie bevisbedømmelse. I **U.1982.630SH** var fastslået olieudslip, og ved kemiske undersøgelser var konstateret identitet mellem skibets olie og den forurenende olie, men en brandinspektørs første vidneudsagn bevirkede en formodning for, at forureningens omfang var større, end det skibets olieudslip kunne have forårsaget, hvorfor frifindelse, da olieforureningen kunne stamme fra andre skibe. En utrykt VL-dom fra 1989¹⁰⁰ angik et olieudslip fra et identificerbart skib i et havnebassin, som medførte igangsættelse af forureningsbekæmpelse fra Esbjerg kommune, hvorved opsamledes en større mængde olie end det, der var sluppet ud fra det identificerbare skib. Der var ikke identitet mellem opsamlet olie og udslip, og nogle prøver var blevet væk – men selve forårsagelsen af foranstaltningerne bevirkede en domfældelse af skibet – men erstatning nedsat. Endelig kan nævnes **U.1988.260SH**, hvor olieudslip fra skib ikke var godtgjort, men hvor undersøgelser af kloaksystemet viste, at en olieforurening i en til havnen grænsende brønd ikke kunne stamme fra DLG (den vigtigste alternative potentielle forurener), medmindre der var overset forbindelser i kloaksystemet. På denne baggrund blev årsagssammenhæng anset for bevist.

11.2.2 Identifikation af alle potentielle skadevoldere

Hvor det lykkes skadelidte at finde frem til de mulige skadevoldere, er der to muligheder. Der foreligger enten flere selvstændigt virkende skadevoldende handlinger, eller kun den ene af de mulige skadevoldere kan være årsag. Uanset hvilken af disse situationer der foreligger, vil beviskravet til årsagssammenhæng være påvirket af, om en af de potentielle skadevoldere har handlet uagtsomt. Når erstatning for skade forudsætter culpa, gælder dette uden videre, jvf. **U.1965.90H**, hvor det ikke var udelukket, at årsag til en glideskade var frosset smeltevand, men hvor skaden også kunne skyldes en fabriks kloak, der var tilstoppet, hvorfor fabrikken dømt for hele skaden. I samme retning

100. VL-dom af 11.8.1989, B 290/1988.

er **U.1982.1111H** om gasekspllosion i Godthåb, hvor den konkurrerende årsag var ganske hypotetisk.

Modsat vil en ikke godtgjort uforvarlig adfærd fra en potentiel skadevolder bevirke, at domstolene vil være tilbøjelige til at anse en af de øvrige identificerbare skadevoldere som ansvarlig. Dette fremgår af **U.1958.28H** om en kommunes udlægning af muldvarpegift på en gårdejers jord, hvor flere kreaturer kort efter døde, men hvor en tidligere sprøjtning af frugttræer også kunne være årsag. Dommen lader ane, at når en nærliggende alternativ mulighed foreligger (specielt når skaden skyldes skadelidte selv) vil kravet til forvarlig adfærd måske være mindre strengt.

I denne retning går også en række afgørelser, hvor skadelidte anses for at have *medvirket* til skaden – således: **U.1940.673** (mølleedæmning), **U.1949.425** (dynamitskader på hus), **U.1959.818Ø** (elmetræers vandsugning), **U.1977.612Ø** (oversvømmelse af fabrik) og **U.1983.100H**.

U.1989.692H om Phønix' fenolforurening indeholder en række bidrag til belysning af konkurrerende skadesårsager. I denne sammenhæng skal alene nævnes, at et af kravene i sagen fra vandforsyningen var erstatning for udgifter til omlægning af vandforsyningen. Højesteret frifandt Phønix for denne skade uanset, at denne omlægning af vandforsyningen skyldtes, at afværgeforanstaltningerne mod fenolforureningen vil forøge okkerforureningen, da omlægningen »må betragtes som et led i den samlede vandindvinding og ikke alene nødvendiggjort af forureningsfare som følge af fenolnedsvivning fra fabriksområdet«.

Alene et tidsmæssigt sammenfald kan efter omstændighederne anses som tilstrækkelig bevis for årsag, hvor der er objektivt ansvar, jvf. **U.1973.729B** om en fabriks giftsprøjtning af nogle marker, der grænsede op til bistader.

På grundlag af ovenstående gennemgang af praksis med hensyn til bevisbyrde for årsagssammenhæng ved miljøskader, må dansk rets almindelige hovedregel om, at det er op til skadelidte at godtgøre årsagen, anses som gældende.¹⁰¹ Efter Phønix-sagen, (**U.1989.692H**) må det tilføjes, at når det godtgøres, at en sandsynlig skadevolder har handlet culpøst i sin farlige virksomhed, *kan* dette indebære, at en skadevoldende handling anses for gennemført – uanset at det culpøse forhold ikke har noget med sagen at gøre. I denne sag var der ikke så meget tvivl om, at fenolforureningen stammede fra Phønix, men da virksomheden blev dømt i 1958 (**U.1958.365H**) for den samme skade, var det afgørende, om der efter dette tidspunkt var sket nedsvivning. Dette var ikke godtgjort på nogen konkret måde i sagen, men fandtes tilstrækkelig indiceret ved en overtrædelse af en anden sikkerhedsforskrift.

101. Dette svarer også til forslaget til EF-direktiv om erstatningsansvar for erhvervsmæssigt affald, EFT. 1989 C. 251/04, art 4 stk 6.

Selv om **U.1989.692H** således slækker kravet til bevis for årsag, er bevisbyrden ved miljøskader dog ikke i nærheden af de norske regler. Efter den norske forurensningslov § 59 stk 1, er det nemlig den potentielle skadevolder, der har bevisbyrden for, at han ikke er årsag til skaden. Sverige er ikke gået så langt som Norge, men har »nøjedes« med at slække beviskravet til, at erstatningsansvar kan gøres gældende når »skador som störningen skaligen *kan antas ha örsakat* med hänsyn til störningens och skadeverkningsart, andra möjliga skadesörsaker samt omständigheterna i övrigt«, jvf. § 2. Sverige har således ikke indført en omvendt bevisbyrde, jvf. også bemærkningerne til betænkning om erstatningsansvar for miljøskader 83:7, s. 11 og s. 164-173, samt den svenske justitsministers bemærkninger til lovforslaget s. 29. Med gennemførelsen af det objektive ansvar for miljøskader i Tyskland er gennemført en formodningsregel, der minder om de norske regler, jvf. UmweltHG § 6.

11.3. Selvstændigt virkende skadesårsager

En særlig gruppe af tilfælde er de selvstændigt virkende årsager, den *kumulative kausalitet*. Der er her tale om tilfælde, hvor begge de mulige skadevolder udmærket kan have forårsaget skaden, idet skaden ikke forøges mere end til et vist niveau. Dette vil typisk gøre sig gældende ved brande, flere samtidige eksplosioner, og ved store forureningskader på dambrug. Disse sager rejser spørgsmål om, i hvilket omfang en skadevolder hæfter solidarisk for hele skaden, samt hvilke krav til bevis for årsag der stilles.

U.1914.897H om en gnistskade fra et tog er et eksempel på en sådan konflikt. Flere tog passerede inden for et relativt kort tidsrum en bygning, og togene var ejet af henholdsvis en privatbane og DSB. Ansvar for de gnistskader, som de brunkulsdrevne lokomotiver forårsagede, var culpa med omvendt bevisbyrde. Ejendommens brandforsikring havde sagsøgt privatbanen. Højesteret frifandt, selv om Højesteret fandt det sandsynligt, at skaden hidrørte fra et af de passerede tog, idet der ikke med sikkerhed kunne fastslås, at ilden skyldtes en gnist fra privatbanens to tog. Afgørelsen kritiseres af Trolle med henvisning til, at »banerne bærer et objektivt ansvar, fordi de udsætter de langs dem liggende ejendomme for fare for gnister«, og at der ikke er »nogen rimelig grund til at ejendommen skal bære risikoen, fordi banelegemet benyttes af to selskaber«, hvorfor de burde hæfte solidarisk. Trolle anfører, at dommen er fra 1914, og at en lignende afgørelse derfor næppe vil blive truffet i dag.¹⁰² A. Vinding Kruse peger også på den solidariske hæftelse som ud-

102. »Risiko og Skyld«, 2. udgave, 1969 s. 276.

gangspunkt, hvor der er selvstændigt virkende årsager – uanset om de i øvrigt virker i et samvirke.¹⁰³

Der foreligger ikke retspraksis, der nærmere kan belyse, om det solidariske ansvar kan gøres gældende overfor en potentiel selvstændigt virkende årsag til en miljøskade.¹⁰⁴ Ved skibes olieforurening er det dog tvivlsomt, om det solidariske ansvar gælder. I **U.1955.724**, hvor to skibe uafhængigt af hinanden medvirkede til et tredje skibs kollision med Knippelsbro, blev der således statueret proratarisk hæftelse ud fra en analogi af Sølovens § 220, stk. 2, der alene omhandler sammenstød.

Men synspunktet er uden henvisning til Sølovens § 220, stk. 2 fulgt op i den tidligere omtalte udtrykte VL-dom fra 1989.¹⁰⁵ Det sagsøgte skib havde i dette tilfælde ikke forårsaget hele olieforureningen, men VL bemærkede, »at også en relativ lille mængde gasolie ville kunne optages ved den anvendte fremgangsmåde med brug af flydespærre og »tallerkenskimmer««. VL endte med at dømme skibets reder til at betale halvdelen af udgifterne til forureningsbekæmpelse, men dommens præjudice er usikker, da manglende indentitet mellem opsamlet olie og skibets udslip af olie, kan have påvirket bedømmelsen.

11.4. Medvirkende skadesårsag

Indledningvis må begrebsmæssigt sondres mellem de *selvstændigt virkende skadeårsager* og de *medvirkende årsager*.

De selvstændigt virkende skadesårsager består af to uafhængige forløb, der kan illustreres med nedenstående figur 1.

Figur 1. De selvstændigt virkende skadesårsager

Skadevolder 1 ⇒ hypotetisk miljøskade

Skadevolder 2 ⇒ hypotetisk miljøskade

103. Erstatningsretten, 5. udgave, 1989, s. 152. A. Vinding Kruse præciserer i forbindelse med **U.1914.897H**, at der ikke var objektivi ansvar på daværende tidspunkt for jernbanedrift, men omvendt bevisbyrde. Alene det ændrede ansvarsgrundlag svækker præjudicen af U.1914.897H, men også ved omvendt bevisbyrde kan der formentlig stilles spørgsmål ved afgørelsen.

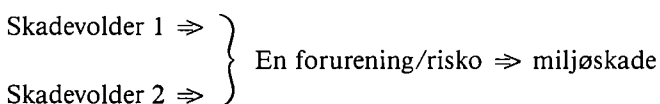
104. Efter norsk ret er udgangspunktet en solidarisk hæftelse ved selvstændigt virkende årsager til en miljøskade jvf. Forureningsloven § 59 stk 2.

105. VL-dom af 11.8.1989, B 290/1988.

Problemet er at fastlægge, hvem den faktiske skadevolder er, samt om tilfældighederne skal komme den, der går fri, til gode. Det sidste afviser A. Vinding Kruse og peger på, at skadevolder 1 og 2 må hæfte solidarisk¹⁰⁶ – hvorfor identifikation af skadevoldere ved miljøskader kan medføre større chancer for dækning for skadelidte.

Ved de medvirkende skadesårsager kan hændelsesforløbet grafisk illustreres med nedenstående figur 2.

Figur 2. Medvirkende skadesårsager

Med dette understreges, at det netop er samvirket mellem skadevolder 1 og skadevolder 2, der frembringer skaden, modsat de konkurrerende skadesårsager.

Den problemstilling, der her skal omtales, vedrører figur 2, d.v.s de tilfælde, hvor flere årsager har medvirket til en miljøskade således, at skadens omfang eller indtrædelse beror på en samvirken af årsager, *komplementær kausalitet*. Da de medvirkende årsager kan have forskellig vægt og kan udgå fra enten skadelidte selv, fra naturens luner/den »almindelige« forurening eller fra tredjemand, vil problemerne blive behandlet hver for sig.

11.4.1. Naturkræfternes medvirken

Når man opfatter naturkræfterne i videste forstand, er det indlysende, at enhver skade indtræder under medvirken af naturkræfterne, f.eks. tyngdeloven, vindforhold eller nedbør. Naturkræfterne kan enten optræde som den skadeudløsende begivenhed eller som en forstærkende skadefaktor. Bedømmelsen af erstatningsansvar må nødvendigvis være forskellig i de to situationer.

11.4.1.1 Naturkræfterne den skadeudløsende faktor

I det omfang der er tale om naturbegivenheder, der optræder *konstant* (tyngdeloven) eller med *regelmæssige mellemrum* det pågældende sted (frost, storm, betydelig nedbør o.s.v.) er udgangspunktet, at det forventes af ansvarssubjektet for den skadegørende genstand (ting, emission eller lignende),

106. Erstatningsretten, 5. udgave, 1989 s. 150.

at pågældende har indrettet sin adfærd efter muligheden af disse *forudsigelige* begivenheder. Culpanormen relaterer sig derfor til forudsigeligheden af en fare i forbindelse med en *undladelse*.

Således domfældelse i **U.1921.863Ø** for skader forvoldt af et skibsvrag, der lå i strandkanten under storm, selv om ejer havde købt skibet kort forinden og blot ikke havde nået at fjerne det. Frifindelsen i **U.1945.547**, hvor et tag blæste af et hus, beror ikke på at skaden var forårsaget af en storm, men på at den ansvarlige havde overholdt bygningsforskrifterne, hvorfor tilsidesættelse af bygningsforskrifter også modsat medførte ansvar for en væltet skorsten under storm i **U.1935.663**. Frifindelsen af en kommune for ansvar for oversvømmelsesskader i **U.1985.886H**, fordi det var uklart, om oversvømmelsen skyldtes manglende oprensning eller sne og isdannelse i et vandløb, beror heller ikke på at sne og is er uforudsigelig, men på at der ikke var »grundlag for at fastslå, at kommunen har haft pligt til at fjerne is og sne«, og at årssagssammenhæng mellem manglende oprensning og oversvømmelse ikke var bevist. VL var nået til det modsatte resultat, da VL vendte bevisbyrden om, så kommunen skulle bevise, at der var gjort det fornødne.

Derimod er frifindelsen i **U.1987.258H** bl.a. begrundet med, at en oversvømmelsesskade var »forårsaget af det *kraftige og usædvanligt langvarige regnskyl*« – idet det på denne baggrund ikke blev anset for uforsvarligt, at kommunen havde ændret i den oprindeligt planlagte dimensionering af kloakanlægget.¹⁰⁷

Forudsætningen for at skadevolder ifalder ansvar for en skade, hvor *midlertidige* naturbegivenheder har fremkaldt skadeforløbet, er som udgangspunkt, at kun *forudberegnelige* naturbegivenheder kan medføre ansvar, mens *naturkatastrofer* som jordskælv, orkaner, tyfoner og lignende ikke kan danne grundlag for noget erstatningskrav – heller ikke for erstatning i kontrakt, jvf. Købeloven § 24.

Dette gælder i reglen også, hvor lovgiver har fastsat et objektivt ansvar, jvf. f.eks. Atomskadeerstatningsloven nr. 332, 1974 § 13, stk. 2 og Søløvens § 268. Modsat indeholder Havmiljøloven nr. 130, 1980, ikke et sådant forbehold,

107. Se også Mogens Hornslets kommentar i UfR.1987.B.288, som fremhæver, at dommen afviser objektivt ansvar samt ansvar med omvendt bevisbyrde for culpa, idet et sådant skærpet erstatningsansvar må kræve lovhjemmel eller »i hvert fald meget stærke grunde, og at det var den overvejende opfattelse, at sådanne grunde ikke var til stede her. *Det har spillet en betydelig rolle, at den naturbegivenhed – det kraftige og usædvanligt langvarige regnskyl – der var den udløsende skadesårsag i U.1987.258H på markant måde afveg fra de omstændigheder, der begrundede det objektive erstatningsansvar i de tre domme fra 1983*« (**U.1983.714H**, **U.1983.866H** og **U.1983.895H**).

jvf. § 58, jvf. § 46. Noget forbehold for usædvanlige naturbegivenheder ses heller ikke i forbindelse med det objektive erstatningsansvar i Lov om naturgasforsyning § 7, i Lov om olierørledning nr. 291, 1981 § 5, i Undergrundsloven § 35 eller i Råstofloven § 25, stk. 3.

Mellem det forudberegnelige og naturkatastrofen er der et mere gråt område, hvor begivenheden nok er forudberegnelig, men så *vanskelige at opdage eller forudsige*, at det findes stødende, hvis den ansvarlige skal hæfte for skaden. Således frifindelse i **U.1943.162** for væltet 90-årigt træ, da ikke krav om at ejer er forstkyndig, hvilket heller ikke kræves af amtsvejvæsenet, jvf. **U.1953.519**.

Hvis der er klaget eller advaret om faren, er der mere vidtgående krav til den ansvarliges agtpågivenhed, jvf. **U.1983.762B**, om et poppeltræ der væltede dagen efter, at naboer havde anlagt sag om beskæring efter gentagne anmodninger om, at træet skulle besigtiges af en gartner – træet fremstod frisk og sundt, men ejer domfældt.

Et helt særligt tilfælde af årsagssammenhæng foreligger ved skader, der alene eller overvejende forårsages af naturbegivenheder. Disse skader er delvist *forsikringsdækkede*, men et særligt problem er opstået i forbindelse med de skader, der forvoldes af *stormfloder*, hvor der ikke er ydet forsikringsdækning. På denne baggrund er der fremsat lovforslag (nr. 36, 1990-91), der indebærer en forsikringsdækning, hvor præmien opkræves i forbindelse med brandforsikringen. Den ubetingede erstatning, der ydes i disse tilfælde, modificeres dog dels af en selvrisiko på 5% (§ 4, stk. 2) og dels af *accept af risiko* (§ 5, nr. 1), af *egen skyld* (§ 5 nr. 2, 3, 4 og 6) samt af skadelidtes *tabsbegrænsningspligt* (§ 5, nr. 5). Se i øvrigt betænkning nr. 1208, 1990 om dækningsordninger for skader forårsaget af stormskader.

11.4.1.2 Naturbegivenheder forværrer skadevirkning

Hvor skaden ikke forårsages af samspil, men *kun forværres af en medvirkende naturbegivenhed*, har retspraksis været tilbøjelig til at domfælde skadevolder, men at nedsætte erstatningens størrelse, også hvor naturbegivenheden må siges at være forudberegnelig for skadevolder, jvf. bl.a. **U.1952.53H**. Denne sag angik olieforurening fra nogle tyske ministrygere, hvor skadevirkningen på nogle hyttefæde med krabber blev forøget på grund af varm og stille sommer. Højesteret domfældte for culpøs olieforurening, men nedsatte erstatningen både med henvisning til manglende dokumentation for tab og med henvisning til den lune sommer.

Et tilsvarende resultat i **U.1928.378**, hvor Københavns vandforsynings pumpning kun var medvirkende årsag til skader på rørskær og enge. Af domsreferatet fremgår, at skønsmændene fandt flg. fordeling af årsagerne:

Flodemålstenenes for lave beliggenhed (25%),
Rørlednings tilstedeværelse (20%) –
Vandforsyningens pumpning 55%.

De to første forhold var kendte af vandforsyningen – men erstatning nedsat til lidt under halvdelen.

U.1959.818Ø om et afvandingsprojekt, der medførte, at der senere indtrådte sætningsskader på den ene af 4 længer i en gård, afviger en smule fra ovenstående. Af sagen fremgår, at afvandingsprojektet havde medført øget vandopsugning fra elmetræer nær den pågældende længe, hvilket efterfølgende havde medført sætningsskader. ØL frifandt med henvisning til, at denne årsagssammenhæng var »fjerntliggende og upåregnelig«, altså adækvansbetragtninger. Resultatet kan virke en smule stødende, da det ikke kan være ukendt for Landbrugsministeriets eksperter, at afvanding medfører forøget vandopsugning fra specielt elmetræer.

11.4.2 Skadelidtes medvirken

I den juridiske teori sondres der mellem to tilfælde af skadelidtes »medvirken« til skaden. I det ene tilfælde er der tale om *accept af risiko*, der betegnes som en *objektiv erstatningsfrihedsgrund*, og i det andet tilfælde taler man om *egen skyld*, som en *erstatningsnedsættelses- eller fritagelsesgrund*.

Den juridiske teori forudsætter således, at det er muligt at adskille de tilfælde, hvor skadelidte på grund af uforsigtighed er *medvirkende årsag*, fra de tilfælde, hvor skadelidtes adfærd medfører, at skadevolders handling legaliseres. Sondringen har naturligvis en vis mening, hvor erstatning forudsætter uforvarlig adfærd fra skadevolder (culpa), idet det f.eks. ikke kan bebrejdes en bokser, at han slår på en modstander i en boksering – denne må have accepteret risikoen. A. Vinding Kruse advarer mod helt at lade erstatningsansvar bortfalde ud fra et risikosynspunkt,¹⁰⁸ hvilket i særdeleshed må understreges ved miljøskader.

Generelt kan det nemlig ikke antages, at placering i nærheden af farlige virksomheder indebærer nogen accept af skader på grund af forurening eller uheld på disse virksomheder, jvf. **U.1915.296** (svovlforurening) og **U.1938.317H** (losseplads). I **U.1936.1078H** er synspunktet yderligere udstrakt til, at Københavns kommune skulle yde erstatning for sætningsskader, der skyldtes sænkning af vandløb samt pumpning af grundvand, selv om huset var *opført efter* sænkning af vandløbet og i øvrigt var dårligt funderet, med henvisning til det objektive ansvar i vandforsyningsloven.

108. Jvf. A. Vinding Kruse, Erstatningsretten, 5. udgave 1989 s.46.

Dette princip blev gentaget i **U.1946.1160Ø**, hvor et gods led oversvømmelsskade. Godset var placeret nær havet og kun en halv til en hel meter over dagligt vande og havde i øvrigt ikke vedligeholdt digerne tilstrækkeligt (tætte-re kan man vel næppe komme på accept af risiko). Amtet blev imidlertid dømt for culpøst at have forsømt sin oprensingspligt – men erstatning dog nedsat. Samme linie er fortsat i **U.1961.574H**, hvor det af domsreferatet fremgår, at årsagen til en betydelig oversvømmelsskade var dårlig vedligeholdelse af en grøft, som påhvilede skadegører og skadelidte i forening, idet erstatningskravet her også kunne begrundes i en særegen nabofejde. Tilsvarende fandt **VLT.1955.374** ikke, at parceller ved at have etableret sig *efter* anlæg af en brietfabrik havde accepteret en hvilken som helst ulempe.

Denne afvisning af, at skadelidtes accept af risiko kan medføre bortfald af erstatningsansvar for en miljøskade, er også gennemført i **U.1958.365H** om Phønix' fenolforurening af grundvand. Af sagen fremgår, at der på området havde været drevet vejmaterialefabrik siden 1923/24 (af Phønix siden 1934), og at vandværket var anlagt med baggrund i en udvidet vandindvindingsret i 1937 – på trods af at der allerede i 1928 var konstateret fenolforurening af brønd, og at der i den anledning var gennemført en sag, der endte med frifindelse under henvisning til, at de påberåbte ulemper var afhjulpet. Af sagen fremgår videre, at kommunen placerede vandforsyningen i en afstand af 150 meter fra Phønix' grund, samt at der i 1952 blev gennemført en sprængning af borehullet, der muligvis havde medført, at det fenolholdige grundvand blev ledt mod vandforsyningen. Vandforsyningens meget vidtgående accept af risiko medførte imidlertid hverken bortfald eller nedsættelse af erstatningskravet mod Phønix. Påstanden om vandforsyningens egen skyld/accept af risiko blev gentaget af Phønix i den senere sag om udgifter til bortkørsel af forurennet jord i **U.1989.692H**, men også i dette tilfælde afvist af Højesteret.

Ved de alvorlige forureningsskader må det derfor i almindelighed antages, at domstolene vil se bort fra synspunktet accept af risiko som diskulperende for erstatningsansvar.

Dette modificeres dog af de tilfælde, hvor skadelidtes virksomhed er *særlig følsom*, jvf. således ældre praksis med hensyn til støjskader på minkfarme, **U.1942.155H**, **U.1951.533**, **U.1955.607**, **U.1956.742** og **U.1957.659**, der alle fri-fandt med henvisning til en blanding af egen skyld og skadens upåregnelighed.¹⁰⁹ Med baggrund i nyere praksis om minkfarme må det antages, at særlig overfølsomhed formentlig kun kan gøres gældende af skadevolder, hvor følsomheden ikke er almindelig kendt.¹¹⁰

109. Denne *særligt følsomme virksomhed* er fremhævet af Trolle som grundlag for frifindelse, i UfR.1967.B.210 samt i »Risiko og Skyld«, 2. udgave 1969, s.442-451

110. De seneste domme om støjskader på minkfarme og lignende har alle domfældt. Således domfældelse i **U.1971.214**, **U.1981.415**, **U.1983.189** og **U.1986.371**.

Ved miljøskader knytter betydningen af egen skyld og accept af risiko sig især til tilfælde, hvor skaden skyldes eller forstærkes af skadelidtes *særligt følsomme virksomhed/genstand*. I **U.1949.425** om sætningsskade i ejendom på grund af sprængning skete frifindelse, da rystelser ikke var større, end hvad et normalt hus må kunne tåle, og med henvisning til, at skaderne var indtrådt alligevel under frostvejr på grund af husets dårlige fundering.

I **U.1941.291H** er skadelidtes egen skyld brugt som begrundelse for nedsættelse af erstatningen. Sagen angik fiskedød i dambrug på grund af manglende vandtilførsel, der skyldtes, at to lodsejere havde udladt at fjerne tilflydt grøde. Dambrugsejeren havde besigtiget kl. 18.00, hvor der ikke var nogen problemer, og ved ny besigtigelse kl.23.30 samme dag opdagede ejeren stop for vandtilførsel, hvorefter dambrugsejer havde arbejdet hele natten. Med henvisning til dambrugets *følsomhed* over for ganske kortvarige stop for vandtilførslen, og at dambrugsejeren må »regne med at regulativet (om oprensning) ikke blev nøje overholdt«, blev erstatningen nedsat til 2/3.

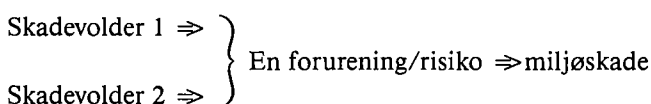
Det forekommer derimod mere indlysende, at Højesteret i **U.1968.84H** valgte at se bort fra såvel accept af risiko som egen skyld, uanset at sætningsskaderne i det 500 år gamle Aalborg Kloster delvis skyldtes mangler i funderingen. Sætningsskaderne opstod i forbindelse med et byggeri på Budolfi Plads i Aalborg, og andre tættere liggende huse ved byggeriet var ikke beskadede. Højesteret fandt ikke, at mangler i funderinger m.v. kunne bevirke nogen ansvarsfritagelse for bygherren på Budolfi Plads.

Bedømmelsen af egen skyld beror endvidere i høj grad på, om skadevolder har handlet *uforsvarligt*, jvf. ovenstående frifindelse og modsat domfældelsen i **U.1958.300H**. VL havde ikke fundet et gravearbejde uforsvarligt, men bemærkede, at arbejdet »begunstigede« virkningen af den dårlige fundering, mens Højesteret fandt forholdsreglerne uforsvarlige på grundlag af ny skøns-erklæring og domfældte. Tilsvarende beroede frifindelsen i **U.1977.6120** på, at kommunen ikke havde handlet uforsvarligt. Sagen angik et usædvanligt regnskyls oversvømmelse af nogle fabriksbygninger, hvor kommunen blev frikendt med henvisning til, at fabrikken havde bygget på vandlidende arealer og ikke trods kommunens opfordring havde indbragt spørgsmålet om afvanding for landvæsenskommissionen.

11.4.3. Tredjemands medvirken

Ved de medvirkende skadesårsager kan hændelsesforløbet som nævnt ovf. grafisk illustreres med nedenstående figur 3.

Figur 3. Medvirkende skadesårsager

Med dette understreges, at det netop er samvirket mellem skadevolder 1 og skadevolder 2, der frembringer skaden, modsat de konkurrerende skadesårsager. A. Vinding Kruse finder ikke større betæneligheder ved at lade skadevolder 1 og 2 hæfte solidarisk for skaden, når der foreligger fornødent ansvarsgrundlag – bortset fra de tilfælde, hvor der er betydelig forskel mellem de to skadevolderes andel i skadesårsagen. Imidlertid omfatter A. Vinding Kruses eksempel kun *uafhængigt medvirkende årsager*, mens et *faktisk samvirke* mellem skadevolder 1 og 2 er uomtalt. Men hvor skadevolder 1 er sagsøgt, og skadevolder 2 er en tredjemand, påvirkes bedømmelsen af et erstatningsansvar af, om der er tale om et *faktisk samvirke* mellem skadevolder 1 og 2, eller om skadevolder 1 og skadevolder 2 er *uden forbindelse*, og det derfor er tilfældighedernes ugunst, der frembringer den samlede skade/risiko. Der må endvidere tages hensyn til, hvilken isoleret (hypotetisk) skadevirkning hver af de to skadevoldere alene ville have frembragt.

11.4.3.1. Et faktisk samvirke mellem ansvarssubjekter

I forhold til de situationer, hvor naturkræfterne eller den almindelige forurening er en medvirkende årsag, er situationen principielt den samme, hvis skadevolder 1 og 2 indgår i et faktisk samvirke, idet virkningen i disse situationer også er *forudberegnelig*. Det bør derfor i almindelighed ikke komme nogen af dem til gode, at kun samvirket har fået skaden til at indtræde – hvorfor begge ved faktisk samvirke må hæfte solidarisk, jvf. f.eks. **U.1971.672V** og **U.1976.142H**. I den første sag blev en kødbenmelsfabrik dømt for skader på et dambrug i forbindelse med igangsætning af et ikke helt færdig monteret rensningsanlæg, men i den anden sag, blev firmaet, der havde monteret, dømt til at betale kødbenmelsfabrikkens erstatning (regres).

Princippet om solidarisk hæftelse modificeres, hvor samvirket er mellem en *arbejdsgiver* og dennes *ansatte*. Efter DL 3-19-2 om husbondansvar hæfter arbejdsgiveren for de skader, den ansatte forvolder i tjenesten, mens den ansatte som hovedregel vil være fri for erstatningsansvar, med mindre den ansatte har handlet groft uforsvarligt/forsættligt og ikke alene i arbejdsgiverens interesse, og arbejdsgiverens medvirken i øvrigt er helt ubetydelig, jvf. Erstatningsansvarsloven (EAL) § 23, stk. 2.

Hvor det faktiske samvirke er relationen mellem en *bygherre* og en *entreprenør*, har det givet anledning til en del debat, i hvilket omfang der er solida-

risk hæftelse for erstatning. Debatten er præget af, om der er objektivt ansvar for skader fra udgravningsarbejder, men når der ses bort fra dette spørgsmål, vil bygherre og entreprenør normalt hæfte solidarisk for skaden, idet entreprenøransvaret dog vil bortfalde, hvor entreprenøren har handlet efter bygherres nærmere anvisning og ikke har handlet uforsvarligt.¹¹¹

Problemet minder om arbejdsgiver-ansvaret, og i enkelte domme, er relationen mellem selvstændige da også bedømt efter en relation, der minder om DL 3-19-2, jvf. således **U.1981.564V** hvor et firma, der havde indkøbt sprøjte-væske, og i hvis interesse giftsprøjtningen skete, måtte hæfte for skade på nærliggende marker forårsaget af entreprenør, idet VL bemærkede, at firmaet »ikke ved at overlade sprøjtningen, som må betegnes som værende af farlig karakter, vil kunne fralægge sig ansvaret«.

Er »samvirket« mellem flere ansvarssubjekter alene, at de er henholdsvis *tidligere forurenere af en grund* og *nuværende ejer*, stiller sagen sig anderledes. Efter Mbl. § 54, stk. 1 har den aktuelle ejer en strafsanktioneret pligt til straks at anmelde fare for forurening, som dog næppe kan medføre nogen erstatningspligt for usikre formodninger om tidligere ejeres aktiviteter, jvf. Gomard i UfR.1978.B.64.

Men bevirker den tidligere ejers forurening eller mangler ved den overtagne ejendoms installationer skade på tredjemand, hæfter den nye ejer for disse skader efter en culpa-norm, jvf. bl.a. **U.1969.923Ø**, der dog anvender et næsten objektivt ansvar.

Efter forslaget til EF-direktiv om ansvar for erhvervsmæssigt affald hæfter den nye grundejer solidarisk for alle forureningsskader på objektivt grundlag. Har den nye ejer betalt erstatning, rejser dette spørgsmålet om adgangen til regres hos den tidligere ejer.

Gomard antager, at erstatningskrav for miljøskader over for den tidligere ejer kun kan »gøres gældende af den nuværende grundejer, men *kravet kan transporteres f.eks. til den kommune*, som udfører det nødvendige rengøringsarbejde efter aftale med grundejeren eller som *selvhjælpshandling*« (UfR.1978.B.66).

En sådan ubetinget adgang gælder dog ikke, når den tidligere ejer har oplyst om den tidligere forurening, og dette er indgået i prisen, jvf. **U.1989.692H**, hvor Arbejdernes Andels Boligforening (AAB) havde betalt 520.000 kr for kommunens udgifter til oprensning, og Højesteret afviste, at kravet kunne gøres gældende som »et krav afledt af AAB's krav mod sagsøgte (Phoenix) som sælger«. Den tidligere ejer, der har forurennet, skal erstatte for skader efter de almindelige erstatningsregler, jvf. bl.a. **U.1989.692H** om Phoenix' forurening og VL-dom af 13.1.1989 i Cheminova-sagen.

111. Jvf. W.E. von Eyben i UfR.1989.B.81 – specielt s.84-85.

11.4.3.2. Uafhængige medvirkende

I disse situationer antager A. Vinding Kruse som nævnt, at der gælder en solidarisk hæftelse for skaden mellem skadevolder 1 og 2 – forudsat at fornødent ansvarsgrundlag er tilstede. En støtte til dette synspunkt findes i **U.1958.365H**, hvor en tidligere ejer havde medvirket til skadeforøgelsen. Phoenix havde dog overtaget ejendommen i 1934, hvorfor den tidligere ejers andel i skadeomfanget (fenolforgiftning af grundvand) formentlig var begrænset.

Måske er det også A. Vinding Kruses antagelse, der har påvirket bedømmelsen i **U.1982.1111H** om gasekspllosion i Godthåb, hvor det var usikkert om et indre eller ydre gasanlæg var årsag. Men hvis dette er tilfældet, er det overflødigt, når Højesteret i præmisserne vælger at se bort fra den hypotetiske mulighed for, at det ydre anlæg var (medvirkende) årsag, idet Højesteret i så fald kunne have nøjedes med at henvise til, at det culpøse forhold fra entreprenør på det indre anlæg under alle omstændigheder måtte forventes at være en medvirkende årsag, hvorfor denne entreprenør måtte hæfte for hele skaden. Også i domsreferatet fra VL's afgørelse fra jan. 1989 i Cheminova-sagen antydes en svag mulighed for, at en efterfølgende ejers byggearbejder på grunden havde medført eller forstærket skaden, hvilket VL afviste at lægge til grund.

Når der er handlet uforsvarligt af en medvirkende skadevolder, og dennes bidrag til skaden ikke er ubetydelig, er der ikke store betænkeligheder ved A. Vinding Kruses antagelse. Men den solidariske hæftelse må dog forudsætte en ikke ubetydelig uagtsomhed, jvf. **U.1990.254H**, om forureningsskade på et dambrug fra et biologisk rensningsanlæg, hvor der var påvist en fejl i det mekaniske system, som forårsagede forureningsskader gennem flere år på et dambrug, før fejlen blev opdaget. I denne sag kunne andre forureningskilder ikke helt udelukkes, men rensningsanlægget blev gjort ansvarligt for hele skaden. Når erstatningen blev nedsat, skete det med henvisning til manglende dokumentation for tab og usikkerhed ved beregning af det tidspunkt, fra hvilket rensningsanlægget måtte anses at have opdaget fejlen og dermed handlet culpøst. Men disse grunde til at nedsætte erstatningen suppleres i præmisserne fra VL med, at der ikke kan »ses bort fra, at også andre faktorer end slamudslippene fra rensningsanlægget kan have påvirket sagsøgerens driftresultater i perioden« og dermed tabet.

Hvis der gælder et objektivt ansvar, og skadevolder ikke har handlet uagtsomt, er det meget tvivlsomt, om A. Vinding Kruses antagelse om solidarisk hæftelse holder, idet det objektive ansvar netop skal sikre, at skadevolder uanset sin agtpågivenhed kommer til at dække de skader, han forvolder – mens det forekommer urimeligt, at skadevolderen også skal dække skader fra andre farlige virksomheder, blot fordi han selv har en farlig virksomhed, hvis der intet er at bebrejde skadevolder.

Denne antagelse bekræftes også af enkelte sager om skibes olieforurening. I **U.1982.630SH** om olieforurening fra et skib, hvor der var fastslået et olieudslip på maksimalt 15 kubikmeter, udtalte SH:

»Uanset at det på grundlag af kemiske undersøgelser af beskaffenheden af den olie, der drev ind, må anses for meget sandsynligt, at der er identitet mellem den ilanddrevne olie og den udtømte olie, og at det om vind og strømforhold oplyste ikke taler imod resultatet, findes der – særligt under hensyn til de meget usikre oplysninger om omfanget af udslippet og ikke mindst ilanddrivningen af olie – ikke at være tilvejebragt fornødent bevis for, at den ilanddrevne olie hidrørte fra olieudslippet« – hvorfor SH frifandt.

Havde SH i denne sag fulgt A. Vinding Kruses udgangspunkt, var et nærliggende resultat, at olien fra skibet i det mindste havde *medvirket* til forureningen på stranden, og da udslippet langt fra var ubetydelig, og der var objektivt ansvar, måtte skibet følgelig hæfte for hele skaden. Sådant ræsonnerede retten imidlertid ikke – og i en utrykt VL dom fra 1989, hvor der heller ikke var tvivl om et skibs bidrag til en olieforurening, hæftede skibet kun for halvdelen af udgifterne.¹¹²

Der foreligger dog også afgørelser, der bekræfter A. Vinding Kruses påstand om, at uafhængige medvirkende ansvarssubjekter hæfter solidarisk. Således **U.1941.291H**, hvor to lodsejere havde undladt at fjerne tilflydt grøde, der efterfølgende medførte skade på dambrug. I dissensen fremhæves, at kun den ene havde fået et pålæg om at fjerne grøden, og oprensningspligten omfattede ikke den samme grøde – men Højesteret domfældte begge til solidarisk at hæfte for den samlede skade, der dog nedsattes med en tredjedel på grund af egen skyld.

På grundlag af de få eksempler på uafhængigt medvirkende ansvarssubjekter for miljøskader må formentlig gøres enkelte forbehold over for A. Vinding Kruses solidariske hæftelses-princip. Når en skadevolder dømmes ud fra objektivt erstatningsansvar, og der ikke foreligger noget uforsvarligt forhold fra skadevolder, vil domstolene formentlig indskrænke hæftelsen til en pro rata hæftelse i forhold til skadevirkning, og ved forureningsskader fra skibe vil der formentlig også kun kunne blive tale om en pro rata hæftelse, idet frifindelsen i **U.1982.630SH** ikke forekommer overbevisende.

112. VL-dom af 11.8.1989, B 290/1988

Hvis forslaget til EF-direktiv om erstatningsansvar for bortskaffelse af affald¹¹³ gennemføres, vil der dog for erhvervsmæssigt affald som udgangspunkt gælde et solidarisk ansvar for hele skaden på objektivet grundlag, jvf. art. 7 stk 1. En sådan regel kan måske få en vis afsmittende virkning på domstolenes praksis med hensyn til solidarisk hæftelse for miljøskader.

113. EFT.1989 C/ 251/04.

KAPITEL 12

Adækvans-betingelsen ved miljøskader

12.1. Den teoretiske adækvanslære

Som omtalt i kap.1.2 antager de fleste fremstillinger af erstatningsreglerne, at en af betingelserne for erstatning er, at skaden skal være en *adækvat følge* af den skadegørende handling eller undladelse. Begrebet stammer fra latin og oversættes med *overenstemmende* eller *dækkende*. I den juridiske anvendelse af begrebet bruges kravet om adækvans mellem handling og skade for at afskære erstatning for de skader, der ikke har *dækning* i handlingens farlige egenskaber, hvilket ofte i domme og lærebøger udtrykkes med et krav om *påregnelighed*. Det klassiske eksempel er skibet, der forsinkes af en skade og efterfølgende forliser under en storm, hvor adækvans teorien er udformet således, at den *begrunder*, hvorfor der ikke ydes erstatning i disse situationer.

I nyere juridisk litteratur er adækvans teorien blevet betydeligt kritiseret. Problemet ved adækvanskravet er, at det indeholder både subjektive og objektive sider. Den *objektive side* kan udtrykkes med *dækningsprincippet* om forbindelse mellem handlingens farlige egenskaber og den indtrufne skade, mens adækvanslærens *subjektive side* er bedømmelsen af *påregnelighed* på tidspunktet for den skadegørende handling. Ved siden af disse to anvendelsesmuligheder er adækvansbetingelsen i retspraksis yderligere brugt som en *generel lempelsesregel* for at afskære erstatningskrav, der virker urimeligt tyngende i forhold til den udviste skyld.

Adækvansbetingelsen fremstår dermed ikke som nogen klar afgrænsning, men minder mere om en blandet landhandel, der altid kan forsøges påberåbt af en sagsøgt. Man kan på denne baggrund afskære den mere abstrakte teoretiske diskussion ved som Trolle at sige, »at den adækvate skade er den, som der faktisk gives erstatning for«, således at adækvanslæren alene er en teori om »hvilke tab, der erstattes, og på basis af praxis opstille vejledende sætninger herom«. ¹¹⁴ I stedet for den mere abstrakte deduktion vil adækvanslæren på denne måde blive en opgørelse over erstatningsbeskyttede tab i forhold til

114. »Risiko og Skyld«, 2. udgave 1969, s. 408.

skadevoldende handlinger, hvis indhold i hovedsagen vil svare til en *risikoafvejning*, hvilket svarer til Trolles egen fremstillingsmetode i »Risiko og Skyld«.

I Mads Brydes disputats om edb og ansvar når han med et andet udgangspunkt frem til et lignende resultat. Han skriver således, »at adækvanskravet ikke udgør noget selvstændigt krav ved siden af tilregnelseskravet«, men at kravet alene er pædagogisk systematisk og skal minde »retsanvenderen om, at der i forbindelse med tillem্পningen af de øvrige culpabetingelser skal foretages en afvejning af de involverede hensyn«. ¹¹⁵

Også A. Vinding Kruse har kritiseret adækvanslæren. Om det subjektive element (påregnelighedskriteriet i handlingsøjeblikket) anfører A. Vinding Kruse, at dette indgår ved selve culpaprøven, hvor det må undersøges, om skadevolderen burde indse, at der er fare på færde, hvorfor culpa- og adækvansbetingelsen i de sædvanlige tilfælde er identiske, og når skadefølgen er atypisk, stiller domspraksis ikke krav om, at skader er konkret-psykologisk påregnelige. A. Vinding Kruse vil derimod med henvisning til domspraksis tillægge adækvanslæren betydning som et krav om, at »skaden med rimelighed kan siges at være forvoldt af den uforsvarlige handling farlige egenskaber«, d.v.s. det objektive *dækningsprincip* mellem skade og handling. På denne måde får adækvanskravet fortsat betydning – også hvor der ydes erstatning på objektivt grundlag. ¹¹⁶ Adækvanslæren ender dermed i realiteten som en risikoafvejning, der bygger på det princip, at skader, der skyldes andre forhold end den *erstatningspådragende adfærd*, kun skal erstattes, når andre kvalificerede omstændigheder taler for det typisk grov uagtsomhed eller forsæt.

12.2. Adækvansbetingelsen ved objektiveret ansvar

Adækvansbetingelsen giver sjældent anledning til problemer i de tilfælde, hvor den skadegørende handling bedømmes efter en almindelig culpanorm, da adækvanskravet overvejende opfanges af culpabedømmelsen. Derimod stiller det sig anderledes, når der er objektivt ansvar for den skadegørende handling eller et meget strengt ansvar.

U.1983.866H og **U.1983.895H** om ledningsbrud, der forårsagede skader på et varelager og henholdsvis medførte en persons invaliditet på grund af kul-

115. Mads Bryde: »Edb og Ansvar«, 1989, s. 188-189.

116. Erstatningsretten, 5. udgave, 1989, s. 157, 158, 162 og 177.

ilteforgiftning, nævner godt nok, at ledningsejeren har mulighed for at tage højde for disse ikke *upåregnelige* skader. Men en række ældre domme om følgeskader på grund af brud på elkabler viser en mere uklar retspraksis.

I **U.1959.708V**, hvor en bil påkørte lystmast og medførte strømafbrydelse til et hønseri, 2 erhversvirksomheder, et vandværk og nogle private brugere, frifandt VL bilens ejer for erstatningsansvar for drifttab i hønseri med henvisning til, at dette var en »indirekte og fjerntliggende virkning«. Heroverfor kan anføres, at det er velkendt, at strømafbrydelser kan medføre betydelige skader på grund af de mange følsomme mekanismer, der er knyttet til elforsyningen.

Da VL 3 år senere domfældte i en tilsvarende sag, **U.1962.190V**, hvor skadevolder var en entreprenør, og hvor det kun var den bestemte ledning, der var afbrudt, skete det med henvisning til at gravearbejdet »indebar en stor fare for nedrivning eller beskadigelse af de elektriske ledninger med deraf følgende uvarslet afbrydelse af strømmen«, hvorfor skaden ikke kunne anses som en »fjern og upåregnelig følge«. Dette kunne pege på, at det er det subjektive element, der begrunder domfældelse, men i **U.1959.708V** var der sket domfældelse for strafbar overtrædelse, og af den daværende Færdselslov fulgte et erstatningsansvar med omvendt culpa, der var mindst lige så strengt som ved udgravninger. A. Vinding Kruse fremhæver, at de 2 domme peger på, at domfældelsen i **U.1962.190V** skyldes skade direkte på ledning, der førte til huset, hvilket i hvert fald forekommer som en uholdbar retstilstand, idet bilister hermed vil blive bedømt efter forhold, som de ingen mulighed har for at vurdere under kørslen – nemlig om hvor et el-kabel fører hen – og større skadeomfang bliver derved indirekte diskulperende for erstatningsansvar. **U.1973.844V**, der vedrørte en bils påkørsel af lystmast, hvorefter strømforsyning til hønseri blev afbrudt, frifinder da også med en helt anden begrundelse end i **U.1959.708V**. Af præmisserne fremgår, at der ikke kræves skade på tilslutningskablet for at ifalde ansvar. Og frifindelsen med henvisning til, at hønseriejeren var nærmest til at bære risikoen, beror netop på, at skadevolder ikke skal hæfte for hønseriejerens undladelse af at åbne dørene i det varme vejr – hvilket svarer til kravet om sammenhæng mellem den erstatningspådragende adfærd og den indtrufne skade, hvorfor skadevolder ikke skal hæfte for skadelidtes *efterfølgende* uforsvarlige adfærd, jvf. også ovf. i kapitel 11.3.2 om egen skyld.

Også i andre tilfælde med objektivt ansvar eller meget streng culpanorm forekommer domstolenes brug af adækvans-begrundelsen i ældre afgørelser ikke altid særligt overbevisende. I **U.1959.818V** skete således frifindelse for sætningsskader, der skyldtes forøget vandopsugning fra elmetræer på grund af et af Landbrugsministeriet gennemført afvandingsprojekt, idet VL fandt skadeforløbet »fjerntliggende og upåregnelig«. A. Vinding Kruse nævner denne dom samt **U.1954.1013** (produktansvar for fluesprøjtemiddel, frifin-

delse) og **U.1952.600** (overtrædelse af fyrværkeriloven, medførte skade på 11-årig drengs hånd) som eksempler på, at faren har været så lille, at skadevolder har været berettiget til at se bort fra den.¹¹⁷ Til dette må anføres, at efter Lov nr. 371, 1989 om produktansvar er der næppe tvivl om, at både **U.1952.600** og **U.1954.1013** i dag var endt med domfældelse. Og med baggrund i at sætningsskader forårsaget af offentlige anlægsarbejder bedømmes efter en streng culpanorm (jvf. således **U.1980.470Ø** om ujævnheder i stabilgrus og **U.1983.714H** om kommunalt rensningsanlæg), forekommer også frifindelsen i **U.1959.818V** tvivlsom, da disse nyere afgørelser netop beror på en udstrakt anerkendelse af følgeskader.

Ved støjskader på minkfarme og lignende ses en tilsvarende udvikling henimod en afvisning af atypiske skadeforløb som diskulperende for erstatningsansvar. I flere ældre sager har netop adækvansbetingelsen været begrundelse for frifindelse – selv når der har været objektivt ansvar for den skadegørende handling, jvf. **U.1942.155**, **U.1955.607**, **U.1956.742**.¹¹⁸ I de nyere afgørelser om denne type støjskader har domstolene med henvisning til enten culpa eller objektivt ansvar domfældet og afvist adækvansbetragtninger, jvf. således **U.1971.214** (kommunes trærydning), **U.1981.415H** (forsvarets fly) og **U.1986.371** (Hjemmeværnets motorstøj).

En tilsvarende skærpelse i domstolenes praksis kan ses i egentlige forureningssager om farlige stoffer. I **U.1969.923Ø** om en utæt olietank afviste ØL etablering af en ny vandforsyning, da kravet var for »ubestemt og vidtgående«,¹¹⁹ mens **U.1989.353Ø** om Sengeløse losseplads anerkendte en gartners ret til ny vandforsyning til sin husstand. I **U.1989.692H** afviste Højesteret Phønix' påstand om, at skader, der skyldes vandforsyningens åbning af nye boreriger efter 1958, ikke var adækvate, men Højesterets flertal fandt dog ikke, at Phønix skulle betale for omlægningen af boreriger, da der ikke var påvist faktisk forurening af dette grundvand, og idet omlægningen »efter det oplyste også må betragtes som led i den samlede vandindvinding og vandforsyning«. En mere *hypotetisk fare* kan derfor ikke begrunde erstatning for udgifter, der ellers vil kunne henføres under *normal drift*.

117. Erstatningsretten, 5. udgave, 1989 s. 163

118. Dog domfældelse i **U.1954.442H**, netop med henvisning til det objektive ansvar efter luftfartsloven.

119. Afvisningen af kravet om ny vandforsyning i **U.1969.923Ø** var af sagsøgte bl.a. begrundet med, at ejendomsværdien af huset var 30.000 kr., og en ny vandforsyning antoges at koste 25.000 kr., på grund af placeringen af ejendom på klipper (Bornholm), samt at kravet fremstod som en blancofuldmagt til at skaffe vand for enhver pris. Ejeren fik 14.000 kr. i erstatning – men principielt kan det ikke være skadelidtes problem, at særlige forhold gør skadevirkningen af en forurening uforholdsmæssigt store.

Med baggrund i ovenstående kan konkluderes, at hvor der gælder et objektivt erstatningsansvar for den skadegørende handling, vil kravet om adækvans formentlig ikke have nogen selvstændig betydning, da de tilfælde som herved opfanges enten vil være opfanget af reglerne om *erstatningsbeskyttede interesser* (hvorefter afledte krav normalt er udelukket – se i øvrigt Kapitel 9), eller i stedet vil blive opfanget af den generelle »sikkerhedsventil« i Erstatningsansvarsloven § 24.

KAPITEL 13

Forældelse

13.1. Lovgrundlaget for forældelse

Ved miljøskader indtræder virkningen ofte lang tid efter den skadegørende handling. Spørgsmålet om forældelse af erstatningsansvar har derfor væsentlig betydning for skadelidtes mulighed for at få erstatning, idet *retsvirkningen* af forældelse er, at retskravet bortfalder. Regler om forældelse kræver hjemmel i en lov, jvf. Gomard, »Obligationsretten i en nøddeskal«, s. 367. I dansk ret er de vigtigste forældelsesregler for erstatningsansvar uden for kontrakt Forældelsesloven af 1908 og DL 5-14-4.

1908-loven indebærer en 5-årig forældelse, jvf. § 1, regnet fra forfalddagen, d.v.s. tidspunktet for ophør af den skadegørende handling jvf. § 2.¹²⁰ Ved erstatningsansvar uden for kontrakt indebærer reglerne om *suspension af forældelsesfristen* imidlertid, at forældelsen først begynder at løbe fra det tidspunktet, hvor tabet kan gøres op, jvf. § 3.

DL 5-14-4 supplerer forældelsesloven med en 20-årig forældelse, der i almindelighed regnes fra tidspunktet for den skadegørende handling afslutning, hvor fordringen stiftes, jvf. Gomard, Nøddeskal s. 386.¹²¹ Før 1908-lovens gennemførelse af den 5-årige forældelse, antog den juridiske teori, at

120. Se også Gomard, Obligationsretten, 1. del., 1989, s. 95-96

121. Før 1908-lovens gennemførelse af den 5-årige forældelse antog den juridiske teori, at den 20-årige forældelse først begyndte at løbe fra skadelidte fik kendskab til skaden og kunne opgøre denne, *kundskabstidspunktet*. Efter forarbejderne til 1908-loven skulle fortolkningen af DL 5-14-4 ændres, således at forældelsen løb fra tidspunktet for ophør af den skadegørende handling. Den juridiske teori og domstolene har sammenstemt anerkendt denne opfattelse af 20-årsforældelsen i DL 5-14-4 i det meste af dette århundrede. Men to nyere højesteretsdomme (**U.1989.692H** og **U.1989.1108H**) og VL-dommen i Cheminova-sagen i Ballerup har anfægtet denne absolutitet ved beregning af 20-års forældelsen. I en kommentar til U.1989.1108H om arbejdsbetingede sygdomme (asbest-sagen) bemærker Hugo Wendler Pedersen, at »Højesteret har imidlertid ikke fundet sig bundet af disse forarbejder. Dels udelukker formuleringen af de pågældende regler ikke suspension, dels vil det føles særligt stødende, hvis der ikke skete suspension ved de erstatningskrav for helbredsskader som de foreliggende« (UfR.1990.B.241, 244ff)

den 20-årige forældelse først begyndte at løbe fra skadelidte fik kendskab til skaden og kunne opgøre denne, *kundskabstidspunktet*. Efter forarbejderne til 1908-loven skulle fortolkningen af DL 5-14-4 ændres, således at forældelsen løb fra tidspunktet for ophør af den skadegørende handling. Den juridiske teori og domstolene har samstemmende anerkendt denne opfattelse af 20-årsforældelsen i DL 5-14-4 i det meste af dette århundrede.

To nyere højesteretsdomme (U.1989.692H og U.1989.1108H) og VL-dømmen i Cheminova-sagen i Ballerup¹²² har imidlertid anfægtet denne absolutitet ved beregning af 20-års forældelsen. I en kommentar til U.1989.1108H om arbejdsbetingede sygdomme (asbestsagen) bemærker Hugo Wendler Pedersen, at »Højesteret har imidlertid ikke fundet sig bundet af disse forarbejder. Dels udelukker formuleringen af de pågældende regler ikke *suspension*, dels vil det føles særligt stødende, hvis der ikke skete suspension ved erstatningskrav for helbredsskader som de foreliggende« (UfR.1990.B.241, 244ff). På denne baggrund må det antages, at *kundskabstidspunktet* forstået som tidspunktet, hvor det økonomiske tab kan (eller burde kunne) opgøres, fremover vil være afgørende for om den 20-årige forældelse er indtrådt, ihvertfald i sager om udprægede *senskader*. Det nærmere indhold af de tre domme vil blive omtalt mere indgående i kap. 13.2.

Hvis der er tale om mangler ved fast ejendom, løber den 20-årige forældelse fra tidspunktet for handelens indgåelse, jvf. Gomard, Obligationsretten 1. del., 1989. s.167.

Både 1908-loven og DL 5-14-4 gælder ved erstatningsansvar uden for kontrakt (når bortses fra strafbare forhold og specialregler), og forældelsen indtræder, hvis der er forældelse efter blot ét af regelsættene, jvf. Gomard, Nødskal s. 390. Disse generelle forældelsesregler suppleres af en række særlige forældelsesregler, der dog typisk vedrører kontraktsforhold, jvf. Gomard, Nødskal s. 366.

13.1.1. Ikrafttrædelsesloven

Ved siden af de to generelle forældelsesregler er der en særlig forældelsesfrist i Ikrafttrædelsesloven § 16, hvorefter erstatning for skader forvoldt ved en *strafbar handling* forældes efter 20 år »regnet fra det tidspunkt, da den *skadelidende har fået sådan kundskab*, at han bliver i stand til at gøre sit krav gældende ved dansk domstol«. Reglen er kritiseret af bl.a. A. Vinding Kruse,¹²³ men ved ændringen af Ikrafttrædelsesloven ved Lov nr. 228, 1984, blev reglen ikke ophævet.

122. Se VL-dom af 13.1.1989, B2423/1985, B73/1986, B1830/1986, B2137/1986 og B176/1987.

123. Se Erstatningsretten, 5. udgave 1989, s. 499.

I modsætning til 1908-loven § 1, stk. 1, nr. 5, der alene undtager erstatning for skade uden for kontrakt, der er »bevirket ved en forbrydelse, for hvilken der under en offentlig straffesag pålægges straf« – er Ikrafttrædelsesloven § 16 formuleret uden et kvalifikationskrav om »forbrydelse«, men alene med krav om en »strafbar handling«, og det forudsættes efter formuleringen ikke, at straf faktisk er pålagt, men at muligheden foreligger.

Ikrafttrædelsesloven adskiller sig dermed på to måder fra dansk rets almindelige forældelsesregler: I forhold til 1908-loven § 1, stk. 1 nr. 5 ved kvalificeringskravet til den strafbare handling, og i forhold til DL 5-14-4 ved en anden fiksering af tidspunktet, hvor forældelsen begynder at løbe.

13.1.1.1. Kvalificeringskravet til den strafbare handling

Kvalificeringen af det forhold, der begrunder en undtagelse fra 5 års forældelsen, er formuleret anderledes end 1908-loven, idet Ikrafttrædelsesloven hverken kræver »forbrydelse« eller »offentlig straffesag«. Men efter forarbejderne til Ikrafttrædelseslovens § 16 skulle bestemmelsen præcisere, at der gælder en 20-årig forældelse i de tilfælde, hvor 1908-loven § 1, stk. 1 nr. 5 finder anvendelse¹²⁴, hvorfor anvendelsesområdet for Ikrafttrædelsesloven må antages at svare til 1908-lovens § 1, stk. 1 nr. 5. Reglen vil derfor kunne anvendes i de tilfælde, hvor der er nedgravet *farligt affald* – da den strafferetlige forældelse af disse lovovertrædelser først løber fra opgravningstidspunktet,¹²⁵ og idet disse lovovertrædelser typisk må anses for tilstrækkelig kvalificerede til at være omfattet af udtrykket »forbrydelse«. I to nylige sager om farligt nedgravet affald, **U.1989.692H** (Phønix-sagen) og Cheminova-sagen i Ballerup, ses Ikrafttrædelsesloven dog ikke påberåbt.

»Forbrydelseskravet« i 1908-loven § 1, stk. 1 nr. 5 har kun undtagelsesvis været genstand for bedømmelse ved domstolene. I **U.1959.13H** havde skadelidte påberåbt sig, at erstatningskrav som følge af en senere opstået invaliditet ikke var forældet efter 1908-loven § 1, stk. 1 nr. 5, da skaden var opstået i forbindelse med en påkørsel – færdselsuheld – og der i medfør af daværende Motorlov blev rejst tiltale og vedtaget bøder. Højesteret undlod imidlertid at tage stilling til dette, da Højesteret med henvisning til 1908-lovens § 3, ikke fandt kravet forældet.

124. Se Karnov, 1987 s. 2531, note 20. Det samme anføres af Vagn Carstensen, der med henvisning til tidligere forfattere og forarbejderne konkluderer, »at Ikrafttrædelseslovens § 16 ikke finder anvendelse, blot fordi handlingen er strafbar. Selv om skaden er forvoldt ved en strafbar handling, forældes erstatningskravet på 5 år medmindre handlingen kan betegnes som en forbrydelse, for hvilken der under offentlig straffesag pålægges straf.« (UFR.1970.B.21, s. 25-26ff.)

125. Jvf. Nyborg byrets dom af 2.10.1987 – se kap.13.1.3.

I **U.1969.710H**, der også angik en påkørsel, og hvor forløbet stort set var det samme som i **U.1959.13H**, tog et flertal (4 mod 3) imidlertid stilling, idet flertallet udtalte, at overtrædelse af Færdselslovens § 24, stk. 1 og § 37, stk. 3. 1. pkt »findes ikke, at kunne henføres under udtrykket »forbrydelse« i undtagelsesbestemmelsen 1908-loven § 1, stk. 1 nr. 5«. Højesterets præsident, Aage Lorenzen tilføjede som dissens, at han »herved tillige« lagde vægt på, at vedtagelsen af bødeforelæg ikke findes at kunne henføres under ordene »offentlig straffesag«.

I Mogens Hvidts kommentar til dommen antages, at vedtagelsen af bøde ikke er nogen betingelse for at se bort fra undtagelsesbestemmelsen (UfR.1969.B.250). Lorenzen anfører i en senere kommentar, at hensigten med dissensen var at præcisere, at »forbrydelser«, der kunne klares ved udenretlige bødevedtagelser, ikke var af en så kvalificeret art, at de var omfattet af undtagelsesbestemmelsen (UfR.1970.B.277). Illum er på linie hermed i en kritisk kommentar til dissensens formulering, UfR.1970.B.245, s.255ff.

Denne konklusion, hvorefter selve vedtagelsen af bøden ikke har betydning for, om der er begået en forbrydelse i 1908-lovens forstand, ses også gennemført i **U.1968.515V**, hvor et erstatningskrav i forbindelse med en advokats overtrædelse af Strl. § 296, stk. 1, nr. 2 ikke blev anset for omfattet af den 5-årige forældelse, uanset at skadevolder havde vedtaget en bøde.

13.1.1.2. Tidspunktet hvor forældelsesfristen begynder

Efter formuleringen i Ikrafttrædelseslovens § 16 begynder forældelsesfristen ikke som efter DL 5-14-4 fra tidspunktet for afslutningen af den skadegørende handling ¹²⁶ – men fra det tidspunkt, hvor skadelidte får »kundskab«. Kundskabskravet er formuleret, så skadelidtes mere upræcise kendskab til skaden ikke medfører, at forældelsen begynder at løbe, da dette under ingen omstændigheder kan bære et søgsmål. Hvor kvalificeret skadelidtes kundskab skal være for, at forældelsen begynder at løbe, er usikkert, men formentlig kan det antages, at kundskaben nogenlunde svarer til de krav, der gælder efter 1908-lovens § 3.

126. Vagn Carstensen finder dog ikke nogen uoverenstemmelse mellem Ikrafttrædelseslovens § 16 og DL 5-14-4 med hensyn til begyndelsestidspunktet, idet han anfører, at allerede Lassen anførte, at erstatningskrav først løber fra det tidspunkt, da skadelidte har eller burde have fået kendskab om skaden og skadevolder (UfR.1970.B.21 (26 ff)).

Dette resultat stemmer dog ikke éntydigt med afgørelsen i **U.1989.1108H**, hvor Højesteret netop fremhæver det helt særlige forløb ved *senskader* som asbestbetingede sygdomme, hvorfor Carstensens opfattelse af DL 5-14-4's begyndelsestidspunkt for erstatningskrav uden for kontrakt ikke for nuværende er anerkendt af domstolene. På baggrund af kommentaren i UfR.1990.B.241 kan Carstensens antagelse dog ikke udelukkes.

I **U.1927.475** om en røntgenforbrænding, der viste sig mere end fem år efter den skadevoldende handling, fandt retten ikke, at 5-års forældelsen efter 1908-lovens § 3 begyndte at løbe, før skadelidte havde kendskab til forbrændingen – alene kendskab til smerte kunne ikke begrunde sagsanlæg for forbrændingsskade. Som Trolle anfører i en kommentar til **U.1966.840H** om erstatning for forøgede pensionsudgifter til et overpostbud: »Det vil være lidt meget at forlange, at anerkendelsessøgsmål skulle anlægges, når ingen skade er sket, blot fordi der evt. kunne vise sig en sådan« (UfR.1967.B.62).

I den forbindelse rejser Trolle også det problem, at der slet ikke inden for de første fem år efter den skadegørende handling er taget stilling til *ansvarsgrundlaget*, fordi den første kendte skade er af ubetydelig eller i hvert fald af mindre omfang. Situationen er den, at skadelidte har haft et kendskab til en skade, og at en sag på denne baggrund kunne have fastslået, om der forelå fornødent ansvarsgrundlag – men at skadelidte har afholdt sig fra dette ud fra en afvejning af anstrengelserne ved en sag med det mulige provenue, en sådan sag ville kunne indbringe. Senere viser det sig, at skaden har et betydeligt omfang. Spørgsmålet er herefter, om domstolene vil anse et erstatningssøgsmål for den senere skade som forældet.

Trolle skriver, at det i disse situationer »er muligt«, at forældelse er indtrådt med henvisning til **U.1927.475H** og lader dermed besvarelsen af spørgsmålet stå åbent. Domstolene ses ikke at have taget stilling til spørgsmålet, da sager om § 3 typisk har vedrørt *senskader*, hvor der allerede én gang er betalt erstatning, f.eks. **U.1959.13H** om saldokvitteringen.

Advokat H. Cohn tager i en kommentar i UfR.1967.B.188 afstand fra Trolles betragtninger og anfører, at alene procesøkonomiske overvejelser må føre til en afvisning af, at forældelse kan indtræde i den ovennævnte situation, da dette vil indebære et utal af sager om ubetydelige krav og udelukke forlig, hvor skadevolder ikke anerkendte ansvarsgrundlaget. Til H. Cohns argumenter kan yderligere føjes, at forældelsesreglerne på denne måde unødigt hårdt vil »straffe« dem, der undlader at trætte retterne med bagateller, hvorfor Trolle's »mulighed« formentlig må afvises.

U.1989.209H understøtter yderligere denne konklusion. Sagen angik erstatningskrav i forbindelse med, at myndighederne havde ændret en oprindelig udstykningsplan for sommerhusbyggeri. Af sagen fremgår, at i brev af 15.3.1978 til skadelidte havde Miljøministeriet meddelt, at udstykningsplanen var »*bortfaldet*«, og først i brev af 5.5.1982 havde Miljøministeriet meddelt skadelidte, at udstykningsplanen *ikke kunne godkendes*. Af præmisserne i ØL's afgørelse fremgår, at forældelsesfristen først regnes fra det endelige afslag på, at udstykning kan godkendes. Dette indebærer, at *kundskabskravet* i 1908-loven § 3 ikke anses for indtrådt, selv når der foreligger en overvejende sandsynlighed for skadevirkning.

Situationen er ikke den samme i de tilfælde, der er omfattet af Ikrafttrædelsesloven, hvor netop det *strafbare forhold* begrunder den længere forældelse. I disse situationer indgår det nemlig ikke med samme vægt, at den først kendte skade er mindre eller måske ubetydelig. Formålet med Ikrafttrædelsesloven § 16 er, at en skadevolder, der samtidigt har begået en kriminell handling, ikke skal kunne gemme sig og derved undgå erstatning. Hvis en skadelidte derfor har kendskab til det kriminelle forhold, vil en anmeldelse til politiet ikke afstedkomme de samme procesøkonomiske betæneligheder, hvorfor der efter Ikrafttrædelseslovens § 16 formentlig må forudsættes, at skadelidte udnytter sit kendskab til den strafbare handling til i det mindste at foretage en anmeldelse, således at et ansvarsgrundlag kan fastslås.

Derimod må det nok antages, at Trolle's betragtninger om, at anerkendelsessøgsmål ikke kan kræves ført alene, fordi der foreligger en potentiel mulighed for en skade, også gælder for Ikrafttrædelsesloven § 16.

13.1.2. Specialbestemmelser om forældelse

I de seneste årtier er der gennemført forskellige specialregler om objektivt erstatningsansvar for særlig farlig virksomhed og for selvhjælpshandlinger. Der er derimod kun undtagelsesvis indført særlige forældelsesregler om erstatningsansvaret. I relation til erstatningsansvar for miljøskader er der særlige forældelsesregler i: Søloven § 292, i Lov nr. 371, 1989 om produktansvar, samt i Lov nr. 332, 1974 om erstatning for atomskader, der derfor skal omtales nærmere. Endvidere må nævnes, at forslaget til EF-direktiv om erstatningsansvar for erhvervmæssigt affald indeholder en særlig forældelsesregel, hvorefter der indføres en absolut forældelsesregel på 30 år regnet fra den skadegørende handling afslutning (art 10), og krav om at sag skal anlægges senest 3 år efter kendskab til den indtrådte skade (art 9).¹²⁷

Alle de ovennævnte forældelsesregler er præget af international ret og indebærer derfor ofte en kortere forældelsesfrist på tre år fra skadetidspunkt/kundskabstidspunkt, hvor dansk ret efter 1908-loven bygger på en fem-årig forældelse. Den 20-årige forældelse efter DL 5-14-4 modsvares i udenlandsk ret ofte af en 10-årig forældelse, hvilket ses i nogle af disse særlige forældelsesregler.

127. I den svenske betænkning om erstatning for miljøskader, 1983:7 var foreslået en forældelsesregel på 25 år fra den skadegørende handling afslutning – i stedet for 10 år, jvf. forslaget § 3. Forslaget udgik ved fremsættelsen bl.a. med henvisning til, at en sådan udstrakt forældelse vil betyde en urimelig byrde for skadevolder og medføre en betydelig forhøjelse af forsikringspræmierne (den svenske regerings lovforslag 1985/86:83, s. 30-31).

Den særlige forældelsesregel af erstatningskrav i Luftfartsloven § 118 vedrører ikke skade på tredjemand uden for flyveren og skal derfor ikke omtales nærmere her.

13.1.2.1. Produktansvarsloven

Lov nr. 371, 1989 om produktansvar indeholder to regler om forældelse, der afviger fra dansk ret. Efter § 14, stk. 1 forældes erstatningsansvaret 3 år efter, at skadelidte har eller »burde have fået kendskab til skaden, defekten og vedkommende producents navn og opholdssted«.

Bestemmelsen er ikke i overensstemmelse med den almindelige fortolkning af 1908-lovens § 3, hvor »burde viden« først indtræder når tilstanden er stationær ved varigt mén, jvf. bemærkningerne til lovforslaget og argumentationen ovf. i kap. 13.1.1. Derimod antages det i bemærkningerne, at forældelsen først begynder at løbe, når skadelidte – om nødvendigt efter nærmere undersøgelser – har kunnet konstatere, at skaden skyldes en defekt ved et bestemt produkt.¹²⁸

§ 14, stk. 1 suppleres af en absolut forældelsesregel på »10 år efter den dag, da producenten bragte det skadevoldende produkt i omsætning«, jvf. § 14, stk. 2. Hvis det er gentagen brug af det samme middel, der gennem kumulativ forårsager skaden, antages det i bemærkningerne til lovforslaget, at fristen regnes fra det *sidste produkt*, skadelidte har købt.

Begge forældelsesregler kan afbrydes ved retlige skridt som i 1908-loven § 2, 2. pkt., som der direkte henvises til. Forældelsesreglerne berører ikke muligheden for regres mellem en leverandør og producent, jvf. bemærkningerne til lovforslaget.¹²⁹

Forældelsesreglerne efter produktansvarsloven udelukker ikke erstatning, hvor et krav ikke er forældet efter 1908-loven og DL 5-14-4, forudsat at skadevolder vil være erstatningspligtig efter dansk rets hidtidige praksis, da loven ikke begrænser skadelidtes mulighed for efter hidtidige regler at få erstatning, jvf. § 13.

I bemærkningerne til lovforslaget anføres, at denne udvidelse kun gælder, hvor skadevolder er ansvarlig efter culpa-reglen, hvilket næppe er helt rigtigt – da bestemmelsen må forstås således, at domstolenes hidtidige praksis med et næsten objektivt ansvar i en række tilfælde vil kunne opretholdes, jvf. således **U.1983.895H** (gasledning), **U.1977.40H** (brud på vandledning og fjernvarmeledning), **U.1955.922H** (stålgasflaske) og **U.1957.109H** (luftgynge).

128. Gomard antager modsat, at forældelsen ved produktansvar løber fra skadens indtræden. (Se Nøddeskal s. 382) Dette beror formentlig på, at der ikke tidligere var nogen skarp sondring mellem erstatningsansvar uden for kontrakt og produktansvar.

129. Se Lovforslag nr. 54, 1988/1989, s. 22.

13.1.2.2 Atomskadeerstatningsloven

De hidtidige omtalte forældelsesregler har bygget på en to-delning af forældelsesproblemet: En forældelsesregel der starter ved *kundskabstidspunktet*, og en forældelsesregel der løber fra *tidspunktet for afslutningen af den skadegørende handling*.

Lov nr. 332, 1974 om erstatning for atomskader adskiller sig fra de tidligere omtalte forældelsesregler ved at bygge på *tre parallelle forældelsesregler*:

- *En forældelsesregel på 3 år* beregnet efter forudsætningerne i 1908-loven, d.v.s. fra tab kan opgøres., jvf. § 25, stk. 1.
- *En forældelsesregel på 10 år* efter den ulykke som har voldt skaden – d.v.s. absolut forældelse på 10 år efter *konkret* skadegørende handling, jvf. § 25, stk. 2, 1. pkt, hvilket svarer til den almindelige forståelse af DL 5-14-4.
- *En forældelsesregel på 20 år* regnet fra tidspunktet fra den *abstrakte skade* eller den *konkrete farefremkaldelse*, d.v.s. fra det tidspunkt hvor en nuklear substans er »ulovlig fjernet, tabt eller opgivet«, jvf. § 25, stk. 2, 2. pkt. Går der 20 år fra dette tidspunkt, og der 21 år senere indtræder en nuklear skade, er kravet mod atomkraftværket forældet.

Da Danmark ikke har atomkraftværker, og der i øvrigt ikke er kendte skader, der er omfattet af loven, er der ikke nogen praksis med hensyn til bestemmelsen.

Men det problem, der danner grundlag for § 25, stk. 2, 2. pkt., kan også opstå ved deponering af farligt affald. Hvis affaldet ulovligt er overgivet til tredjemand, eller frastjålet på grund af manglende sikkerhedsforanstaltninger og mange år senere giver anledning til en skade, kan det overvejes, i hvilket omfang den oprindelige ejer af det farlige affald i så fald vil kunne påberåbe sig forældelse. Hvis skaden indtræder efter 20 år, vil ansvar efter DL 5-14-4 formentlig kunne gøres gældende, jvf. **U.1989.1108H** samt kommentaren i UfR.1990.B.241. Ansvar vil under alle omstændigheder være muligt efter Ikrafttrædelsesloven § 16, da overgivelse til tredjemand eller utilstrækkelige sikkerhedsforanstaltninger vil være strafbart og efter omstændighederne kan have en så kvalificeret karakter, at det må være omfattet af udtrykket »strafbar handling«.

13.1.2.3 Søloven

Efter Sølovens § 292 gælder en særlig forældelsesregel for erstatningskrav i forbindelse med olieforurening fra skibe. Efter § 292, stk. 1, 1.pkt. forældes kravet efter *3 år* »regnet fra den dag *skaden eller udgifterne opstod*«. Formuleringen afviger fra den Internationale Konvention om det privatretlige ansvar for skader ved olieforurening art VIII, hvorefter kravet forældes »3 år ef-

ter dagen for skadens indtræden«. Indholdsmæssigt indebærer dette formentlig, at forældelsen efter dansk ret først begynder at løbe, når oprensningen efter skaden er afsluttet, men inden udgifterne kan opgøres – modsat 1908-lovens § 3, der forudsætter kundskab.

I forhold til konventionsteksten indebærer den danske formulering, at forældelsen begynder på et senere tidspunkt, da konventionen må forstås således, at forældelsen begynder at løbe på tidspunktet for ophøret af olieudslippet. I det omfang at olieforureningen breder sig, kan der argumenteres for, at dette indebærer en anden skade. Betragtningen fører imidlertid til, at forureningsskader ikke kan forældes, da skaden ofte vokser med tiden,¹³⁰ hvorfor konventionsformuleringen må forstås som ophør af olieudslippet. Den danske regel indebærer således, at forældelsen begynder at løbe efter det i konventionsteksten fikserede tidspunkt, men før det i 1908 loven fikserede kundskabstidspunkt.¹³¹

Sideløbende med 3 års forældelsen gælder en *6-årig forældelse* »fra den dag, på hvilken den hændelse opstod, som forårsagede den nævnte begivenhed«, jvf. Søloven § 292, stk. 1, 2. pkt. Bestemmelsen må forstås således, at hvis der opstår en fejl i skroget på skibet, og der f.eks. syv år senere indtræder en olieforurening på grund af denne fejl, er erstatningskravet forældet, jvf. § 292, stk. 1, 3.pkt. og konventionens art VIII, sidste pkt. der lyder: »Når hændelsen udgøres af en række begivenheder, regnes den seksårige forældelse fra dagen for *den første af disse begivenheder*«. Resultatet kan måske forekomme stødende, men er utvivlsomt, jvf. også bemærkningerne i betænkning 694, 1973 side 29.

Begge forældelsesfrister kan alene afbrydes ved sagsanlæg og kan ikke suspenderes, jvf. § 292 stk. 2.

13.1.3. Forældelsesregler for strafforfølgning

Ved siden af forældelsesreglerne for formuekrav er der særlige forældelsesregler for strafforfølgning. Den strafbare handling strafbare følger forældes efter størrelsen af strafammen for den pågældende overtrædelse, jvf. Strl. § 93.

130. Samme synspunkt er anført af tiltalte i straffesagen om forurening af vandløb ved Rosenholm kommune om et tilfælde, hvor giftig væske løb ned i et vandløb. Firmaet bemærkede, at forældelsen måtte løbe fra det tidspunkt, hvor tiltalte »var afskåret fra at forhindre, at væsken løb ud i vandløbet, idet en anden fortolkning vil medføre, at strafansvaret reelt er uforældeligt«. I denne sag anerkendte VL synspunktet, da frifindelse på grund af forældelse. Se VL-dom af 25.6.1987 5. afdeling, S 290/1987 – efter hjemvisning (U.1987.256H).

131. Betænkning 694, 1974 om revision af Søloven indeholder i omtalen af forældelsesreglen (side 29) ikke nærmere fortolkningsbidrag, og Allan Philips omtale af konventionen i UfR.1971.B.149 omtaler heller ikke forældelsesproblemet i konventionsteksten.

Forældelsesfristen begynder at løbe fra ophøret af den strafbare handling, jvf. Strl. § 94. Hvor det er følgen af handlingen, der er kriminaliseret, regnes fristen, fra virkningen af handlingen er indtrådt – f.eks. et brev kommet frem to dage efter afsendelse ved afpresning efter Strl. § 281. Reglen gælder også, hvor jorden er forurenet af farligt affald eller stoffer, idet forældelsen af strafansvar regnes fra opgravningstidspunktet – d.v.s. *tidspunktet for ophør af den ulovlige tilstand*.¹³²

For miljøreglerne har forældelsen af strafansvaret den betydning, at de ofte vil forældes 2 år efter den strafbare handling, jvf. Strl. § 93, stk. 1 nr. 1, da strafammen for miljøovertrædelser typisk ikke er mere end fængsel i ét år. Ved strafbare overtrædelser af miljøregler vil opdagelsesrisikoen i mange tilfælde være beskeden, og korte forældelsesregler bevirker derfor let en indskrænkning i denne del af håndhævelsen af miljølovene, jvf. betænkning 981, 1983 om håndhævelse af miljølove m.m., s.147-149. Dette er baggrunden for særlige forældelsesregler af strafansvaret i nogle miljølove. Før Håndhævelsesloven nr. 250, 1984 var der alene gennemført en særlig 5-årig forældelse af strafansvar i Skovloven, jvf. § 12, stk. 2 og i Naturfredningsloven, jvf. § 66, stk. 7.

Ved Håndhævelsesloven blev gennemført en 5-årig forældelse for overtrædelser af Miljøbeskyttelsesloven, jvf. nu Mbl. § 83, stk. 6, der alene undtager fiskale overtrædelser fra den 5-årige forældelse.¹³³

Efterfølgende er 5-års forældelsen af strafansvaret også gennemført i Lov nr. 288, 1986 om miljø og genteknologi. Efter § 32, stk. 6 forældes strafansvaret efter 5 år for overtrædelse af forbud mod fremstilling, salg, import eller anvendelse af genteknologisk fremstillede organismer, jvf. § 32, stk. 1 nr. 1, jvf. § 8. Men i en række miljølove gælder fortsat kun den 2-årige forældelse af strafansvaret.¹³⁴

Ved særligt grove miljøforbrydelser antages, at de kan rammes af Strl. kap. 20, især §§ 183, 184, 186 og 187, hvorfor forældelsen af strafansvaret i disse tilfælde vil være på 5 år eller mere.¹³⁵

132. Det førte til domfældelse med en bøde på 200.000 kr. i en sag om en tjærefabriks ulovlige forurening af jorden, da Mbl. § 11 stk 1 er formuleret således, at »beholdere ikke uden tilladelse må være nedgravet i jorden«. Nyborg byrets dom af 2.10.1987. Se også Miljøstyrelsens vejledning 1987, nr. 7, s. 33-36.

133. Om baggrunden for reglen se betænkning 981, 1983, s. 159 – 160.

134. Således er der ingen særlig forældelse af strafansvar i Ferskvandsfiskeriloven, nr. 66, 1965, Saltvandsfiskeriloven, nr. 306, 1986, Lov nr. 294 1972 om naturgasanlæg, Lov nr. 294, 1972 om gasforsyning, Undergrundsloven nr. 293, 1981, Lov nr. 291 og 292 om udvinding af olie og gas samt rørledning, Havmiljøloven nr. 130, 1980 og Råstofloven lovbeholdning nr. 617, 1987. I disse love er strafammen ikke over 1 års fængsel, hvorfor straf forældes efter 2 år.

135. Se Betænkning 981, 1983 s. 156.

Reglerne om forældelse af strafansvaret har med baggrund i 1908-loven § 1, stk. 1, nr. 5 og Ikrafttrædelseslovens § 16 indirekte betydning for forældelse af erstatningsansvar. En *strafbar handling* for hvilken der *ikke* under offentlig straffesag pålægges straf, må som udgangspunkt være omfattet af den 5-årige forældelse. Forlængelsen af forældelsesfristen i specielt Mbl. § 83, stk. 6 vil derfor også medføre øget mulighed for at opnå erstatning.

13.2 Forældelse og begrebet »senskader«

Forældelsesreglerne er absolutte regler. Det der giver anledning til juridiske fortolkningsmuligheder er – som det fremgår af ovenstående – hvornår forældelsen begynder at løbe, og om forældelsen er afbrudt, samt om fristen i en periode kan anses for suspenderet.

Efter domstolenes praksis har det indtil 1989 ligget fast, at ved erstatningsansvar uden for kontrakt begynder den 20-årige forældelse at løbe fra tidspunktet for ophøret af den skadegørende handling, hvis ikke Ikrafttrædelsesloven § 16 måtte føre til et andet resultat. To højesteretsafgørelser og en VL-dom er i 1989 imidlertid nået frem til resultater, der peger på, at fristen i helt særlige tilfælde med *senskader* først begynder at løbe, når skadelidte har mulighed for at gøre tabet op.

I **U.1989.1108H** om arbejdsskader på grund af asbest, hvor Retslægerådet havde udtalt, at de asbestbetingede kræftsygdomme kun undtagelsesvis er set efter mindre end 20 års påvirkning, udtalte Højesteret således:

»Den 20-årige forældelse efter DL 5-14-4 vil derfor ofte medføre, at krav på erstatning for *sådanne helbredsskader* ville miste deres betydning, hvis forældelsesfristen ikke suspenderes således, at fristen først regnes fra det tidspunkt skaden kan konstateres. Da formuleringen af DL's forældelsesregel ikke udelukker en sådan suspension af forældelsesfristen, tiltræder Højesteret, at krav, som erstatningssøgende måtte have, ikke kan anses forældet, hverken helt eller delvis.«

De arbejdsbetingede sygdomme ligger uden for denne bogs emne, men da princippet også er overvejet på forskellig vis i de to andre sager om miljøskader, og da afgørelsen i **U.1989.1108H** på baggrund af kommentaren i UfR.1990.B.441 må antages at have fået en vis generel anvendelse, må ovenstående principper formentlig også anerkendes ved alle større miljøskader. Der er derfor grund til en nærmere omtale af det tidsmæssige forløb i de to andre sager.

13.2.1. *Cheminova-sagen i Ballerup*¹³⁶

Sagen omhandlede et kemikalieaffaldsdepot i Måløv, der var dannet, mens Cheminova drev virksomhed på grunden i 1945-1954. Grunden blev ved skøde tinglyst 25.1.1955 overdraget til et andet firma, A/S Lyfa, overtagedesdagen aftaltes til 14.11.1954 – men »ejendommen henlå fra 15.5.1954 for købers regning og risiko«.

Sagen var anlagt med krav om erstatning til Ballerup og Københavns kommune og Københavns amtskommune for udgifter til undersøgelse, afværgeforanstaltninger og anlæg af nyt rensningsanlæg samt tab for ødelagt grundvand. Sagen vedrørte således en *forurenende handling*, der var ophørt senest i november 1954. VL's stilling til forældelsesspørgsmålet var derfor centralt for sagens udfald.

Forældelsesproblemet drejede sig dels, om 20 års forældelsen efter DL 5-14-4 begyndte at løbe fra ophøret af den forurenende aktivitet, og dels om myndighedernes kendskab til sagen på et tidligere tidspunkt kunne begrunde, at forældelsen løb fra dette tidspunkt. Endelig påberåbte Cheminova sig, at sagen var forældet efter 1908-loven, principalt i november 1959 og subsidært i 1971, med henvisning til, at det af et byggemødereferat fra Lyfa i 1966 fremgik, at jorden indeholdt farligt nedgravet affald, hvilket kommunen efter et vidneudsagn var bekendt med.

13.2.1.1. *1908-Lovens 5-års forældelse*

Gomard antager, at 5-års forældelsen begynder at løbe fra skadetidspunktet eller fra »det tidspunkt, da skadelidte havde rimelig grund til at tro, at han havde lidt skade«.¹³⁷

Ovenfor er omtalt Trolle og H. Cohns diskussion i UfR.1967.B.62 og 188, på hvilken baggrund det konkluderes, at 5-års forældelsen formentlig tidligst begynder at løbe, når skadelidte må formode, der er tale om en kvalificeret skade – mens der kan ses bort fra mindre skader ud fra bl.a. procesøkonomiske hensyn. På denne baggrund måtte VL også afvise Cheminova's påstand om, at kravet allerede var forældet i november 1959. Og oplysningen i 1966 i et byggemødereferat om nedgravet farligt affald var heller ikke *tilstrækkelig kundskab* til, at 5-års forældelsen begyndte at løbe, jvf. også U.1989.209H om sommerhusudstykningsstilladelse.

136. VL-Dom af 13.1.1989, B2423/1985, B73/1986, B1830/1986, B2137/1986 og B176/1987. Dommen er anket til Højesteret, hvis afgørelse endnu ikke foreligger.

137. Gomard, Nøddeskal s. 382. I UfR.1978.B.53, s. 66 ff bemærker Gomard, at erstatningskrav for nedgravet kemikalieaffald forældes efter 1908-loven, men fristen løber først fra tidspunkt, hvor den, der afværger skaden, kan gøre sit tab op i jvf. § 3.

Da der mellem Cheminova og myndighederne var enighed om, at 5-års forældelsen var suspenderet fra 27.8.1982, kunne VL på baggrund af sagens øvrige oplysninger have undladt at tage nærmere stilling til forældelses-spørgsmålet efter 1908-loven, idet forældelsen herefter tidligst kunne løbe fra september 1977. VL udtalte sig dog alligevel nærmere om spørgsmålet, hvorfor nogle yderligere kendsgerninger fra sagen kort skal nævnes.

Af domsreferatet fremgår, at artikler i dagspressen i september 1977 oplyste om nedgravet kemikalieaffald og afstedkom en meddelse fra Ballerup Kommune til Cheminova om, at undersøgelse var igangsat, og i samme måned gav Cheminova Ballerup kommune et foreløbigt skøn over nedgravet affald. Den 5. oktober 1977 aftalt mellem Cheminova, Ballerup Kommune, Miljøstyrelsen og Københavns Vandforsyning at iværksætte forundersøgelse af arten og omfanget af problemerne. I november 1977 forelå en rapport, hvorefter Ballerup Kommune, Lyfa A/S og Cheminova iværksatte en forureningsundersøgelse i 1978, der resulterede i en rapport i 1979. Denne rapport konkluderede forurening af et sekundært grundvandsreservoir samt risiko for forurening af vandindvindingsanlæg i både det primære og sekundære grundvandsreservoir.

Ved undersøgelser i 1980 konstateredes en stigende forurening i grundvandet i løbet af 5 måneder, hvorfor Københavns vandforsyning d.13.8.1980 besluttede at ophøre med indvindning. På denne baggrund udtaler VL, at der ikke er »holdepunkter for at antage, at forældelsesfristen efter 1908-loven er begyndt at løbe fra noget tidligere tidspunkt end marts 1980, da forureningen af grundvandet første gang blev konstateret«.

Myndighedernes kendskab til en *betydelig risiko* er derfor ikke tilstrækkelig til at afbryde forældelsen – der forudsættes *de facto kendskab*. Heri kan formentlig indlægges det synspunkt, at når en *forureningsrisiko* bevirker, at det er nødvendigt med *nærmere undersøgelser*, så skal en længere undersøgelsesperiode ikke komme skadevolder til gode, mens synspunktet næppe har samme betydning for forældelsen i andre tilfælde. Denne fortolkning af 1908-loven vil få betydning i sager om *selvhjælpshandlinger*, hvorefter undersøgelsen af et skadeomfang ikke i sig selv kan bevirke, at forældelsesfristen begynder at løbe.

13.2.1.2. DL 5-14-4's 20-årige forældelse

Som nævnt ovf. i kap. 13.1.0. antoges det tidligere, at 20-års forældelsen efter DL 5-14-4 altid begynder at løbe fra tidspunktet for ophøret af den skadevoldende handling, der i Cheminovasagen kunne dateres til november 1954. Cheminova påstod derfor erstatningskravene forældet med henvisning til, at Cheminova efter 1954 først modtog henvendelse fra myndighederne i 1977.

Dette synspunkt kunne yderligere underbygges af, at myndighederne i peri-

oden 1945-1954 havde interesseret sig levende for, hvad der foregik på grunden. Således havde spildevandsproblemet været behandlet ved vandløbsretterne og ved 2 landvæsenskommissioner. Den sidste landvæsenskommission afsagde kendelse i 1952, hvorefter det forelagte projekt til spildevandsrensning kunne gennemføres på betingelse af overholdelse af Ingeniørforeningens normer – »Men kommissionen kan ikke tiltræde, at de faste affaldsstoffer nedgraves som foreslået, men må kræve disse fjernet eller uskadeliggjorte ved forbrænding på stedet uden gene for omboende.«

I marts 1952 konstaterede landvæsenskommissionen, at virksomheden intet havde gjort for at overholde landvæsenskommissionens kendelse. Den 23.6.1953 blev afsagt ny kendelse fra landvæsenskommissionen om forbud mod brug af vandløb til spildevand. Fabrikkens manglende ansøgning om godkendelse af produktionens anlæg og drift gav anledning til en længere sagsbehandling, der først i 1951 endte med godkendelse på vilkår af overholdelse af sundhedsvedtægter.

I oktober 1952 fastsatte voldgiftret erstatning til 11 landbrug på grund af udslip af et plantehormonstof.

Sideløbende med disse tvister gav Cheminovas forurening anledning til flere straffesager. Første anklageskrift er fra den 22.12.1947 og afstedkom bøde på 4.000 kr. ved dom i 1950, der blev stadfæstet af ØL den 21.9.1951. Den 16.10.1951 vedtog fabrikken bøde for overtrædelse af lov om midler til bekæmpelse af plantesygdomme. Den 28.10.1952 blev virksomheden påny dømt for overtrædelse af sundhedsvedtægter på grund af sanitære ulemper og udbredelse af »ilde lugt«, og den 3.2.1954 vedtog virksomheden bøde for overtrædelse af Ferskvandsfiskeriloven og Vandløbsloven på 10.000 kr.

På baggrund af, at myndighederne i 1954 må antages at have haft kendskab til forureningsfaren, og at tidspunktet for ophør af den skadevoldende *handling* utvivlsomt er november 1954, var det derfor nærliggende at anse erstatningskravet for forældet.

VL lagde imidlertid til grund, at forureningen af vandindvindingsområdet var sket efterhånden i såvel primær som sekundære grundvandslag, og første gang blev konstateret af myndighederne i marts 1980. VL nævner videre i præmisserne:

»Under hensyn bl.a. til den forskel i henseende til muligheden for at gøre fordringen gældende, der består mellem kreditorer for kontraktmæssig gæld og erstatningsberettigede, tvinger en analog anvendelse af DL 5-14-4 på erstatningskrav *ikke ubetinget til altid for disse at regne forældelsesfristen fra den skadegørende handling foretagelse*. Det er ikke rimeligt eller dækkende i den foreliggende sag at antage, at erstatningskravene er opstået ved affaldsdeponeringerne, som senest kan ha-

ve fundet sted den 14.11.1954. Ved deponeringerne blev der etableret en *tilstand*, som fra *et på forhånd ubestemt tidspunkt* over en årrække *af uberegnelig længde* efterhånden påførte undergrunden og grundvandet skader i stigende omfang, uden at det var umiddelbart erkendeligt for de skaderamte. Når henses til at skaderne *også er vokset i omfang*, efter at forureningen blev konstateret i 1980«, fandt VL ikke, at kravene var forældet efter DL 5-14-4.

VL udtaler sig således ikke om, hvornår 20-års forældelsen begynder at løbe, men som præmisserne er formuleret, fordres mindst kendskab til risiko (d.v.s. 1977) og måske faktisk fastslået forurening (marts 1980), og henvisningen til, at skaden er voksende over tiden – uanset (eller på grund af) Cheminovas passivitet – lader ane, at en forurening, der breder sig på grund af en tidligere handling, selvstændigt kan forrykke tidspunktet for, hvornår forældelsesfristen begynder at løbe.¹³⁸

13.2.2. *Phønix-sagen*

Phønix-sagen (U.1989.692H) drejede sig om fenolforurening af undergrunden, der havde medført skade på grundvand, store oprensningsudgifter, og at vandindvindingen var blevet flyttet. Selve skaden var opstået ved, at tjærefaldsprodukter var spildt på jorden og gennem regnvandet trængt ned i undergrunden som fenol.

Phønix var ophørt med produktionen af tjære i 1969, hvor arealet blev solgt til Højgaard & Schultz (H&S) med en klausul om, at ejendommen henlå for købers risiko og regning. I 1971 videresolgte H&S til Arbejdernes Andelsboligselskab (AAB).

13.2.2.1. *Phønix-sagens baggrund*

Phønix var ved landvæsenskommissionskendelse af 20.11.1954 pålagt at sikre, at afledning af fenol til undergrunden kun kunne ske ved at opbevare og behandle alle tjærestoffer på et absolut tæt underlag, hvorfra der skulle skaffes afløb gennem tætte ledninger til et tæt bassin. I forbindelse med de udgifter, den tidligere forurening havde afstedkommet for vandværket, blev Phønix dømt erstatningsansvarlig ved Højesteret i 1958 (U.1958.365H). Af domsreferatet fremgår, at Phønix i 1958 havde asfalteret hele anlægget, hvor forurening kunne ske, og i 1963-64 blev alle øvrige områder asfalteret og en del af arealerne forsynet med tæppebelægninger.

138. Resultatet afviger fra de tidligere antagelser om forældelse efter DL 5-14-4, jvf. f.eks. Gomard i UfR.1978.B.53, s.66ff, der også antager at denne type selvhjælps handlinger er omfattet af den absolutte forældelse i DL 5-14-4.

I 1966 skete frostsprængning på en tank, hvilket medførte forurening af Roskilde Fjord. Ved uheldet blev optaget politirapport, hvoraf det fremgår, at tjære og olieholdigt vand løb til brønd, der ledte spildevandet ud i fjorden, hvilket netop var krævet ved kendelsen i 1954 for at undgå forurening af undergrunden. I 1969 blev virksomheden nedlagt.

I 1974 lod AAB Civilforsvaret foretage nedrivning af tag og skorsten, hvorved nedbør trængte ned i bygning og blandede sig med olie og asfalt.

I januar og juli 1975 holdtes møde mellem kommunen og teknikere om forureningens omfang, der blev anslået til 150 til 200 kubikmeter jord, der skulle bortskaffes. På baggrund af forlydender i pressen i oktober 1977 blev igangsat undersøgelser og prøveboringer, der resulterede i rapport i marts 1978.

Ved nye undersøgelser i september 1978 blev den forurenede jordmængde anslået til 1000-1500 kubikmeter jord. Den 13.3.1979 blev AAB af Frederiksund kommune pålagt at bortskaffe de 1000-1500 kubikmeter jord. Pålægget blev påklaget til Miljøstyrelsen, der stadfæstede kommunens afgørelse den 27.8.1980.

I oktober 1981 indgik AAB og Frederiksund kommune forlig om AABs betaling. Den 4.11.1981 meddelte Phønix kommunen, at man ikke længere ønskede underretning og ikke vil lade sig repræsentere ved de påbudte opgravninger. Den 20.11.1981 påbegyndtes bortskaffelse af jord, der kom til at andrage 8.000 kubikmeter.

13.2.2.2 1908-Loven

På baggrund af ovenstående tidsmæssige forløb påstod Phønix, at erstatningskravet var forældet efter 1908-loven, da forældelsesfristen måtte løbe fra 1975, hvor kommunen havde kendskab til forureningen, og idet retslige skridt først var iværksat ved sagsanlæg i maj 1982. Til dette bemærkede Højesterets flertal (4 mod 3), at kommunen ikke 5 år før sagsanlægget havde »et sådant kendskab til grundlaget for de rejste krav, at kravene er forældet«.

Resultatet svarer til Cheminovasagen og konklusionerne ovf. i Kap.13.1.1, og anfægtes heller ikke af de tre dissentierende dommere.

13.2.2.3 DL 5-14-4

Endvidere påstod Phønix, at kravet var forældet efter DL 5-14-4, da forureningen måtte hidrøre fra et tidspunkt kort efter Højesteretsdommen i 1958, hvor Phønix etablerede sikring mod nedsivning i undergrunden, og idet Phønix påstod, at kommunen ikke havde afbrudt forældelsen ved at minde Phønix om kravet før efter 1978. VL's flertal (2 mod 1) og Højesterets flertal afviste forældelsepåstanden, men præmisserne i flertallets afgørelse tager *ikke stilling* til, hvornår 20-års forældelsen begynder at løbe, men må ses som udtryk for, at Højesterets flertal antager, at der også efter 1958 er sket fenolnedsivning.

I flertallets præmisser anføres, at Phønix ikke har udfærdiget en skriftlig instruks til medarbejderne samt til uheldet i 1966, hvor Phønix »i hvert fald ved denne lejlighed ikke har udvist den fornødne forsigtighed.« På baggrund af disse to fakta fortsætter Højesteret: »Det kan herefter *ikke udelukkes*, at der i et vist omfang også er sket fenolnedsvivning under produktionen efter 1958.« Flertallet tog således ikke stilling til forældelsen, men afviste forældelse på en bevisbedømmelse af tidspunktet for den skadegørende handling.

Mindretallet når frem til det modsatte resultat og anfører i den forbindelse, at når kommunen ved sagen i **U.1958.365H** ikke »tog *forbehold* om fremsættelsen af yderligere krav i anledning af forureningen og heller ikke i de derefter følgende 20 år har gjort sådanne krav gældende eller har fået appelantens (Phønix) anerkendelse heraf, findes indstævnte nu at måtte være afskåret herfra efter grundsætningen i DL 5-14-4.«

Uanset flertallets og mindretallets forskellige resultat i Phønix-sagen, kan præmisserne i mindretallets afgørelse sikkert antages som gældende ret. Forskellen mellem flertal og mindretal beroede nemlig alene på en *bevisvurdering* af det sidste tidspunkt for den skadegørende forurening. Dissensen er også forenelig med VL's præmisser i Cheminova-sagen og må anerkendes ud fra betragtninger om dommes *retskraft*.¹³⁹

Til dette kan yderligere tilføjes, at det ikke volder en skadelidt store vanskeligheder at meddele et forbehold, og ved miljøskader som Phønix-sagen er det nærliggende for skadelidte at antage, at forureningsomfanget ikke helt er kortlagt. I de trykte afgørelser om miljøskader ses ikke sådanne forbehold, men på grundlag af dissensen må de forventes i fremtiden. Et forbehold for yderligere erstatningskrav ses dog i asbest-sagen, **U.1989.1108H**, s.1116ff, hvilket på grundlag af sagens oplysninger også må være en betingelse for fremsættelse af efterfølgende krav.

139. På linie med dette standpunkt er Trolle i UfR.1967.B.62, hvor han anfører, at »hvis skadelidte ikke under sin første sag medtager alle krav, han kunne have gjort gældende – f.ex. fordi de endnu ikke kan opgøres – må det vel antages, at de *hvis ikke reservation er taget og har kunnet tages*« afskæres efterfølgende krav. »Det skyldes imidlertid antagelig *dommens res judicata* virkning og ikke forældelse«.

Litteratur, betænkninger m.v.

Litteratur:

- Mads Bryde Andersen, »EDB og Ansvar«, 1989
W.E. von Eyben, »Miljørettens Grundbog«, 1986
FN-rapporten, »Vores Fælles Fremtid«, 1988
Bernhard Gomard, »Civilprocessen«, 2. udgave, 1984
Bernhard Gomard, »Obligationsretten, 1. del«, 1989
Bernhard Gomard, »Obligationsretten i en nøddeskal«, 1973-1978
A. Vinding Kruse, »Erstatningsretten«, 5. udgave, 1989.
Fr. Vinding Kruse, »Ejendomsretten I«, 2. udgave 1945
Miljøret, bd. 3, »Dansk miljøret. Bind 3. Miljøværn«, 1977
Carl Aage Nørgaard, »Forvaltningsret, Sagsbehandling«, 1987
Lise Skovby og Bernhard Gomard, »Vejtransport af Farligt gods«, 1982
Jørgen Trolle, »Risiko og Skyld«, 2. udgave, 1969

Betænkninger:

- Betænkning nr. 545, 1969 om olietanke og beskyttelse af grundvandet
Betænkning nr. 694, 1974 om olieforurening fra skibe
Betænkning afg. af Erstatningsudvalget om miljølovgivning og erstatning. Miljøministeriet 1976
Betænkning nr. 981, 1983 om håndhævelse af bygge- og miljølove

- Betænkning nr. 1045, 1986 om særlige risici
Miljøstyrelsens vejledning 1987, nr. 3
Miljøstyrelsens Vejledning 1987, nr. 7
Affaldsudvalgets betænkning, Miljøstyrelsen 1988, nr. 1
Betænkning nr. 1128, 1988 om transport af farligt gods
Svenske betænkning om erstatningsansvar for miljøskader 83:7

Artikler i Ugeskrift for Retsvæsen (UfR):

- UfR.1956.B.102: 15, 39, 73
UfR.1956.B.209: 15, 73, 87, 90
UfR.1958.B.197 63
UfR.1964.B.137 56
UfR.1966.B.118 63
UfR.1967.B.62: 148, 155, 160
UfR.1967.B.188: 148, 155
UfR.1967.B.209: 67, 132
UfR.1967.B.259: 70, 119
UfR.1969.B.250: 147
UfR.1970.B.21: 146, 147
UfR.B.1970.194: 38, 93
UfR.1970.B.245: 147
UfR.1970.B.277: 147
UfR.B.1971.36: 38, 93
UfR.1971.B.149: 15, 152
UfR.1978.B.53: 12, 21, 39, 88, 92, 102, 116, 135, 155, 158
UfR.1980.B.359: 62
UfR.1984.B.49: 85
UfR.1984.B.51: 46
UfR.1986.B.136: 60
UfR.1987.B.288: 129
UfR.1989.B.81: 17, 20, 56, 84, 88, 135

Litteratur

UfR.1989.B.365: 17
UfR.1989.B.439: 17
UfR.1990.B.169: 16, 17, 92
UfR.1990.B.176: 16, 17, 20,
UfR.B.1990.193: 94
UfR.1990.B.241: 145, 147, 151
UfR.1990.B.441: 154

Artikler i andre juridiske tidsskrifter:

Juristen 1977, s. 453
Juristen 1989, s. 97
TFR.1961.316
TFR.1970.113
Nordisk Forsikrings Tidsskrift 1977
Nordisk Forsikrings Tidsskrift 1978

Love og bekendtgørelser

Love:

- AB 72 § 18, stk.2 56
Byplanloven 14, 30
DL 3-19-2 40, 82, 135
DL 5-13-2 82
DL 5-14-4 19, 144-147, 149-151, 155, 156, 159
Erstatningsansvarsloven 90, 134, 143
Forældelsesloven af 1908 40, 78, 144-151, 154, 155, 159
Færdselsloven 28, 64, 69, 70, 71, 141
Grundloven 13, 114
Ikrafttrædelsesloven 40, 145-147, 149, 151, 154
Købeloven § 24 129
Kommuneplanloven 58, 61
Kommunestyrelsesloven 61
Kystfredningsloven 30
Lands- og regionplanlov 30, 31, 58, 60
Landvingslovens § 7 14
Lov nr. 117, 1921 om erstatningsansvar for jernbanedrift 14, 67
Lov nr. 70, 1956 15
Lov nr. 118, 1961 om gift 81
Lov nr. 66, 1965 om ferskvandsfiskeri 31, 75, 80, 108,
Lov nr. 178, 1972 om bortskaffelse af olie- og kemikalie. affald 15, 31, 47,
Lov nr. 294, 1972 om naturgasforsyning 14, 54, 130
Lov nr. 324, 1973 114
Lov nr. 332, 1974 om erstatning for atomskader 14, 15, 54, 64, 149, 151
Lov nr. 682, 1975 om støtte til miljøinvesteringer 43
Lov nr. 130, 1980 om beskyttelse af havmiljøet 31, 55, 72, 73, 74, 92, 103, 106, 129
Lov nr. 606, 1980 om miljøstøtte 43
Lov nr. 291, 1981 om olielerledning 14, 54, 130
Lov nr. 292, 1981 om olieborerplatforme 14, 54
Lov nr. 293, 1981 om anvendelse af Danmarks undergrund 14, 54
Lov nr. 115, 1982 om biavl 15, 81, 82, 109
Lovbekendtgørelse nr. 168, 1982 om sandflugt 80, 91
Saltvandsfiskeriloven 75, 80
Lov nr. 204, 1982 59
Lov nr. 302, 1982 om vandløb 15, 31, 33, 37, 53, 75.78, 80, 91, 110, 117, 118, 157,
Lov nr. 262, 1983 om kemikalieaffaldsdepoter 47, 92, 97
Lov nr. 210, 1984 61
Lov nr. 228, 1984 145
Håndhævelsesloven nr. 250, 1984 17, 54, 80, 88, 153
Lov nr. 180, 1985 om okker 34, 77, 118
Lov nr. 337, 1985 om vandforsyning 15, 31, 34, 45, 64, 80, 85, 91, 108, 110, 131
Lov nr. 371, 1985 om vintervedligeholdelse og renholdelse af veje 68, 70, 119
Lov nr. 109, 1986 59
Lov nr. 216, 1989 58
Lov nr. 288, 1986 om miljø og genteknologi 15, 31, 91, 153
Lov nr. 306, 1986 om saltvandsfiskeri 74, 75, 80, 108
Lov nr. 563 1987 om støtte til miljøforbedrende investeringer 43
Lov nr. 617, 1987 om råstoffer 13, 15, 30, 54, 64, 91, 130
Lov nr. 818, 1987 om mark og vejfred 80

Love

- Lov nr. 863, 1987 om betalingsregler for spildevandsanlæg 51
- Lov nr. 616, 1988 om afgift på visse detailsalgspakninger 44
- Lov nr. 832, 1988 om afgift af CFC-gasser 43
- Lov nr. 834, 1988 om visse miljøafgifter 44
- Lov nr. 838, 1989 om afgift af affald og råstoffer 44
- Lov nr. 371, 1989 om produktansvar 28, 40, 65, 142, 149, 150
- Lovbekendtgørelse nr. 566, 1989 om kemiske stoffer og produkter 31, 44, 66
- Lov nr. 420, 1990 om affaldsdepoter 47, 48, 92, 93 96
- Lov om skovfredning 91, 153
- Lov om sundhedskommissioner af 12.1.1858 30
- Lovbekendtgørelse nr. 168, 1982 om sandflugt 80
- Luftfarsloven 14, 15, 38, 54, 67, 150
- Mark- og vejfredloven 81
- Miljøbeskyttelsesloven
- § 1 31
  - § 2 12, 21, 24, 99
  - § 3 12
  - § 7 34
  - § 11 35, 94
  - § 17 33, 34, 35, 94, 117
  - § 35 35, 49, 60, 100
  - § 38 60
  - § 43 100
  - § 44 60, 100
  - § 49 17, 47, 88, 91, 94-96, 98-103, 113
  - § 52 47, 102
  - § 53 101
  - § 54 135
  - § 62 47
  - § 65 57
  - § 74 58, 59
  - § 83 40, 153, 154
- Naturfredningsloven 13, 30, 61, 153
- Søloven 14, 15, 28, 54, 72-74, 90, 103, 106, 127, 129, 149, 151
- Straffeloven 34, 147, 152-154
- Stærkstrømsloven 15
- Telefonloven 56
- Undergrundloven 130
- Zoneloven 13, 30, 58
- Bekendtgørelser:**
- Bekendtgørelse nr. 121, 1976 om kemikalieaffald 49
- Bekendtgørelse nr. 410, 1977 om olieaffald 49
- Bekendtgørelsen, nr. 386, 1980 om olietanke 88, 91, 93, 94, 101
- Bekendtgørelse nr. 23, 1984 115
- Bekendtgørelse nr. 2, 1985 om national vejtransport med farligt gods 71
- Bekendtgørelse nr. 162, 1985 om international vejtransport 71
- Bekendtgørelse nr. 15, 1986 om husdyrgødning og ensilage 22
- Udenrigsministerens bekendtgørelse af 15.9.1986 115
- Bekendtgørelse nr. 882, 1986 om indsamling af genanvendeligt affald 49
- Bekendtgørelse nr. 883, 1986 om indsamling af madaffald 49
- Bekendtgørelse nr. 428, 1987 47
- Bekendtgørelse nr. 662, 1987 om klassificering ... 66
- Bekendtgørelse nr. 791, 1987 om kemiske bekæmpelsesmidler 66
- Bekendtgørelse nr. 545, 1988 om vurdering af sikkerhed i forbindelse med industriel virksomhed 100
- Bekendtgørelse nr. 118, 1989 om bortskaffelse af affald 47, 49
- Bekendtgørelse nr. 805, 1989 af listen over farlige stoffer 66
- Bekendtgørelse nr. 28, 1990 43

Domme

Domme:

- U.1890.141 106
U.1914.897H 126
U.1915.296 22, 62, 106, 131
SHT.1920.404 73, 123
U.1921.863Ø 129
U.1927.475H 148
U.1928.378H 34, 45, 130
U.1930.1059 22, 38, 63, 108
U.1931.165 32
U.1931.503H 80, 123
U.1934.329 45
U.1935.663H 33, 129
U.1936.1078H 46, 131
U.1937.364 33, 77
U.1938.317H 131
U.1939.584 36
U.1940.117V 23, 106, 110,
U.1940.119V 81
U.1940.673H 46, 125
U.1941.291H 23, 78, 113, 133, 137
U.1941.871Ø 83
U.1942.155 67, 132, 142
U.1943.162 130
U.1945.459Ø 68
U.1945.547 38, 129
U.1945.1008 78
U.1946.1160Ø 78, 132
U.1946.944V 83
U.1948.755SH 90
U.1948.984Ø 76, 80, 108,
U.1949.425V 83, 125, 133
U.1949.595H 81
U.1950.21H 53, 81, 108
U.1951.136H 39
U.1951.242H 67
U.1951.317H 81, 108, 123
U.1951.533H 63, 117, 132
U.1951.742H 63
U.1952.53H 73, 130
U.1952.600 142
U.1953.519 23, 68, 130
U.1954.442 67
U.1954.442H 67
U.1954.797V 83
U.1954.1013V 65, 141, 142
U.1954.1017V 83
VLT.1955.374 24, 63, 106, 108, 112, 132
U.1955.478 113
U.1955.607 38, 132, 142
U.1955.607Ø 67
U.1955.724 127
U.1955.922H 150
U.1956.742 132, 142
U.1956.742H 67
U.1957.109H 150
U.1957.659 63, 132
U.1958.28H 125
U.1958.300H 83, 133
U.1958.365H 94, 125, 132, 136, 158, 160
U.1958.396V 37, 76, 77
U.1958.401V 84
U.1959.13H 146, 148
U.1959.708V 141
U.1959.818 14, 77, 125, 131, 141, 142
U.1960.470Ø 81
U.1960.713 33
U.1960.932SH 110
U.1960.1002H 71
U.1961.574H 77, 132
U.1962.190V 141
U.1963.12H 56
U.1963.806H 46, 55
U.1965.319 65
U.1965.559Ø 69, 89
U.1965.561Ø 56
U.1965.703V 33
U.1965.761H 22, 62
U.1965.90H 23, 51, 68, 124
U.1966.817H 63

Domme

- U.1966.840H 148
U.1967.267H 23, 70, 119
U.1967.495H 22, 63
U.1967.699V 90
U.1967.848H 68
U.1968.204H 33, 79, 108
U.1968.328V 82
U.1968.515V 147
U.1968.84H 84, 133
U.1969.450 77
U.1969.450V 33, 37, 117
U.1969.710H 147
U.1969.917V 70
U.1969.923Ø 37, 93, 135, 142
U.1970.386 68
U.1971.214 63, 142
U.1971.672 23, 113
U.1971.672V 53, 108, 134
U.1972.53H 14
U.1972.208Ø 68
U.1972.546H 70, 119
U.1972.603H 14
U.1972.1043V 52
U.1973.98H 55
U.1973.595V 84
U.1973.729B 82, 125
U.1973.844V 141
U.1974.670 68
U.1974.936 65
U.1974.986 65
U.1974.1014 33
U.1975.388H 84
U.1976.82 56
U.1976.142 23
U.1976.142H 53, 134
U.1976.173H 61
U.1976.444Ø 39
U.1977.40H 46, 56, 150
U.1977.183V 38, 88, 101, 108
U.1977.191 65
U.1977.612Ø 52, 125, 133
U.1977.1018V 61, 89
U.1977.1026 100
U.1978.585Ø 39, 79
U.1978.733 61
U.1979.366H 52
U.1979.380H 52
U.1979.56H 64
U.1979.939Ø 14
U.1979.1056V 36, 78
U.1980.470Ø 84, 142
U.1980.955Ø 114
U.1981.415H 23, 38, 67, 106, 132, 142
U.1981.564V 82, 135
U.1982.630SH 72, 124, 137
U.1982.859 33
U.1982.1111H 55, 123, 125, 136
U.1983.100H 125
U.1983.189V 32, 38, 67
U.1983.444V 22
U.1983.714H 61, 84, 129, 142
U.1983.760 71
U.1983.762 130
U.1983.866H 46, 55, 129, 140
U.1983.895H 55, 129, 140, 150
U.1983.1140Ø 59, 111
U.1984.236Ø 18, 51, 102, 103
U.1984.450H 69, 88-90
U.1984.805B 69, 89
U.1984.819B 40, 71
U.1984.960H 85
U.1985.886H 79, 129
U.1985.950V 49, 51
U.1986.143H 60, 61, 64
U.1986.371V 64, 70, 106, 132, 142
U.1986.676 46
U.1986.864H 48
U.1987.118H 33, 77, 117-119
U.1987.213 65
U.1987.256H 19, 35, 40, 94, 152
U.1987.258H 52, 55, 129
U.1987.778H 34
U.1987.781H 34
U.1987.985Ø 56
U.1988.260SH 72, 103, 123, 124
U.1988.596V 46
U.1988.722V 22, 34
U.1988.779SH 54, 74, 92, 103
U.1988.878V 22, 24, 31, 34, 75, 108,
113
U.1988.904H 22
U.1989.101Ø 64
U.1989.209H 60, 148, 155
U.1989.353Ø 38, 40, 48, 49, 93, 96, 102,
113, 142
U.1989.420V 61, 64
U.1989.442H 94
U.1989.608Ø 52

U.1989.692H 19, 36, 40, 94, 96, 102, 113,
125, 135, 142, 145, 146, 158
U.1989.1108H 19, 35, 38, 145, 147, 151,
154, 160
U.1990.254H 52, 108, 123, 136
U.1990.416Ø 94, 95, 101, 113

Utrykte domme m.m

VL-dom af 28.8.1984, afd.6. S 2761/1983
34
VL dom af 3.4.1985 52
Retten i Assens dom af 17.6.1985 102
Odense byrets dom af 16.8.1985 nr. PS
1612/1985 48, 103,
Rønne Byrets dom af 20.11.1986 49, 96,
102, 103
Århus byrets dom af 17.2.1987, 2 afdeling
49

VL-dom af 4.6.1987, 1.afd., B 402/1984
Cheminova Harboøre Tange 23, 36,
107, 113
VL-dom af 25.6.1987 fra 5.afdeling i an-
kesag S 290/1987 19, 35, 40, 93, 95,
152
Nyborg byrets dom af 2.oktober 1987
19, 146, 153
Kendelser om fast ejendom KFE.1988.118
53, 78
VL-dom af 13.1.1989 – Cheminova-
Ballerup 19, 39, 48, 94, 117, 135, 145,
146, 155, 160
Østre Landsrets tilkendegivelse af
30.1.1989, 13. afd. a. 101
VL-dom af 11.8.1989, B 290/1988 72,
124, 127, 137
VL-dom af 1.2.1990, 3.afdeling i ankesag
B 442/1988 48, 98, 99, 102, 107

Stikordsregister

- Accept af risiko 52, 79, 131, 132, 133
Adfærdsregulerende formål 28
Adækvans 19, 38, 45, 53, 67, 108, 110,
116, 117, 118, 131, 139ff, 140, 142
Affald 15, 16, 19, 21, 23, 24, 25, 28, 29,
30, 39, 43 ff, 47, 48, 49, 50, 51, 59, 62,
73, 74, 96, 102, 112, 122, 135, 138, 146,
149, 151
Affaldsdeponering, se Farligt affald
Afgift 28, 29, 42 ff, 47, 86, 121
Afleveringspligten af affald (se også Af-
fald) 48, 49
Afvandingsprojekt 37, 77ff, 131, 141
Afværgeforanstaltning/-pligt 47, 48, 69,
72, 88, 94ff, 99ff, 125, 155
Allemannsrettigheder 59, 73, 111, 114
Anlægsarbejder, 12, 13, 14, 17, 35, 51,
55, 58, 74, 76, 83ff, 118, 136, 142
Anmeldelsesregler 13, 29, 32, 56, 66, 86,
149
Annulation 60
Ansvarssubjekt 18, 50, 71, 87, 101, 103,
122, 137
Atomskader, 14, 15, 50, 54, 64, 98, 129,
149, 151ff
Attester 38
Autorisationsordning 66

Begrebet miljøskader 17ff
Bekæmpelsesmidler, se Farlige stoffer
Betingelseslæren 121
Bevis 55, 67, 123, 124, 160
Bevis for årsagssammenhæng 123, 124
Bevisbyrde 18, 69, 122, 125, 126, 129
Beviskravet 79, 123
Bevisproblemer 122
Bindende grænseværdier (se også Emis-
sionsnormer) 36
Biologisk rensningsanlæg (se også Rens-
ningsanlæg) 52

Brøndborer 69
Brande 126
Brud på vandledninger o.lign 17, 39, 46,
85, 107, 140

Causalitet (se også Årsgassammen-
hæng) 36
CFC-gasser 43

Dambrug 52, 53, 77, 78, 107, 113, 117,
123, 126, 133, 134, 136
Driftsnormer 31, 33
Dækningsprincippet 139, 140

Eengangsskader 22
EF 13, 16, 24, 40, 42, 43, 47, 49, 58, 59,
65, 66, 100, 104, 112, 113, 115, 125, 135,
138, 149
EF-direktiver 13, 15, 16, 24ff, 39, 43,
47ff, 50ff, 58ff, 65, 100ff, 109, 112, 122,
135, 138, 149
EF-domstolens sager
sag 148/78 13
sag 278/85 13
sag 372 – 374/85 41
sag 14/86 41
sag 29/87 13
Efterforskningsudgifter 123
Egen skyld 46, 65, 70, 78, 79, 97, 122,
131, 132, 137
Ejendomsløse værdier (se også Alle-
mannsrettigheder) 23
Ekspropriation 111, 114
Emissionsnormer 13, 18, 31ff, 34, 118,
121, 128
Entreprenørarbejde 20, 56ff, 60, 65, 69,
82, 83ff, 88, 134ff
Erstatningsbeskyttede interesser 18,
22, 50, 52, 80, 82, 107, 108, 111, 116,
143

Stikord

- Farlig virksomhed 14, 15, 17, 23, 53, 55, 99, 125, 131, 135, 136, 139, 140, 149
- Farlige stoffer 13, 15, 20, 31, 35, 40, 65ff, 68, 71, 82, 99, 100, 142
- Farligt affald 19, 21, 23, 24, 25, 30, 47ff, 92 ff, 96, 102, 146, 153, 155ff
- Farligt gods 68, 71
- Fauna og flora (se også Erstatningsbeskyttede interesser) 74ff, 80, 108
- Fiskeri 74, 75, 81, 107, 108, 111
- Flyvemaskiner 67ff
- Flyvestøj 23, 38ff, 54, 67ff, 150
- Forbud/påbud 13, 29ff, 32, 60, 70, 75, 91, 96, 100ff, 120, 153, 157
- Forebyggende virksomhed 12ff, 29, 31, 32, 42, 43, 50, 57ff, 62, 69, 84, 86ff, 89, 91
- Forsikring 90, 103ff, 126
- Forskrifter
- formelle 116
  - tekniske 12, 13, 17, 32 33ff, 65ff, 71, 83, 86, 93, 119ff, 129
- Forstærkende skadefaktor 128
- Forsyningsvirksomhed 55
- Forudseelighed 24
- Forudsigelige begivenheder 24, 129
- Forurenere betaler princippet 12, 17, 29, 42, 44, 104, 113
- Forurening,
- af havet 12, 14, 18, 55, 72, 73ff, 74, 106, 124
  - af luften 22, 23, 62, 106, 109, 118, 131
  - af vandløb 12, 18, 19, 23, 24, 31, 33, 34, 39, 53, 77, 80, 108, 112, 117, 123
  - af veje 68ff, 107, 118ff
  - forureningskilder 18, 87, 122
  - olieforurening fra skibe 15, 18, 39, 50, 72ff, 90, 103, 124, 127, 137, 151
  - retmæssig forurening 116 ff, 119
  - støjforurening, 23, 106, 108
  - ubetydelig/accepteret forurening 22, 114
- Forældelse 16, 19, 40, 50, 78, 95 144ff.
- afbrydelse 152
  - af strafansvar 40, 95 152ff
  - kundskabskrav 147, 148, 155, 156
  - kundskabstidspunkt 145, 151, 152
  - senskader, 145, 147, 148, 154ff.
  - suspension 144, 145, 152, 156
- Forældelsesregler, se 1908-lov og DL 5-14-4
- Fysiske lovliggørelse 100
- Færdsselsuheld 23, 70, 146
- Følgeskader 65
- Gasekspllosion 33, 55, 65, 123, 125, 136
- Gasledning 55
- Gebyrfinansiering 45
- Genetablering af det naturlige miljø (se også Erstatningsbeskyttede interesser) 50, 109, 111, 114
- Gennemsejlingsret 109
- Genteknologi 153
- Giftige luftarter (se også Farlige stoffer) 62
- Giftsprøjtning 82, 125, 135
- Giftsstoffer (se også Farlige stoffer) 81, 82, 98, 125
- Glideskade 68, 124
- Gnistskade 67, 126
- Godkendelse (se også Tilladelse) 35, 39, 60
- Grundvandsforurening (se også Forurening) 36
- Gødningekørsel 70
- Havforurening (se også Forurening) 58, 106
- Henstillinger 35
- Hypotetisk fare 142
- Hørings- og klageadgang 57, 61, 74
- Håndhævelse
- offentligretlig 13, 17, 28ff, 32, 45, 54, 88, 91, 153
  - privatretlig 57ff, 83
- Identificering af forurenere 123
- Immissionsnormer 31
- Internationale konventioner 15
- Jordbundundersøgelser 83
- Kemikaliedepot 22, 96, 107, 155,
- Klageadgang 57ff
- Kloakledninger (se også Brud på vandledninger ...) 55
- Kompetencenormer 32
- Komplementær kausalitet 128

- Koncessioneret virksomhed 53, 118
 Konkurrerende skadesårsager 18, 45, 50, 53, 70, 77, 79, 121ff, 125
 Konneksitet 96
 Kreaturer, 80, 81, 108
 Kumulativ kausalitet 126
 Kviksølv 99
 Kvægdrift 108
 Ledningsbrud, 39, 51, 85, 107, 140
 Losseplads 61, 62
- Medvirkende skadesårsager 18, 72, 122, 127, 130, 134ff,
 - faktisk samvirke 134
 - medvirkenslæren 121
 - midlertidige naturbegivenheder 129
 Miljøforbrydelser 154
 Miljøkvalitetsnorm 31, 34
 Minkfarme (se også Støjskader) 67, 70, 132
- Naboret 14, 17, 28, 29, 60, 63, 106, 111,
 Naturbegivenheder 128ff
 Negotiorum gestio (se også Uanmodet forretningsførelse) 87
 Norsk ret 24, 25, 39, 59, 73, 111, 114, 126
 Næringsret 114
 Nærliggende fare 100
 Nødsituation 90
- Objektivt erstatningsansvar 14, 15, 17, 36, 38, 45, 46, 50, 54, 55, 64, 65, 67, 68, 71, 75-77, 83-85, 90, 95, 96, 118, 124, 129, 135-137, 140, 141, 149, 150
 Offentligretlige forskrifter 31ff, 83, 86
 Okkerforurening 33ff, 77, 117ff, 125
 Olie og gas i Nordsøen 54
 Olieforurening 72, 73, 103, 106, 108, 111, 123, 124, 127, 130, 137, 151
 Olietanke 37, 38, 93, 94
 Omvendt bevisbyrde (se også Bevis) 46, 56, 126
 Opfyldningsarbejde 64
 Oplysningspligt 58, 102
 Oprensning af vandløb 77-79
 Oversvømmelse 77-79, 129, 132, Planlovgivningen 57ff
 Planlægningsnormer 31
 Planlægnings- og kontrolsynspunktet 17
 Plantebeskyttelsesmidler (se også Farlige stoffer og Giftstoffer) 66
 Plantereskader 65
 Potentiel fare 86
 Privat påtale 74
 Privatretlig miljøbeskyttelse 57
 Pro rata hæftelse 122
 Produktansvar 65, 142, 150
 Produktnormer 31, 32
 Projektoffentlighed 61
 Proportionalitetsprincippet 100
 Præsumptionsansvar 70
 Påbud (se også Forbud) 32, 35, 91, 97, 100
 Påtaleberettiget (se også Klageadgang) 31, 75
- Regres 53, 134, 150
 Reguleringsmidler 17, 30
 Rengøring 89
 Rensningsanlæg 52ff, 61, 84, 123, 134, 136, 142, 155
 Retlig interesse 59
 Retmæssig forurening 70, 116, 118, 121
 Retmæssig handling 79
 Retshåndhævelsesmiddel 28
 Retskraft - domme 160
 Retsstridighed 18, 52, 62, 110, 116, 119
 Risikoafvejning 16, 54, 98
 Rosenholm kommune 103
 Rysteskader af jorden 107
 Røg 63
 Rådighedsretssynspunkt 109
 Råstof 54
- Sandflugt 80
 Selvhjælpshandlinger 17, 32, 70, 80, 86, 87, 91, 92, 95, 96, 101, 103, 113, 116, 119, 120, 123, 135, 156, 158
 Selvstændigt virkende skadesårsager 126, 127
 Senskader 147
 Sikkerhedsforskrifter 32, 38
 Skader forvoldt af dyr 80
 Skadeudløsende faktor 128
 Skatte- og afgiftspolitikken 28

Stikord

- Skov 80, 111
Solidarisk hæftelse 72, 122, 126, 127, 134-136
Spildevand 51, 52ff, 74, 75, 81, 106, 108, 123
Spildevandsrensning (se også Rensningsanlæg) 51, 52, 157
Støjskader 19, 63, 67, 70, 106, 132, 142
Støv 63
Strømafbydelse 141
Straf 40, 28, 32, 52, 71, 75, 77, 81, 94, 145, 149, 151-153, 157
Strålingsfare 100
Subsidering 42
Svensk ret 111, 126
Sænkning af grundvandet 76
Særligt følsomme virksomheder 133
Sætningskader 46, 61, 77, 133
Søgsmålskompetence (se også Påtaleberettiget) 31, 50

Tabsbegrænsningspligt 74, 87, 89
Telefonkabel 56
Tilladelser 13, 32, 34, 37, 38ff, 50, 52, 60, 61, 74, 93, 114, 118, 155
Tilskud 42, 43
Tilskyndelse 42, 44
Tilsyn 29, 32, 38, 52
Typicitet 116

Uafhængigt medvirkende årsager 134
Uanmodet forretningsførelse 86-88, 101
Ubenyttet byggetilladelse 61
Udenlandsk ret (se også Norsk ret, Svensk ret og EF) 15, 111ff
Udgravningsarbejder (se også Entreprenørarbejde) 135

Udrydelsestruede arter 115
Udstykningsforbud 60
Udtørring 84
Ufravigelige offentlige forskrifter (se også Forskrifter) 66
Ukrudtsmiddel (se også Plantebeskyttelsesmidler) 65
Ulemper 14, 22, 57, 61, 62, 74, 108, 112, 116, 132
Ulovlig tilstand 120
Underminering af vej 69
Underretning 37, 58, 81, 82, 101
Undersøgelse af jordbundsforhold 85
Undersøgelse og efterforskning 101
Undersøgelsesomkostninger 48
Undladelse 23, 78, 89, 129

Vandforsyningsinteresser 107
Vandforurening, se Forurening
Vandindvindingsinteresser 80
Vandløb (se også Forurening) 29, 76, 78
Vandmangel 45
Varsling 119
Vejledende værdier 36
Vilkår 35, 59, 66, 118
Væltet træ 68, 130
Værnet interesse, se Erstatningsbeskyttede interesser
Væsentlighedskriteriet ved selvhjælps-handlinger 98

Årsagskonkurrence (se også Konkurrerende og Medvirkende skadesårsager) 67
Årsagskravet 122
Årsagssammenhæng 67, 72